Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

138010

Josip Eugen Tomić

Zmaj iz Bosne

Povest
iz bosanske zgodovine.

Poslovenil Silvester K.

Založil Anton Turk, knjigar v Ljubljani.

Josip Evgen Tomić

Zmaj iz Bosne.

Povest iz bosanske zgodovine.

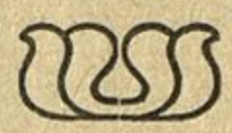

Poslovenil

SILVESTER K.

= II. natisk =

V Ljubljani 1923.

Založil in prodaja Anton Turk, knjigar.

138010

Založnik si pridržuje vse pravice.

138010

N 431/1952

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

I.

Bilo je leta 1828. V Bosni je sedel takrat na vezirski stolici v Sarajevu Avdurahim-paša, ki je bil prej poveljnik belograjske trdnjave. Ko so silnega in radi svoje strogosti še zdaj v Bosni v spominu živečega vezirja Dželaledina porazili Črnogorci v moračkem klancu in se je on, kakor se kaže, radi tega 1821. zastrupil sam, je prišel po njegovi smrti v Bosno za vezirja človek, ki je bil nasproti Bošnjakom tako slab in brezveljaven, da se nihče več ne spominja niti njegovega imena. Ta vezir ni imel nikdar onega reda, kakor Dželaledin, da bi držal na uzdi silovite bosanske bege, ki so se bili odločili, boriti se na življenje in smrt proti reformam carja Mahmuda II., radi svojih reform imenovanega s porogljivim imenom „gjaur-sultan“. Bosanski begi so se bili zakleli pri veri svojih dedov, da se hočejo proti sultanovim novotarijam dvigniti s sabljo v roki in braniti svoje predpravice in čisto vero prerokovo. Kakor hitro je Dželaledin zaprl oči, so morali njegovi pristaši, odločni prijatelji reform, pobegniti iz domovine. Med temi so bili brata Džindžafiča, Gjul-aga in mnogi drugi bosanski odličnjaki. Oni, ki so ostali doma, so morali svoje življenje in svoj imetek braniti z oboroženo roko. Po vsej deželi je nastal nered in nemir. Rodovi so navalili na rodove, mesta na mesta, da, celó sorodniki so se začeli boriti med seboj. Medtem ko je trajalo to trenje po Bosni, se je pripravljal sultan, da izvrši v svojem cesarstvu osnovane reforme.

Dne 28. maja 1826 je bil v svečani posvetovalni seji storjen sklep, da se za brambo božjih reči in radi brambe proti sili nevernikov morajo tudi moslemi podvreči strahovanju in si priučiti vojaško izvežbanje. Ta sklep je bil v prvi vrsti naperjen proti janičarom, ki so bili večinoma iz Bosne. Toda janičari so kaj hitro opazili nakane in so se začeli, kakor navadno, rotiti proti sultanu. Pa to pot jim sreča ni bila mila. Sultan jih pobije popolnoma in naredi konec njihovi premoči, katere so se morali bati celo mogočni otomanski (turški) sultani. Z janičari je padla najjačja podpora moslemskih velikašev, protivnikov Mahmudovih reform. Ko je sultan premagal staroverski upor v Carigradu, svoji prestolnici, se pripravi, da si tudi v pokrajinah učvrsti svojo vlado in svojo moč, brez katere ni mogel uvesti svojih preosnov. In res je še istega leta 1826. poslal v Bosno vezirju Hadži-Mustafu šest komisarjev, da uvedejo njegove preosnove. Pa novemu vezirju in poslanim komisarjem se to ni posrečilo. Janičari, srečno umaknivši se sultanovi osveti, so se poskrili po Bosni, kjer so jih moslemi sprejeli razprostrtih rok, videč v njih neka posebna višja bitja. Vsa srca zaplamte v ognju proti gjaur-sultanu, ki je tako nemilo uničil prvobranitelje čiste in prave vere prerokove. Kako še le preseže ogorčenost bosanskih moslemov vse meje, ko zapazijo v spremstvu novega vezirja po evropejskem kroju oblečene vojake. Jermenje, na katerem je visela sablja in torbica za patrone, se je razpenjalo navskriž čez prsi. Ko to vidijo staroverni bosanski prebivalci, začno jezno govoriti: „Kaj! Naj bi se tudi mi dali krstiti? Moskovski car in dunajski cesar hočeta biti kuma pri krstu sina Osmanova.“ In dvigne se na noge malo in veliko ter v najhujši zimi iztira novega vezirja in njegove komisarje iz Bosne. Meseca januvarja 1827. leta dospejo pregnanci, ki so trpeli veliko muk na svojem dolgem potu, v Belgrad. Vest o tem ne preseneti malo

sultana. Kmalu po teh dogodkih imenuje za bosanskega vezirja belgrajskega pašo Avdurahima, slabotnega in bolehavega človeka, toda dobre volje in z dušo udanega sultanu. S slabo sposobnostjo se loti novi vezir velemučnega posla. Po pripomoči svojega prijatelja, srbskega kneza Miloša, zbere okoli sebe nekoliko sto mož in krene ž njimi v Bosno. Dospevšemu čez Drino se posreči záse pridobiti mladega Ali-pašo Vidaiča, zvorničnega kapetana, ki sprejme vezira na svojem gradu Zvorniku. Iz tega gradu, ki se na severozapadni strani smatra kot ključ Bosne, razpošlje novi vezir med ljudstvo sledeči razglas:

„Mohamedanski Bošnjaki! Prinašam vam iz daljine poljub miru in bratskega edinstva. Pozabivši vaše norosti in želeč, da se vam odpro oči, priobčujem vam svete zapovedi najmogočnejšega vseh vladarjev. Ako se pokorite, dana mi je oblast, da vam odpustim. Izberite si tedaj ali življenje ali smrt. Dobro premislite, da se vam ne bo treba pozneje kesati.“

Ta proglas je hudo zadel bosanske bege in grajščake. Odkar so bili poraženi janičari v Carigradu, so dobro vedeli, da ne bo več dolgo trajala njihova oblast in stara svoboda. Večina je gledala, kako se reši in vzdrži. Poleg teh so bili pa tudi še takšni, ki so bili že prej tajni prijatelji Mahmudovim reformam, željno pričakujoč priložnosti, da jim bo moč storiti kaj v prid njegovim smotrom. Ko so se prijatelji vezirja Dželaledina, med njimi mogočna brata Džindžafiča, Gjul-aga in drugi, vrnili v svojo domovino z novim vezirjem Avdurahimom, se je ponudilo mnogo bosanskih begov, ki so se združili ž njimi, da jim hočejo pomagati zopet pridobiti imetje, koje so morali pred leti zapustiti, samo da si rešijo življenje. Brata Džindžafiča, dobivši pomoči v deželi in imajoč v novem vezirju svojega zaščitnika, kreneta proti Sarajevu s četo, ki je bila po novem redu oblečena in

izvežbana. Ker sta imela v Sarajevu svoje očetovsko ognjišče in svojo domovino, je bil njun prvi posel, da si osvojita mesto. Zastonj so se graščaki in njihovi pristaši z največjo besnostjo borili ob mestnih vratih in tudi po ulicah proti napadalcem. Džindžafiča premagata vsak odpor s svojo dobro izvežbano četo in zaženeta graščake v trdnjavo, kjer se ti zapró v daljno brambo, a pomagalo jim ni nič. Ne imajoče nikakšne hrane v trdnjavi, prisili glad te junake, da se morajo udati svojemu neprijatelju.

Sedem najodličnejših glavarjev: Pino Bajraktara, Ibrahim-ago Bakaroviča, dva brata Jahmidžiča, Feiz-ago Turnadžija, hadži-Alud-ago Turnadžija in janičarskega ago Ruščuklija pošljeta Džindžafiča uklenjene v Zvornik, kjer jih da vezir po vrsti usmrtiti. Ko je bilo to izvršeno, se vezir dvigne iz Zvornika proti Sarajevu, kjer prav slavnostno vkoraka v mesto. Kljub onim, ki so bili dozdaj okoli 24 let branili vezirjem bosanskim stanovati v Sarajevu, ostane Avdurahim kot vezir stalno v bosanski prestolnici, da vlada tukaj kot osvoboditelj, ali bolje rečeno kot pravi krvnik. Samo v eni noči je dal usmrtiti trideset begov in sto in sto mestjanom je dal posekati glave; toda štedil tudi ni z rajami (kristjani), katerim je naložil velik vojniški davek. Še celó svojim pristašem, ki se mu niso zdeli dovolj zaupni, je stregel po življenju. Strah in groza sta zavladala med begi. Najljutejši protivniki reform so popadali pred krutim vezirjem na kolena, priznavajoč, da se hočejo podvreči modernim navadam. Dobro leto je trajala ta grozna vlada novega vezirja. Na stotine junaških trupel je uporabil Avdurahim, da zgradi sultanove reforme in ko je po tolikem klanju, umiranju in strahovanju nastala v Bosni tišina kakor v grobu, si je mêl vezir Avdurahim z veliko zadovoljnostjo roki, govoreč porogljivo: „Račun je zdaj sklenjen in mirna Bosna!“

II.

Potlačena moč se ne upogne za vedno pod svojim bremenom, ampak se sama po sebi jači in krepča, da se ob svojem času tem hujši razmahne in maščuje nad svojim tlačiteljem. Tako je bilo tudi z mirom v Bosni. Bosanski begi, prisiljeni podvreči se za nekaj časa večji sili, so se pritajili za svojo dobo, da potem čim prej z združeno močjo in v trenutku, ko se ne bo nihče nadejal, stresejo raz sebe nasilneža, ki se jim je bil vsedel na prsi. Kapetani in begi so se shajali skrivaj, imajoč tajne sestanke in pogovore, kako naj bi iz dežele pognali Osmane in si zopet pridobili svojo nekdanjo oblast. Kdor je odprej, bodisi iz katerega koli razloga, živel z drugim v sovraštvu, pomiril in pobotal se je ž njim in drug za drugim so polagali roke na koran, zaklinjaje se pri čisti in pravi veri prerokovi, kako se hočejo maščevati nad gjaur-sultanom in njegovimi pooblaščenci. „Ob priložnosti!“ te besede so bile geslo, ki se je šepetaje glasilo od ust do ust in povzročalo, da se je tisoč in tisoč oči zasvetilo v divjem ognju in se tisoč in tisoč rok krčevito oprijemalo za držaj bridkega handžarja.

Spomladi leta 1828. pride ruska vojska pod poveljstvom generala Diebiča do meje in se začne gibati dalje proti Balkanu. Kakor bi ga bil veter raztrosil, se je razpršil glas o tem dogodku po celi Bosni. „Rus gre!“ slišal si klicati na vse strani. In mohamedani kakor tudi raje (kristjani) so se veselili tega glasu. Res je čudno, ali vendar resnično! Podložni raje so mislili, da je zdaj prišel čas njihovega oproščenja, a mohamedanci so bili mnenja, da je nastopil čas, ko se kaže najlepša prilika maščevati se nad gjaur-sultanom, ki je bil zdaj seveda v stiski. Vezir Avdurahim je obljubil sultanu, da mu bo na pomoč poslal trideset tisoč izbranih junakov in res je pozval vse mohamedane pod orožje. Njegovi pristaši,

katerih je štel med begi precejšnje število in dobro plačani derviši so hiteli po deželi od kraja do kraja in zvali v boj malo in veliko, klicaje: „K orožju, pravoverni, neverna sila prihaja — branimo vero prerokovo!“ Na te besede se je začelo res vse oboroževati. Iz vseh mest, iz vseh vasi so prihajale čete na Orlovo polje, na srbsko mejo, kjer se je imela vojna zbrati in preko Srbije kreniti proti Moskvi. Čete so vodili junaški kapetani in begi bosanski. Avdurahim si ogleduje ta junaški pokret in srce mu igra radosti, pa bolehnež ne pomisli, da se tolika sila ni zbrala sultanu na voljo, tudi ne, da ga obrani pred Rusom, ampak celó vsled drugega vzroka. „Čemu bi ne krenili na vojsko?“ so govorili med seboj nezadovoljni begi, „pojdimo na Orlovo polje, a ko bomo vsi skupaj, se bo odločilo, kaj se ima zgoditi dalje.“

Bil je lep poleten dan. Poslopje bega Altomanoviča pri selu Zoviku v ravni Posavini so obsevali topli solnčni žarki, a solnce se je že pomikalo za vrh Tribove planine, da se v kratkem času skrije za njena široka pleča. V begovem poslopju je vse prazno. Pred tremi dnevi je bil Rustem-beg Altomanovič krenil s petsto možmi proti Orlovemu polju. V poslopju je zapustil samo nekoliko udanih slug in sivega strica Mustaj-bega, ki je bil leta 1806. na šabačkem polju izgubil levo roko, ko se je pod Kulin-kapetanom vojeval proti Karadžoržu. Stari Mustaj je imel, ko so Rustem-beg in njegova dva sina Ahment in Jusuf odrinili na vojsko, na skrbi Marico, krasno hčerko Rustemovo. V vsej Posavini ni bilo devojke, ne turške in ne krščanske, ki bi se bila mogla v lepoti meriti z Maro. Kakor samotna roža iz pečine, tako je cvetela devojka v kamnitem pohišju svojega očeta, oddaljena od sveta in osamljena. Ko je bila še majhno dete, ji je umrla mati, na katero se je zdaj mogla spominjati le kakor v sanjah.

Od malih nog ji je bila najzvestejša prijateljica krščanska devojka Jurka iz Zovika. Z njo je največ dni detinske dobe prebila v igri in nedolžni zabavi. In zdaj, ko sta devojki odrasli, se še vedno družita kakor v dobi nedolžnega detinstva, ljubeč se, kakor bi bili sestri po rodu. Rustem-begu ni bilo neljubo to druženje, kajti vedel je dobro, da je edino veselje mile hčerke.

V vrtu, ki se razteza za poslopjem z griča navzdol, pod mlado košato lipo sedita obe devojki Mara in Jurka na preprogi, razprostrti po zeleni trati. Mara šteje okoli osemnajst let, a je krasna, da se je ne more dovolj nagledati oko. Lica ima bela kakor bela cvetka, usta mala in sveža ter rdeča, kakor zrela, neodtrgana jagoda. Črni lasje so lagotno počesani nazaj in spleteni v dve debeli kiti, ki ji padata po hrbtu. Oblečena je vsa v rdečo opravo. Na sebi ima široke turške hlače iz rdeče svile, kakršne nosijo mohamedanske žene in majko iz rdečega žameta, obšito z zlatimi nitmi in okinčano z biseri. Izza majke se blesti srajca s finimi čipkami, za katero se dvigujejo kakor sneg bela nedra; na njih se sveti ovratnik iz v tri vrste nabranih rumenih zlatnikov. Na glavi ima na levo potisnjeno rdečo čepico, na kateri je pripeta tančica iz bele svile; ž njo se poredno igra veter, da se nagleda divnega in krasnega dekličinega obraza.

Jurka je nekoliko starejša od Mare. Lase ima rujave, a lica rdeča, kakor ožgana od solnca. Oblečena je v obleko bosanske kristjanke; na glavi nosi rdečo čepico s pripetimi srebrnimi novci, srajco ima iz belega platna, ob robu in ob straneh izpleteno. Spodnji del obleke je iz platna, a krilo ji zagrinja predpasnik, obšit in okinčan s pisano volno. Okoli vratu ji visi na prsi velik ovratnik iz samih srebrnih novcev, ki ji prikriva pol prsi.

Devojki imata polni krili cvetja, ki sta ga bili nabrali po vrtu in ga sedaj vežeta v kite.

„Solnce zahaja," izpregovori Mara in pridene pisan tulipan rdečemu karanfilju, „a midve še ne vidive ničesar." Pogledata proti zapadu.

„Ne bo trajalo dolgo," odgovori Jurka, „in pokazala se bo četa izza gore. Tam za goro se dvigajo celi oblaki prahu, in če me ne vara uho, slišim tudi glas piščalk in ropotanje bobna. Poslušajve, draga!"

Obe začneta natanko poslušati, obračaje uho proti zapadu.

Danes bi imel priti v Zovik mladi, radi svojega junaštva, bogastva in svoje lepote po vsej Bosni znani Husein-beg Gradačevič iz Gradačca, vodeč na Orlovo polje tri tisoč mož, nekaj konjenikov, nekaj pešcev. To četo pričakujeta devojki in zato sta šli v vrt, da moreta bolje videti, če ne bo še prej napočila noč.

„Gredo, zdaj gredo!" vzklikne Mara po kratkem poslušanju in po licu se ji polije rdečica. „Dobro čujem godala in zamolkle bobne!"

„Ti se raduješ, Mara!" pripomni Jurka in se ljubko nasmeji.

„Oh, zakaj tudi ne," vzdihne strastno devojka, „ko mi srce govori, da ga bom zopet videla! Od onega časa, ko je bil moj oče poklican v Sarajevo na posvetovanje k novemu vezirju, nisem več videla Huseina."

„Tega je že tri mesece," opazi Jurka.

„Da, tri mesece ga že niso videle moje oči in čemu bi se ne veselila zdaj, ko vem, da pride. Žalostna je taka ljubezen," nadaljuje deklica po kratkem odmoru, „in če bi trajalo dalje, vem, da bi umrla od žalosti in bolesti."

„Po končani vojni bo itak prišel po tebe," reče Jurka.

„Prišel bi bil že prej, toda on ve, da moj oče prezira njegov rod. Gradačeviči so ponosni ljudje in hočejo biti nekaj boljšega, kakor so drugi bosanski begi. Dobro se razumejo z Osmani, ki so največje naše krvopijavke.

Njegov oče Osman je bil največji prijatelj krutega vezirja Dželaledina, a tudi Husein sam kaže, da je povsem pristaš novega vezirja Avdurahima. Moj oče pa je star Bošnjak in sovražnik takim ljudem. Radi tega moram trpeti jaz, mora trpeti Husein."

„Prišla bo prilika, ko se bo tvoj oče pomiril s Huseinom," reče Jurka. „Saj tudi zdaj ne živita v očitnem sovraštvu, ampak se samo prezirata. Primernejšega zeta od Huseina ne najde Rustem-beg v celi Bosni."

„In meni milejšega moža," pristavi toplo Mara; „za ves svet bi ga ne mogla pozabiti."

„Verujem ti, biser moj! Lep je kakor nežna devojka, izredno bogat in ugleden ter junaškega srca in junaške desnice. Kakor se vidi, si lahko ponosna nanj."

„In vsaka bi bila ponosna, da jo ljubi takšen junak!" vzklikne Mara živahno in dvigne kvišku črne oči, iz katerih sta sijali navdušenost in mičnost deviške duše.

Hipoma skoči dekle na noge. „Evo jih, Jurka!" zakliče Mara, vsa spremenjena v lice, „glej čete Huseinove!"

Res se prikaže na prostrani ravnici prednji oddelek Huseinove čete. Čez sto konjenikov prijaše v diru po širokem polju, na katerem je imela četa prenočiti.

Nekaj časa pozneje prihrumi naglih korakov pehota. Bilo je je okoli tisoč mož. Gost prah se je vzdigoval nad četo, pred njo in za njo. Na čelu ji je plesal na iskrem belcu mlad junak v bogati zeleni suknji in belem turbanu, na katerem je bliščala svitla čelenka, lesketajoč se v solnčnem žarku kakor zvezda. Ob stegnu mu je visela zlato okovana sablja, katere nožnica in roč sta bila kakor posuta z biseri in dragocenim kamenjem. Junak je bil Husein-beg Gradačevič, kapetan v Gradačcu. Štel je ravno 26 let. Bil je visoke rasti in prezanimivega izgleda. Pogled je bil melanholično sladek, nasmeh skoraj

otožen, pa prijeten. Nad črnimi očmi so se bočile goste in lepe obrvi, lice pa je imel plemenito in belo. Kdo bi si bil mislil, da se v tako nežnem in prijetnem telesu skriva duh poln krepkosti, vojniške nadarjenosti in brezmerne hrabrosti. Z belo desnico je držal za srebrno uzdo čilega arabskega konjiča, z levo pa dragocen čibuk, iz katerega je spuščal v zrak lahne oblačke. Takoj za njim je jezdil na žrebcu četin zastavonosec s četino zastavo iz zelene svile in s srebrnim polumescem, poleg tega pa še kakih osem četovodij, ki so kot spremstvo obdajali Huseina.

Za pehoto se prikaže takoj zopet konjenica, broječa okoli dva tisoč mož iz ravne Posavine, na rezgetajočih konjih.

Piščalke piskajo, bobni ropočejo, vojne zastavice plapolajo po zraku, a četa se pevajoč prične razprostirati po lepem polju pod planino Majevico, da tukaj prenoči. Husein-beg razredi četo po oddelkih, daje in razpošilja povelja in pristopi sam, kjer je treba njegove besede ali njegovega odloka. Brž potem obrne konja in se ozre proti Rustem-begovem poslopju. V vrtu na griču še stoji nepremično Mara, dočim na preprogi sedeča Jurka opazuje četin prihod. Solnce je že zašlo in ves zapad gori v krasni rdeči zarji. Husein takoj spozna ljubo in poln ljubezni vzpodpode konja, da pohiti kakih sto korakov proti oni strani in tam postoji. Ne z roko, ne z besedo in ne s pogledom, ker je bilo predaleč, se ne pozdravita ljubeča; srečali sta se le njuni duši in se pozdravili. Mladenič sedi poln blagih čuvstev na nemirnem konju in ogleduje svojo drago, katero pozna po obleki in po vilini rasti. Deklica čuti njegove poglede in vsa razveseljena se obrne k Jurki:

„Jurka, ogleduje me; ali vidiš, kako stoji s konjem semkaj obrnjen in gleda na ta kraj?“

„Gotovo je, da te opazuje! Toda glej, zdaj je obrnil konja in hiti k svoji četi.“

„Prišel bo zvečer! Duša mi pravi, da hoče od mene vzeti slovo, preden odide v vojsko. Jurka, da ne bom sama, ostati moraš pri meni!“

„Hočem, draga! Večer bo topel in jasen, najbolje je, da počakave tukaj.“

„Dobro,“ reče Mara in sede k Jurki.

Doli v ravnici je bila četa razpela šotore in končavši jacijo (peto molitev) trudna legla k počitku, da jo zjutraj ob prvi zori mahne naprej. Na več mestih okoli šotorišča so bdele straže, sedeče na tleh s podvitimi nogami in pušeče tobak. Nikjer ni bilo videti stražniških ognjev, ker je bil večer topel in je mesec svetil tako jasno, da se je videlo kakor podnevi.

Ko je že legel mrak po zemlji in so se zvezde trumoma zabliščale na nebu, zasede Husein-beg konja, da objezdi šotorišče. Gotov s tem opravkom požene konja čez polje proti Rustem-begovi hiši. Tamkaj ne stopi v hišo, ampak priveže konja k ograji in se poda v vrt, kjer je bil prej videl Maro.

Lahkih, pa naglih korakov stopa čez vrt in stoji v kratkem času pred deklicama, ki ga pa ne opazita do zadnjega trenutka, ker ga je prikrivalo drevje in grmovje.

Dekleti skočita prestrašeni kvišku raz preproge, ko zapazita pred sabo mladega kapetana. Husein se ne začudi malo, videč, kako ga je Mara pričakala v družbi, in ne sama. Pri mohamedanih je v Bosni običajna lepa navada, da ne smeta mladenič in deklica nikdar biti sama na sestanku in čeprav sta zaljubljena, vendar imata ali on, ali ona, ali pa oba svojo družbo. Razen tega ne sme mladenič nikdar k devojki v hišo, ampak ona ga pričaka na dvorišču ali pa na takem kraju, kjer sta oba opazovana.

„Ti si me čakala, Mara!“ izpregovori mladenič in pogleda deklici v polprikrit obraz.

„Vedela sem, da prideš, ker me je tolažilo srce, da ne moreš iti tukaj mimo drugače, kakor da se oglasiš pri Mari.“

„Prav si slutila, lepa moja cvetka! Idoč v vojsko, pri kateri človek ne ve ne za kraj, ne za izid, sem te moral videti še enkrat, da mi rečeš: „Pojdi z Bogom, dragi.“

„Pojdi z Bogom in vrni se zdrav! Alah naj te spremlja na poti, naj te čuva v boju in v vsaki nevarnosti!“

„Bog bo dal, da se vrnem zdrav. A potem, Mara, prišla nama bo nova in sladka doba, ko bodeva skupno uživala najlepšo srečo tega sveta.“

„A moj oče?“

„Vem, da mi je sovražen, toda v bodoči bitki bom imel priložnost, da se sprijazniva. Tebi na ljubo hočem storiti vse, ker mi ni mogoče živeti brez tebe.“

„Oh, ne govori tako na razstanku!“ reče ginjeno deklica in se dotakne z belo ročico Huseinove rame.

„Dovoli mi, da govorim tako,“ zavrne mladenič ognjevito in ujame Marino roko, „ker si ti ljubav moje duše.“ Potegne jo bliže k sebi.

Jurka stopi nehote za korak nazaj in obrne lice vstran, da ne vidi ljubeče dvojice, katere pogovor se je spremenil v nežno šepetanje, spremljano po globokih vzdihih in žarečih pogledih. Dolgo v noč je trajalo sladko ljubkovanje. Čarobni sij blede lune, petje slavca, pevca ljubezni, in šušljanje radovednega vetriča poneso ljubeča v tako sladke sanje in občutke, da se komaj vzbudita iz njih in se zopet zavesta.

„Čas je, da se ločiva!“ se spomni nakrat Husein. „Ostani z Bogom, draga, in misli name!“ To rekši izvleče izza pasa zlat, svetinjici podoben predmet, ki je

kdaj visel v ženskih laseh in imel isti pomen, kakor pri pobožnih kristjankah svetinjica okoli vratu. „Ako umrjem, imaš tukaj spomin na me. To mi je bil dozdaj najmilejši spominek na mojo mater.“ Mladenič obesi zlatnik deklici okoli vratu in jo lahno poljubi na belo čelo.

Mari se potočijo solze po licu. „Vzemi s sabo tale šopek cvetlic,“ reče mu tiho, „cvetje bo sicer usahnilo, a moja ljubezen nikdar. Hodi z Bogom, Allah naj te spremlja na vseh tvojih potih.“

Husein pritisne k ustom dišeči šopek, poda ljubici roko in se urnih korakov vrne k ograji, kjer pogladi zvestega konjiča in se počasi vrne v šotorišče.

Mara stoji nepremično in gleda za njim.

„Pojdive, prijateljica moja,“ opominja Jurka. „Pozno je že in treba je iti k počitku.“

Mara se zgane in devojki gresta molče v hišo.

Kakor hitro se je začelo svitati, že se je pripravljala četa, da odide. V tistem redu, v katerem so prišla posamezna krdela, so tudi odhajala.

Na istem mestu, na katerem sta bili deklici včeraj v vrtu, sta gledali tudi danes odhod vojnikov.

Med piskanjem piščalk in ropotanjem bobnov se obrne četa proti Orlovemu polju. Kapetan Husein jezdi plesajočega belca in gleda neprestano proti Rustembegovi hiši.

Tudi Mara vidi mladega junaka v belem turbanu z bleščečim znamenjem hrabrosti in v zeleni suknji in tudi ona ne obrne pogleda od njega. Srce se ji širi samega ponosa, da jo ljubi takšen junak. Danes se ji ni zdela ura britka, danes se je počutila viteško Bosanko, ki se ponaša z junaštvom in vojno slavo. Ko je konjenica završila vojne vrste in je gost prah objel junake, da ni bilo mogoče več videti, zamahne Mara proti strani, kjer se je gibala četa, z roko in vzklikne: „Srečno hodi, dragi! Zdrav in slavljen se zopet vrni!“

III.

Pod Belino blizu Drine se razprostira v bližini srbske meje široko Orlovo polje. Široko in prostrano je tako, da je najbistrejše oko komaj pregleda. Sicer mirno polje je oživelo v nenavadnem živahnem gibanju. Silna vojska se je bila zbrala na njem in razpela po njem svoje bele šotore. To je bosanska vojska, ki se je zbrala na Orlovem polju, da od tukaj mahne čez Drino proti Moskvi. Vojska šteje trideset tisoč mož, v orožju izurjenih junakov, željnih krvavih bojev in spopadov. Od vseh krajev cele Bosne najdeš v tej vojski ljudi. Temni Arnavti od Novegabazara, hudi Krajinci (prebivalci nekdajne vojniške krajine) od hrvaške meje, vitkorasli Posavci, korenjaški Podrinci, sokoli iz sanske doline, veliki konjeniki iz travanjskega polja, vsi vrvé in mrgolé v šotorišču bosanske vojske. Do zdaj zapovedujeta vojski dva vezirjeva podpoveljnika, ker ima vezir Avdurahim sam priti nekoliko poznej iz Sarajeva.

Več tednov že leži ta vojska in se ne gane s svojega mesta; vzrok temu čakanju je sultanov vazal srbski knez Miloš, ki stoji na drugem bregu Drine, da zabrani bosanski vojski pot čez Srbijo. Ko vezirjev podpoveljnik po svojih poročnikih zahteva od Miloša, da smejo Bošnjaki mirno in svobodno prekoračiti reko Drino in srbsko državo, odgovori Miloš, da trpi njegov narod že takrat dovolj, kadar prehajajo čez njegovo zemljo veliko manjše čete v ojačenje belograjske posadke, a kaj bi še le imel pričakovati od tako silne vojske. On kot knez se je odločil, da Bošnjakov ne pusti v svojo deželo in če bi se moral upreti tudi s silo.

Podpoveljnik skoči jeze kvišku, ko dobi ta odgovor in brž skliče bege in kapetane kot vojne glavarje na dogovor. Ko izvedó, kaj hoče, odgovore mu dovolj jasno: „Podali smo se v boj nad Moskvo, a ne pride nam na

um, da bi se bíli s Srbi in njihovim knezom Milošem. Ako ni sultan zmožen oskrbeti nam svoboden prehod skozi Šumadijo, tedaj se naj ne nadeja naše pomoči. Proti dvema sovražnikoma se ne bomo vojskovali.“

Podpoveljnik naznani celi dogodek vezirju v Sarajevu, proseč ga, da mu naj ali poroča, kaj naj stori, ali pa naj osebno dospe na Orlovo polje. Pa ni bilo ne odgovora, ne vezirja.

Ta negotovost, v kateri se je nahajala bosanska vojska, je imela svoje posledice. Pristaši vezirjevi, ki so bili na Orlovem polju v veliki manjšini, med njimi seveda tudi mladi kapetan Husein, so bili v sitnem položaju. Vezir je pozval narod k orožju v sultanovem imenu, na njegov poziv je vstalo vse in šlo v vojno, a ko je bilo sedaj zbrano, ne dovoli jim sultanov vazal (podložni knez) iti dalje proti sovragu otomanskega cesarstva in svete vere prerokove; sultan pa nima toliko moči, da bi pokoril upornega podložnika in pokazal neovrgljivost svoje vsemogočne volje! Ogorčeni in poparjeni tožijo drug drugemu: „Vzdignili smo se kakor junaki, a vrnili se bomo kakor babe. Same sramote se ne smemo pokazati svetu.“

Vezirjevi protivniki pa se radujejo na tihem nad to nezgodo, rekoč: „Ali naj nam zapoveduje sultan, ki še toliko ni zmožen, da bi s svojo pestjo užugal Miloša in njegovo vojsko? Ali se naj morda mi pobijamo s Srbi? Ali niso krviželjni sultanovi privrženci in sluge pobili že dovolj naših in zdaj bi naj mi poginjali zanj iz lastne volje? Govoré nam: Sultan je v nadlogah! Prav je tako! Kdor se od Allaha obrne in odvrže pravo vero prerokovo, naj pade v nadloge. Naj mu zdaj pomagajo njegovi gjauri, ki so se mu toliko priljubili.“

Nekega dne se zbere večja družba v šotoru bega Kulenoviča. Srkajoč kavo in kadeč čibuk sede tukaj na blazinah: Rustem-beg Altomanovič s svojima sinovoma

Ahmetom in Jusufom, kapetan Novin iz Novina, kapetan iz Tuzle, Čekič-beg iz hanske doline, kapetan Klima in Krupa, Filipovič-beg iz Glamoča in Ali-paša Vidaič, poslednji gospodar zvorniški.

Ti so glavarji one stranke v Bosni, ki je nasprotna reformam sultana Mahmuda in ki je prišla na Orlovo polje le raditega, da se bolje razgovori in sporazume. Mladi Ali Vidaič je njen najnovejši član. Umljivo je, da je Avdurahima, ko je vezir prešel Drino, ne le brez vsakega odpora, ampak prav gostoljubno sprejel v svojem mestu Zvorniku. Mladi gospodar zvorniški je bil takrat še uverjen, da se mora po deželi uvesti boljši red in da se morajo kapetani in begi pokoriti sultanovim odredbam. Ko pa je videl, kako kruto in krvoločno je začel vladati vezir Avdurahim, kako je pošiljal v smrt toliko in toliko bosanskih junakov samo radi tega, ker so v sultanovih preosnovah videli nevarnost za vero prerokovo in stare svoje navade, se je začel Ali kesati radi svoje nespameti, da je sprejel pod svojo streho in pod svoje varstvo tako nemilega krvnika svojih rojakov, med katerimi je štel dosti znancev in še celó sorodnikov. Komaj je čakal prilike, da preide k stranki nezadovoljnežev, katerih je bila v deželi itak velika večina.

Najlepša prilika se mu je nudila na Orlovem polju.

Stari Rustem-beg Altomanovič je bil najboljši prijatelj Alijevega očeta in je poznal tudi Ali-pašo že iz mladih nog. Njegova sinova sta bila sovrstnika Alijeva in torej mu je bil starec naklonjen prav z očetovsko ljubeznijo, le žalilo ga je, da je bil mladi človek privrženec Osmanov. Kakor hitro je Rustem-beg dospel na Orlovo polje, takoj ga obišče Ali Vidaič, izpove mu vso svojo nevoljo in pokaže iskreni kes nad svojo pomoto. Starec Rustem se zeló razveseli spreobrnjenca in objemši ga, reče: „Dobro došel! Zelo si še mlad in

imel boš časa dovolj, da opereš madež s svojega imena!“ Od te ure je bil Ali Vidaič pristaš uporniške stranke.

Danes je njih okrožje nenavadno veselo. Nezadovoljneži še niso bili nikdar tako dobre volje, kakor danes. Ali Vidaič je bil namreč dobil iz Zvornika vest, da je nastal v Sarajevu punt, da so uporniki pognali vezirja Avdurahima v trdnjavo in da ga zdaj tamkaj oblegajo. Na to vest so oživele zopet stare, pritajene nade bosanskih kapetanov in begov.

„Daj, povej, kako se je to zgodilo!“ sili v Vidaiča beg Filipovič, ki mu ni bila znana cela zadeva.

„Pripoveduj, Ali!“ dostavijo drugi, ki ravno tako niso bili obveščeni o celi stvari.

„Kakor povsod,“ začne Vidaič in odloži pipo, „se je bila zbrala četa tudi v Visokem pri Sarajevu, da gre z drugimi na to polje. Sarajevčani, ki niso mogli pozabiti krviželjnosti novega vezirja, ki je bil dal umoriti na stotine someščanov, pregovore Visočane, med katerimi je bila več kot tretjina nekdanjih janičarjev, naj ne gredó na Orlovo polje, ampak naj pridejo pred Sarajevo in naj zahtevajo od novega vezirja novcev za vojno. Visočani store tako, kakor so jim bili nasvetovali Sarajevčani. Ko pride krdelo naenkrat pred Sarajevo, se vsled tega dogodka vezir jako začudi in pošlje novega mestnega poglavarja, ki je bil pred nedavnim časom dospel iz Carigrada, z nekaterimi veljavnejšimi meščani pred mesto, da izprašajo ljudi o vzroku, čemu so prišli pred Sarajevo. Ker je bil prav ta dan praznik in so ljudje praznovali, je šla na tisoče broječa množica z vezirjevimi odposlanci k Visočanom. Čemu je šla, se bo takoj videlo. Ko je mestni poglavar, oholi Osman z ostrimi besedami zapovedal četi, da se ima nemudoma podati na Orlovo polje, stopi iz vrste nekaj siromašnejših Visočanov in reče poglavarju v obraz, da brez

novcev ne morejo niti za korak dalje, ker so nekateri, da so se mogli pripraviti na vojsko in priti do Sarajeva, primorani bili razdati svoje otroke in jih razprodati. Mestni glavar poskoči same jeze radi teh besedi in zapove svojemu spremstvu, da mora one, ki govore tako, poloviti in pobiti. Toda to ni bilo lahko delo. „Kdor veruje v preroka," vpijejo jetniki, „pomagaj nam in reši nas!" Vse grabi po orožju: kakor Visočani, tako Sarajevčani in od poslednjih tako oni, ki so že vedeli za zaroto, kakor tudi tisti, ki so bili iz gole radovednosti prišli iz mesta. Mestni glavar in ostali vezirjevi ljudje nimajo toliko časa, da bi zasedli konje, ampak peš in v največji naglici, kolikor so jih mogle nesti noge, začno bežati nazaj v mesto. Za spremno pismo dobe svinčenke iz pušk, a četa in njeni somišljeniki deró z velikim hruščem v Sarajevo. Vezirjevi vojaki se jim postavijo v bran. Bilo jih je okoli dva tisoč, ali ne skupaj. Na vsakem količkaj ugodnem mestu, na mostovih, pri džamijah in količkaj trdnih hišah se jamejo upirati, pa bil jim je ves napor zastonj. Bilo jih je premalo proti večji, besni sili. Samo nekoliko se jih reši v trdnjavo, v kateri je bil vezir in od tukaj začno streljati iz topov na mesto. Naši začno oblegati trdnjavo, hoteč jo oblegati tako dolgo, dokler se jim vezir živ ne uda. Dolgo jim ne bo treba čakati, kajti v trdnjavi ni hrane, a pomoči ni od nikoder." Ali Vidaič konča.

„Glejte kačo v precepu!" se nasmeje škodoželjno Filipovič-beg.

„Lepo so nas iznenadili Sarajevčani," reče kapetan Krupa, „dobro imajo pamet!"

„Vprašanje je zdaj, kaj bodo storili ž njim, kadar se jim uda?" pripomni Čekič-beg. „Ali ga bodo pustili svobodnega, ali ga bodo sodili, kakor je sodil on nje?"

„Ni zaslužil, da bi bil izid zanj srečen,“ reče kapetan Klima grenko, „ta osmanski (turški) pes se je dovolj nalizal naše nedolžne bosanske krvi.“

„Čudim se,“ pripomni beg Kulenovič, „da ni dobil naš poveljnik nikake vesti o tem dogodku. V taki nadlogi bi ga bržčas vezir poklical na pomoč, posebno ker vé, da ima pristaše v naši vojski.“

„Mar misliš,“ izpregovori zdaj Rustem-beg Altomanovič, ki je do zdaj mirno sedel in poslušal, „da si upa ta tako daleč, da bi se predrznil priteči mu na pomoč! Kakor imamo poštene obraze — mi bi jih ustavili.“ In starec si je z roko pogladil svojo sivo brado v znamenje, da je voljan tudi to izvršiti, kar je ravno izustil.

„Tudi jaz mislim, da se ne bo predrznil,“ izpregovori zopet Čekič-beg, „njegovi privrženci so po številu mnogo slabši od nas.“

„Res je, a bodimo zdaj naprej oprezni, da nas ne prevarijo,“ nasvetuje beg Kulenovič in srkne iz čaše požirek kave.

V istem času se prikaže pred šotorom poveljnik. Ž njim so bili: kapetan Husein, stari aga Menič, poveljnik srebrenički in Gjul-aga sarajevski. Ti trije vodje so bili edini sultanovi privrženci v bosanski vojski.

Brž ko jih ugleda beg Kulenovič, vstane in jih povabi v šotor ter jim ponudi kave in duhana. Poveljnik je bil očividno zmeden in pobit. Čez nekaj časa seže z roko v oprsni žep v suknji ter izvleče pismo.

„Slabe novice vam imam povedati,“ prične govoriti in odpre pismo. „Naš dični gospodar, vezir Avdurahim, mi naznanja žalostne vesti iz Sarajeva. Sarajevski nemirneži in ostanki razkropljenih janičarjev, ki so se bili do zdaj skrivali po vaseh in drugih skrivališčih okoli Sarajeva, so podpihali nevedne ljudi v Visokem in v sarajevski okolici, da naj zahtevajo novcev od vezirja. Kje

hoče vezir dobiti novcev, ko jih še celó sam sultan nima dovolj, ker jih vedno potroši v vojnah z nevernim Rusom. Ker ne dobe novcev od vezirja, udarijo nanj od vseh strani, potolčejo večji del njegovih vojakov in ga zaženo v trdnjavo, kjer ga zdaj oblegajo.“

„Nam je to že vse znano,“ pripomni trpko kapetan Klima. Ni mnogo manjkalo, da ni samega presenečenja padlo poveljniku pismo iz rok.

„Vezir me pozivlje, naj mu pridem na pomoč,“ nadaljuje poveljnik in se ozira v kapetana Klimo in druge.

„Kakor te je volja!“ se oglasi beg Filipovič, vedoč, da ni poveljnik pripeljal s sabo več kakor dvesto mož in da ne more nič početi sam na lastno roko.

„In vi Bošnjaki?“ vpraša poveljnik z jeznim glasom.

„Mi pa ostanemo tu!“ odgovori mirno beg Kulenovič.

„Ali če vas pokličem jaz, vaš poveljnik?“ zakliče poveljnik.

„Naš poveljnik?“ dvigne zdaj glavo beg Altomanovič. „Do zdaj, kadar smo šli mi kapetani in begi v vojno, so nam bili zapovedniki naši četni begi, a ti si podpoveljnik vezirjev, ti nam ne moreš biti zapovednik!“

„Vi mi torej odpovedujete pokorščino, nočete slušati mojih zapovedij?“ vpraša poveljnik razkačen.

„Ne!“ je bil enoglasni odgovor vse desetorice zbranih nezadovoljnežev.

Nastane molk. Poveljnik molči in gleda srpo pred se. Videti je, da vse kuha in vre v njem. Takšne nadlege se zdavna ni bil nadejal. Ko mu je vezirjev brzi sel prinesel pismo, pozval je bil k sebi sultanove privržence: Husein-bega, starega Memič-ago in Gjul-ago sarajevskega ter jih vprašal za svet. Ti so bili že z oviranjem vojske ob Drini prizadeti in svetujejo mu, da bi bilo vsekako dobro posvetovati se tudi z drugimi in

zato je šel poveljnik ž njimi v šotor bega Kulenoviča na dogovor. Videč pa sedaj, da misli uporniška stranka pustiti vezirja na cedilu, se obrne k svojim trem spremljevalcem in reče trpko:

„Govorite zdaj vi, ki ste me napotili, da sem šel semkaj v osinjak.“

S ponosnim pogledom ga meri Husein-beg.

„Kaj naj govorimo?“ začne mladi kapetan z moškim, globokim in kakor zapovedovanju vstvarjenim glasom. „Nas se navadno vpraša takrat, ko že ni več mogoče pomagati z dobrim nasvetom. Da so vezirjevi sluge pustili pri miru visočke ljudi, namesto da so jih šli lovit z namenom, pogubiti jih, bi bilo vse izostalo. Ljudje bi se bili razšli in ne bilo bi nič. Nasilni vezirjev glavar pa je mislil, da bo s krutostjo naredil red, a tako je nastal punt, ki ga vezir ne bo mogel nikdar zatreti.“

„More ga zatreti, če mu le vi pomagate!“ reče poveljnik in pogleda Huseina in njegova somišljenika.

Beg Kulenovič in njegovi gostje, posebno Rustem-beg Altomanovič, upro svoje poglede v Huseina, željni slišati, kaj bo odgovoril.

„Hočeš izkušati našo zvestobo, poveljnik?“ izpregovori po kratkem prestanku Husein-beg, „čuj torej resnico! Jaz sem udan sultanu, ker je on glava vseh mohamedanov in ker so ravno Osmanovi potomci bili najčvrstejši ščit prerokove vere. Radi tega sem zaklet sovražnik Rusu, kajti on nas hoče zatreti. Ko so se vzdignili Rusi, zgrabili smo na voljo sultanovo in na poziv vezirjev za orožje in imamo voljo bojevati se za njo. Zbrali smo se tukaj na Orlovem polju, a kaj smo doživeli? Sultanov podložnik, njegov suženj še do včeraj, knez Miloš nam zabranjuje prehod čez Drino. Ali se naj morda bijemo ž njim in pogubimo polovico ljudi, preden nam se je moč preklatiti skozi vso Srbijo in do-

speti do Donave? Nihče nam ne ve povedati, kaj imamo početi, kaj ukreniti, da ne trosimo in izgubljamo nepotrebno časa in novcev, katere moramo plačevati mi begi, da si vzdržimo skupaj svoja krdela. Ali niso prej vedeli v Carigradu, da se ne sme zaupati Milošu, ki sluša na mig moskovskega cara, a se sultanu pokori le iz nadlege? To je za nas sramota, kakršne ni lahko pomniti. Šli smo nad sovražnika, a zdaj se moramo vrniti in ga še videli nismo. Ti pa hočeš, naj gremo na pomoč vezirju, ki je odredil, da se zberemo na Orlovem polju in ki je največ kriv naše sramote! Meni ni bilo mnogo do tega vezirja in nimam volje iti mu na pomoč. In če bi mu tudi hotel priti na pomoč, ali misliš, da bi bilo količkaj vspeha? Sam veš, da šteje on v Bosni jako malo prijateljev, a na tisoče sovražnikov, ki komaj čakajo priložnosti, da se maščujejo nad njegovo krvoločnostjo. Ti njegovi sovražniki so zdaj tako močni, da ga pred njimi ne more ubraniti niti sam sultan, ker je v zadregi. Svetujem ti torej, da poročaš vezirju, kako mu pač ravno zdaj ne moreš pomagati in kako naj gleda sam, da se v dobrem pobota s Sarajevčani in si na ta ali oni način pridobi prosti odhod. Le na ta način si lahko reši glavo in si ohrani svojo vezirsko čast."

Ko sliši poveljnik te besede, odloži čibuk, pozdravi družbo z roko in odide iz šotora temnega pogleda, kakor človek, ki se nima ničesar nadejati, pa se v svoji nemoči jezi in togoti.

Zbrani begi in kapetani se začudijo, ko slišijo Huseinove besede. Njegova dva somišljenika, pa tudi njegovi nasprotniki so morali ceniti velike vrline mladega Gradačeviča, ki je veljal po Bosni za učenega človeka; za takratni čas pa je bil Husein, sodeč po turških razmerah, zares dovolj izobražen. Radi tega je imela vsaka njegova beseda dvojno ceno.

„Tvoj ponižni sluga, dobro, kapetan!“ se mu pritrdi od nasprotne strani, ko se je bil oddaljil poveljnik.

„Sedi v naš krog, Husein! Podaj mi desnico!“ izpregovori paša Ali Vidaič, moleč mu roko nasproti.

„V krogu, kjer sediš ti, ni zame mesta!“ zavrne Husein in prezirljivo pogleda Vidaiča. „Izmed vseh Bošnjakov si bil ti prvi, ki je podal vezirju roko, in prvi, ki ga je zopet zapustil. Kje je tukaj zvestoba? Ali delajo tako pošteni ljudje?“

Husein ni mogel odpustiti Ali Vidaiču, da je komaj prišedši na Orlovo polje, se pridružil nezadovoljnežem, dočim se je prej obnašal kakor pristaš sultanov in zvest privrženec vezirja Avdurahima, katerega je, stopivšega v bosansko deželo, prijateljsko sprejel v svojem mestu Zvornik. Husein je v takem nastopu smatral brezznačajnost in omahljivost ter ni hotel dalje iskati vzrokov in razlogov, ki so prisilili Vidaiča, da se je obrnil od vezirja. Bil je v njegovih očeh človek slabega obraza in take ljudi je Husein preziral z vso močjo svoje strastne duše.

Čuvši trpke besede Huseinove, skoči Ali Vidaič kakor blazen s svoje blazine in potegne ostro sabljo.

„Odpadnik, postrešček turški!“ vikne Ali Vidaič in zamahne s sabljo proti Huseinu, ki je bil istotako skočil na noge in potegnil sabljo v svojo obrambo.

„Udari, revež!“ zagrmi Husein besnečega pogleda, držeč pripravljeno ostro damascenko.

Kakor sta bila oba razkačena, bi se gotovo ne bila razšla brez prelivanja krvi, da niso med nju skočili drugi in ju ločili.

Menič-aga in Gjul-aga odvlečeta s silo Huseina iz šotora, dočim so Ali Vidaiča ustavljali in mirili njegovi prijatelji.

„Ne gre tako!“ reče Rustem-beg Altomanovič; „sramota bi bila za celo vojsko, ako bi se njeni vodje pobijali kakor ljuti sovražniki.“

„Bolje je biti mirnemu,“ pritrdi beg Kulenovič, „kajti prav lahko bi se znale začeti med sabo pobijati tudi čete; kaj takega pa je nepotrebno.“

Ali Vidaič, ki se je dal prav težko pomiriti, je odšel iz šotora, zaklinjajoč se, da se hoče radi te osramotitve maščevati nad Huseinom. Za njim so se razšli tudi ostali begi in kapetani in šli vsak v svoj šotor.

Zunaj je nastal večer. Ravnokar je bilo zatonilo solnce in vse obnebje se je svetilo v svetlem žaru, kakor je to navadno v jasnih julijskih večerih. Iz okolice so se vračali ljudje, da si po napornem delu privoščijo potrebnega počitka, a pastirji so piskajoč na piščali gonili čede domov. V šotorišču bosanske vojske je danes nenavadno živahno gibanje. Vest o sarajevskih dogodkih se je bila raznesla okoli in okoli in vse se je veselilo nesreče, v katero je bil zabredel nepriljubljeni vezir Avdurahim. Vodje čet se pode v diru po široki poljani, vadljajoč, kdo izmed njih bo prvi dospel na določeno mesto; drugo moštvo je sedelo ali stalo okrog, razgovarjalo se veselo ali pa zbijalo šale; od več strani je bilo slišati glasove drobne tamburice, ki jo je spremljala ljubavna pesem mladega vojaka, hrepenečega po svoji ljubi, ki jo je moral zapustiti. Na južni strani šotorišča, kjer se je bila nastanila Gjul-agina četa, sestavljena iz samih Arnavtov, je bilo posebno veselo. Več ciganskih rodovin je bilo v bližini razpelo svoje šotore. Možje so popravljali in kovali orožje, starejše ženske so kuhale jedi v sajastih kotlih, okrog katerih se je gnetla naga otročad kodrastih glav, a devojke z razpletenimi črnimi lasmi, žarečim licem in ognjevitimi očmi so udarjale tamburice in plesale bosonoge in razgaljenih prs svoje razuzdane plese v zabavo gledalcev. Temni Arnavti in vojaki raznih drugih čet so obdali v gostem krogu plesalke in gledali. Med gledalci je bilo videti tudi boljše obraze, večinoma sarajevske age, ki so sedeč na konjih z zani-

manjem gledali besne igre mladih cigank ter jim tuintam vrgli celo pest novcev na razgrnjeno preprogo.

Toda naenkrat nastane hrup med vojaki, ki se začno razmikati in stiskati vsi proti eni strani. Od Beline je prijezdil mlad sarajevski aga s šestimi konjeniki, bivšimi janičari. Konjeniki so utrujeni, konji znojni.

„Junaki, bratje!“ vikne mladi aga z močnim glasom, „Sarajevo je zdaj naše! Vezirja Avdurahima ni več v mestu.“

Radosten vrišč pozdravi te besede. Sarajevski age in drugi odličnjaki, ki so se bili pomešali med vojake, potegnejo pištole izza pasa in jamejo v znamenje radosti streljati iz njih tako hudo, da se je na drugi strani Drine jela gibati Miloševa vojska, meneč, da hočejo Bošnjaki udariti na njo.

Na takšen hrup in še bolj zaradi streljanja skoči vsak v šotorišču na noge, da izve, kaj se je prigodilo.

„Sarajevo je naše! Vezir Avdurahim ne zapoveduje več v njem!“ se čuje radostna govorica iz tisoč in tisoč ust. Nepopisno veselje zavlada med četami, ko slišijo to vest. Eni se smejejo, drugi radosti poskakujejo, nekateri zopet se objemajo in poljubujejo, hvaleč Boga, da je rešil narod krute krvopijavke. Tako se raduje narod, ki je stresel raz sebe svojega tlačitelja, a težko je katera radost slajša, kakor ta, kajti pri takih dogodkih se narod prerodi in začne živeti novo življenje.

Vse je bilo zbrano okoli došlih konjenikov, ki so natančno opisovali zdaj tem, zdaj onim vse dogodke o sarajevskem puntu in vezirjevi predaji.

Vezir Avdurahim, pregnan v trdnjavo, se je branil v njej s par sto vojaki cele tri dni in streljal iz svojih topov. Pa ko je izgubil večji del svojega vojaštva, se je začel dogovarjati o predaji. Mlajši in ognjevitejši Sarajevčani mu niso hoteli privoliti prostega odhoda, ki

ga je zahteval; starejši in izkušenejši pa, ki niso hoteli pretiravati, pregovore mladež, naj bo zadovoljna z dosedanjim vspehom in naj popusti od svojih zahtev. Tako je zapustil vezir trdnjavo, vzel topove s seboj in jo odrinil proti Orlovemu polju.

Kakor hitro izvedó bosanski četovodje, da prihaja vezir na Orlovo polje, se zberó na razgovor in sklenejo, da se imajo takoj raziti. Vedeli so, da bi se sultan, kadar bi ž njihovo pomočjo premagal Ruse, obrnil nad nje, da si jih zopet podvrže. Zato se je treba požuriti, da pride vsak prej domov, predno dospe vezir na polje. Še tistega večera so začeli nekateri odhajati, a v ranem jutru se je začela razhajati vsa vojska. S klici: „Živela svoboda! Živeli lepi spomini!“ šlo je vse narazen in kmalu se je bila razšla prostovoljna bosanska vojska.

Kapetan Husein je odrinil kot eden zadnjih. S solznim očesom je gledal razstanek te res krasne vojske. „Srce me boli, ko moram vse to gledati!“ je rekel Gjul-agi, „trideset tisoč mož ima zdaj sultan manj borilcev za svojo obrambo in za obrambo vere prerokove. A kdo je kriv? Lahkomiselni njegovi svetovalci in njegovi nespretni sluge. Dozdaj smo še ravnali kakor Bošnjaki, a če nas pozovejo na obrambo Carigrada, dvomim zdaj, če bi šli tja.“ In zadel je. Ta vojska na Orlovem polju je bila zadnja vojska, ki so jo bili Bošnjaki nabrali za svojega sultana.

Na polju sta ostala samo poveljnik in Gjul-aga s svojimi krdeli. Odločila sta se bila, da hočeta dočakati vezirja in dočakala sta ga drugega dne. Izvedel je od njiju vse, kar se je bilo prigodilo pri vojski in takoj je vedel, kaj mu je storiti. „Pojdi tudi ti domov!“ rekel je Gjul-agi, „da ne boš imel škode radi mene. Jaz se itak nočem več vrniti.“ Tako se je tudi zgodilo. Gjul-aga se je vrnil v Sarajevo, vezir pa je zbral svoje vojake,

ki so še bili ostali poveljniku in se je podal v Travnik, a od tod na bojišče proti Rusom.

V Bosno se ni vrnil več.

IV.

Ali Vidaič ni sam odvedel svojih čet v Zvornik, ampak jih je izročil svojemu rojaku Mahmud-agi, sam pa je šel z Rustem-begom Altomanovičem, ki ga je povabil, naj preživi nekaj časa pri njem.

V družbi svojih sovrstnikov Ahmeta in Jusufa, Rustem-begovih sinov, so minuli Ali Vidaiču dnevi prav prijetno. Vsi trije so bili veliki ljubitelji lova, a v planini Majevici je bilo dovolj divjačine, srn, medvedov, mrjascev itd. Zato se je Ali-paša že naprej veselil obiska pri starem Rustem-begu.

Drugega dne, ko dospejo v Zvornik, prispe za njimi tudi kapetan Husein s svojimi ljudmi. Pustivši četo, da si odpočije, odjezdi sam proti Rustemovi hiši. Pred njo je sedel stari begov sluga Zulfo.

„Ali je doma Rustem-beg?“ vpraša Husein in ustavi konja.

„Da, doma je,“ odgovori sluga.

„Sam?“

„Ali-paša Vidaič je pri njem na obisku.“

Huseinovo lice se zmrači. Nič ne reče, obrne konja in odjezdi k svoji četi.

Iznenaden gleda starec Zulfo za njim. „Glej ga, pobegnil je! To je čuden kapetan!“

Niti eno uro ne smejo počivati krdela, takoj morajo dalje. Husein je bil hotel, da zdaj na povratku snubi Maro, toda čuvši, da je sovražni mu Ali Vidaič na obisku, se premisli in se odloči, da hoče pozneje, ko se bo Vidaič vrnil v Zvornik, priti k Rustem-begu in ga prositi za ljubičino roko. Nevoljen, ker je moral

odložiti svoj namen na poznejši čas, jezdi molčé pred pehoto in gleda temno pred-sé.

Ko izve lepa Mara, da odhaja Huseinova četa, se poda na vrt. Dekle gleda za četo, ker vé, da se nahaja pri njej njeni ljubi in solze ji zalijejo črne oči.

„Oh, kako sem nesrečna! Odhaja, a me še videl ni!“ toži žalostno dekle. „Jurka, umrla bom same bolesti. Glej, še ozreti se noče . . . . . Ali se moj Husein jezi, ali me pa ne mara več!“ Bridko se razjoče.

„On se ne jezi na te, draga,“ jo prične tolažiti prijateljica, „ampak srdi se, da ni našel tvojega očeta samega doma . . . Ali nisi slišala, kaj je rekel Zulfa? Gotovo je prišel, da te izprosi pri očetu, a ni hotel, da bi drugi vedeli, čemu se je zglasil.“

Mara nasloni desnico in glavo na Jurkino ramo, pa le na pol čuje njene besede. Solznih oči in vsled hrepenenja s pol odprtima ustnicama gleda za svojim dragim, dokler ga more doseči njeno oko.

Tudi njena brata in ž njima Ali Vidaič so prišli na vrt, da vidijo, kako odhajajo mnogoštevilni Huseinovi vojaki. Ta trojica je nad vse ljubila vojaški stan, zato se je hotela nagledati tega prizora. Ker ne slutijo, da je tudi Mara v vrtu, se ji približajo od strani na kakih deset korakov, tako da jih tudi deklici nista opazili.

Ali-paša postoji kakor začaran, ko zagleda neprikrito, divno lice Marino. (Mohamedankam zapoveduje namreč vera, da morajo imeti prikrita lica, kadar se pokažejo zunaj; pa tudi v hiši morajo prikrivati obraz pred tujimi moškimi očmi.)

„Ali je to Mara?“ vpraša brata z glasom, tresočim se radi nenavadnega vtisa.

„Da, ona je!“ odgovori Ahmet, „a druga je kristjanka, da ji krati čas.“

Mara ni slišala tajnega razgovora v svoji bližini, ker človek v ljubavni opojnosti ne vidi in ne sliši ničesar,

toda Jurki niso ušli ti vedno bolj in bolj se bližajoči glasovi.

„Pojdive, draga,“ zašepeče Mari, „opazujejo naju!“

Mara se strese in s svetlimi očmi pogleda okoli sebe, prikrije si obraz s tančico in prijateljici odideta brzih korakov iz vrta.

„Splašili smo ju!“ reče Ali. „Ah, kako je krasna ta vajina sestra!“ še pripomni v svoji navdušenosti, ki se je ni mogel ubraniti.

Marina brata se nasmehneta Alijevi pripomnji, ne rečeta pa nič.

Od tega časa je bila Mara neprestana, sladka hrana vseh mislij in želj Alijevih. Mladenič je postal zamišljen in molčeč; lovil, jezdil in govoril je le nerad. Najrajši je ostajal doma, plazil se okoli hiše, gledal neprestano na zastrta Marina okna, kakor bi le edino tam moglo vziti solnce. Pa zastonj je bilo vse čakanje, zastonj vse upanje. Mara se niti enkrat ne prikaže ne ob oknu, ne na veži, a na dvorišče in pa v vrt zaide samo takrat, kadar ve, da je Ali z bratoma kam odišel. Ubogemu Aliji se dozdeva, da mora zblazneti vsled strastne ljubezni.

Nekoč Ali ustavi na dvorišču Jurko, ko je ravno nesla hladne vode in drugo svoji prijateljici, in ji stisne v roko šopek cvetlic:

„Daj ta šopek cvetlic Mari in sporoči ji, naj mi nikar ne da trpeti in naj se ne skriva pred menoj; reci ji, da mi je dražja od oči in da jo imam rajši, kakor svojo dušo in kakor svoje življenje.“

S poželjivim pogledom se ozre Jurka v lepega mladeniča, kateremu so te besede prišle iz srca.

„Žal mi je, častiti paša!“ reče Jurka z negotovim glasom.

„Zakaj me žališ? Zakaj? Povej mi! Ne boj se!“ sili Ali.

„Mara že ljubi — drugega!“ izgovori Jurka tiho.

„Drugega?“ ponovi Ali in ustne mu oblede, vendar se dela, kakor bi bil že pripravljen na takšen odgovor. „Ti veš, koga ljubi, imenuj mi ga!“ nadaljuje Ali kakor z zapovedujočim glasom.

„Ne smem, gospod!“ odgovori dekle hripavo in se jame tresti. Zdaj je šele uvidela, kako hudo se je pregrešila, ker je izdala prijateljičino srčno tajnost.

„Moraš mi povedati — moram ga poznati!“ govori Ali s tresočim glasom in krčevito prime Jurko za roko.

„Ne morem, ne smem, gospod!“ prosi dekle jokaje; „bodi usmiljen in pusti me!“

Ali-paša zaškrtne z zobmi, izpusti dekličino roko in gre po dvorišču dalje.

Jurka pa vsa iz sebe pridrvi v Marino sobo.

„Kaj ti je, dekle?“ jo vpraša prestrašena Mara.

„Storila sem hudo! Mara, pokarala me boš!“ odgovori dekle jokaje in pove vse, kar se je bilo ravno pripetilo med njo in Alijem na dvorišču.

„Pomiri se,“ tolaži Mara na pol obupano Jurko. „Prav si storila; zdaj mu bo gotovo mrzelo do mene in odšel bo prej.“

„A ta šopek cvetlic, katerega ti pošilja po meni — ga li hočeš obdržati?“ vpraša Jurka.

Pri bosanskih mohamedanih je navada, da če pošlje mladenič devojki kak ljubaven dar in ga devojka ali sprejme ali pa odkloni, je znamenje, da ji je ljub ali pa ne. Ko torej omeni Jurka šopek cvetlic, reče Mara:

„Obdrži šopek zase; če ga bo videl pri tebi, bo vedel, da sem odklonila njegov dar; če ga pa ne opazi, je itak vseeno, kajti vedel bo gotovo, da ga ne maram.“

In pri tem je ostalo. Jurka je zataknila cvetlice v svoje lase, kjer so hitro zvenele in jih je dekle zavrglo; ali je to opazil Ali ali ne, ni vedel nihče. Od onega razgovora z Jurko je delal še temnejši obraz ko prej ter komaj in komaj izpregovoril kakšno besedo z Rustem-

begom ali njegovima sinovoma, svojima tovarišema. Ko ga ta dva nekoč vprašata po vzroku čudnega njegovega vedenja, izpove jima odkritosrčno vso tajno srčno zadevo in kočljivi pogovor z Jurko.

„Slišala sta, kaj mi teži dušo,“ konča Ali svojo izpoved, „zdaj vesta, zakaj se obnašam tako: Mara ljubi drugega!“

„Vse to so otročarije mlade deklice,“ jame starejši brat Ahmet tolažiti svojega prijatelja. „Mara je še skoraj otrok; šteje še le osemnajst let, kaj vé ona o ljubezni? Pred pol letom je bila v Gradačcu pri teti na obisku. Tam se je spoznala s kapetanom Huseinom, ki je s sladkimi besedami zablodil neizkušeno dekle in ona zdaj misli, da ne more brez Huseina živeti.“

„Zato je Husein takšen!“ reče Ali-paša jezno, „zato je moj sovražnik, ki me iz dna svoje duše sovraži in prezira!“

„Žal mi je, da si brez potrebe delaš skrbi,“ začne zopet Ahmet, „ali se je treba brigati za takšne muhe norčave dece, kakršne so mlade deklice? Minila jo bo kmalu ta norčavost, kakor hitro se omoži.“

Ali-paša ne posluša, kaj mu pravi tovariš, ampak otrplo gleda naravnost pred se. Čelo se mu grbanči, obrvi ježijo in na sencih mu trepetajo žilice. Naenkrat odpre usta in se nasmeje z zlobnim nasmehom.

„Da, tako hočem storiti. Njemu naj ostane ljubezen, meni pa maščevanje,“ izusti polglasno, kakor bi govoril sam s sabo.

Brata se spogledata, ker ne razumeta Alinih besed.

Ali-paša se poda takoj k Rustem-begu in brez okoliščin ga poprosi za Marino roko.

Starec se razveseli, objame pašo in ginjen izpregovori: „Ljubšega zeta od tebe bi si ne mogel želeti; rad ti dam svojo hčerko. Da bi dolgo živel in bil srečen ž njo.“

V kratkem času je bila odločena Marina bodočnost, a nje še vprašali niso in niso marali vedeti, ali ji je prav ali ne. Nemila je usoda mohamedanske Bosanke. Oče se niti ne veseli ženskega otroka, kajti kadar se mu tak rodi, misli, da je dekle vstvarjeno za harem in ne za svet. V haremu se rodi, v haremu živi in v haremu umrje, večna sužnja tuje volje, v mladih letih očetove, v poznejših soprogove. Nasproti pa ne pozna mohamedanski Bošnjak večjega veselja, kakor če se mu porodi sin. Sinovi so vsa ljubav in upanje očetovo, njemu so vse, kajti kadar odrastejo, krotijo divje konje, rabijo zveste puške in ostre sablje, oživljajo spomine hrabrih dedov in dajejo vzglede svojim potomcem.

Tudi Rustem-beg je ljubil nad vse svoja dva sinova, pa tudi Mare ni ljubil veliko manj, ker mu je bila živa podoba in spomin pokojne žene. Mara še ni bila stara štiri leta, ko ji je umrla mati; v najnežnejši dobi je ostalo dete brez materine ljubezni, brez mile materine postrežbe. Očetu se je dete toli smililo, da je bil dvakrat bolj ljubezniv proti hčerki, želeč ji po možnosti nadomestiti mater. Povsod je gledal, da je ustregel želji ljubega deteta, samo zdaj, ko je šlo za njeno srečo, mu ni prišlo na um, da bi jo vprašal, kako bi ji ugajala ta možitev. V Bosni ne poznajo take navade; možitve se sklepajo le po volji starišev in mnogokrat proti volji hčerk.

Nič posebnega sluteč se poda oče k Mari, da jo obvesti o bližnji možitvi. Ko sliši Mara hudo vest, obstoji kakor okamenela. Lice ji obledi, a nosnice se ji bolesti in žalosti tresejo, kakor bi se hotelo dekle jokati.

„Prosim te pri grobu materinem!“ spregovori dekle čez nekaj časa z glasom, iz katerega je odsevala obupnost, jeza in neznosna bolest ljubečega srca, „ne omoži me z Alijem, oče! Ta omožitev bo gotovo moja smrt!“

Rustem-beg, iznenaden vsled hčerkinega odgovora, upre resni svoj pogled vprašaje v njo.

„Ali ga sovražiš, ti je zoprn?“

„Ni mi zoprn, pa ljubim drugega!“ odgovori Mara. „Ne smeš se jeziti, ako ti povem, koga. Slavnega rodu je, bogat, lep in junaškega srca — ti ga poznaš — kapetana Huseina.“

„Huseina?“ se začudi Rustem-beg.

„Njega, da, moj oče, njega!“ pritrdi deklica in izpove očetu svoje ljubovanje s Huseinom, s katerim se je bila seznanila v Gradačcu, ko je bila pri teti, in zadnji sestanek ž njim na vrtu. „Zdaj zadnjič,“ konča Mara, „ko se je vračal z Orlovega polja, se je hotel oglasiti pri tebi in je gotovo bil namenjen, prositi te za mojo roko. Slučaj je hotel, da se takrat ni oglasil in zdaj ga že hoče prehiteti drugi.“

„Bržčas je bilo že tako odločeno,“ reče oče. „Jaz sem te že obljubil Vidaiču in zdaj se ne da nič več izpremeniti. Čez mesec dni pridejo svatje po tebe, ti pa glej, da si do takrat ozdraviš srce.“ To rekši odide Rustem-beg temnega obraza iz Marine sobe.

Rustem-beg ni bil več jezen na Huseina. Od onega časa, ko je bil v šotoru bega Kulenoviča povedal poveljniku resnico v obraz ter izjavil, da ni voljan iti v sarajevski trdnjavi obleganemu vezirju na pomoč, od tega časa se je bil Husein prikupil Rustemu, ker je ta uvidel, da noče biti mladi kapetan slepo orodje Turčinu, nego da dela in stori, kakor mu kažeta um in srce. Radi tega mu je bilo prav neljubo slišati, da se ljubita kapetan in Mara in da mora on razdreti to ljubezen ter uničiti nade mladih ljudi.

Toda zdaj ni bilo več zdravil in ne pomoči. Rustem je dal Ali Vidaiču besedo in on je do zdaj vedel še vsakemu držati dano besedo. Kako bi je tedaj tudi edincu svojega najboljšega prijatelja ne! „Usojeno je tako!“ je ponavljal starec sam pri sebi, razmišljujoč neljub dogodek.

Mara je ostala sama v svoji sobi; držeč se z obema rokama za glavo, je jela bridko plakati. Ko jo obišče Jurka in sliši, kaj se je bilo pripetilo, ne more same žalosti zíniti besede. Rada bi tolažila tovarišico, a misel, da je sama potrebna tolažila, ker je, kakor ji je očitala huda vest, bila kriva Marine nesreče, ji je povzročala prehudo notranjo bol. Čemu je pa tudi morala Ali-paši izdati tajno ljubezen begove hčerke?

„Ni še vse izgubljeno!“ S tem vzklikom skoči naenkrat Mara z mehke blazine z nenavadno gibčnostjo. „Imam še eno nado . . . če hoče Bog, ne bo me varala. Husein me ljubi, on je bojevit junak in če me ne dado njemu z lepa, rešil me bo s silo.“

„Dobro bi bilo, da bi se mu pravočasno poročalo,“ pripomni Jurka.

„To je tvoja skrb, Jurka!“ Brž sname Mara z ovratnika enega izmed zlatih cekinov in ga da Jurki v roko. „Vzemi ga in ga daj za plačilo možu, ki bo poenesel vest Huseinu. Samo kmalu naj odide, sicer me je konec same želje, izvedeti, kaj mi bo poročal.“

Jurka se takoj oddalji, da izvrši Marin nalog. Njen bratranec Franjo, udan mladenič, zajaše že uro pozneje konja in pohiti kot poročevalec k Huseinu.

Tri dni po storjeni zaroki se poslovi Ali Vidaič od Rustem-bega, da se vrne domov v Zvornik. Ob slovesu ga objame Rustem in reče: „Povabi si po svoji volji svate in pridi, čim prej ti je možno; čez mesec dni lahko odpelješ deklico.“

Starec ni brez vzroka priporočil, naj si Ali Vidaič po svoji volji izbere svate. Vedoč za Marino ljubav s Huseinom se je bal, da bi znalo priti do odvedenja dekletovega, a tega strahu ni izdal svojemu bodočemu zetu.

Sinova Altomanovičeva spremita na konjih svojega prijatelja daleč čez mejo obširnega domačega posestva.

Pogovarjaje se ž njima priporoča jima Vidaič: „Pazita mi na Maro, čuvajta jo pred Huseinom!“ Brata mu dasta besedo, da hočeta izpolniti njegovo željo in se vrneta domov.

Oče, brata in bodoči soprog so se zelo bali Huseina, oziroma njegovega maščevanja. Dobro so vedeli, da pozabi Bošnjak prej očeta in mater, pretrpi prej izgubo blaga in premoženja, blesk sveta in izgubi rajši življenje, kakor da bi mu kdo odvzel ljubico.

Vsako noč po Alijevem odhodu so stražili oboroženi možje na dvorišču, na vrtu in v celi okolici hiše Rustem-begove. Mari so rekli, da se godi to radi hajdukov (roparjev), ki so se začeli pojavljati v okolici. Toda ona je dobro slutila, da so nastavljene te straže iz strahu pred Huseinom. Saj so se tudi že prej pojavljali hajduki in vendar ni nihče stražil okoli hiše.

Najeti sel Franjo se je vrnil še istega dne, ko je bil odšel Ali Vidaič in je prinesel od Huseina poročilo, da bo takoj prišel, brž ko se bo Ali Vidaič vrnil v Zvornik. In res že peti dan po Vidaičevem odhodu dospe Husein in stopi v Rustem-begovo hišo.

Ta ga vzprejme prav ljubeznjivo in mu postreže s kavo in čibukom. Husein ne govori mnogo drugega in pove kmalu, radi česa je prišel.

„Izvedel sem, da si obljubil Maro Ali Vidaiču?“

„Tako je!“ potrdi starec.

„To je hudo“, nadaljuje Husein, „ker se jaz in Mara ljubiva in bi Marine izgube ne mogel preboleti. Vem tudi, da ti ne moreš prelomiti danih besed in torej pravim, da je hudo in da še bo hudo.“

„Pa čemu?“

„Ker bo morala med nama razsoditi sablja, čegava bo Mara, ako ne odstopi Ali; eden izmed naju mora pasti . . . Vendar ti rečem, svetuj Ali, naj si izbere

drugo ljubo in naj prepusti Maro meni, ker sem si jo bil že prej izbral in ker si ona edino želi iti z menoj."

„Svetovati mu ne morem ničesar, a sporočiti mu hočem, kaj zahtevaš od njega", reče Rustem-beg.

„Stori tako in kar ti bo odgovoril, sporoči mi."

Rustem mu da besedo, da hoče storiti tako.

Husein vstane na to in se poslovi od starca, ki ga ginjen spremi na dvorišče; mladenič zajaše konja in odjezdi.

Rustem se vrne v sobo in postane zamišljen. „Žal mi je zanj", govori sam s seboj, „ker je vitežkega srca in ljubi moje dete. Da se je oglasil pravočasno, bil bi danes moj zet. Zakaj nimam dveh hčeri? Dal bi Maro Huseinu in drugo Aliju!" Zgodilo se je prvič, da si je Rustem-beg želel dve hčeri, tako sitno mu je bilo tekmovanje obeh mladeničev. Seveda ni vedel starec, da si je Ali le radi maščevanja izbral Maro in ne toliko iz ljubezni. Da je starec to vedel, kdo ve, kako bi se bila obrnila cela zadeva.

Izza omreženega okna je gledala Mara svojega dragega, kako je jezdil čez dvorišče. Husein ogledujoč se proti haremu, je opazil njo za okenskim zastorom; srečen, da jo vidi, pozdravil jo je s poklonom. Brž potem je prijel pri sredini sabljo v pozlačeni nožnici in jo je dvignil kvišku, kazaje jo ljubici. Dobro ga je razumela.

„S sabljo me hočeš rešiti, kaj ne?" govori Mara, kakor bi se pogovarjala ž njim. „Alah naj ti pomaga, junak moj!"

Nedaleč od hiše sreča Husein Jurko; mladi kapetan spregovori naglo par besedi ž njo, potem pa vzpodbode konjiča in odjezdi kakor veter po poljani proti zapadu, proti Gradačcu.

V.

Rustem-beg pošlje drugega dne sina Ahmeta v Zvornik k Aliji Vidaiču, da mu pove vse o Huseinovem obisku. Ko sliši Ali-paša poročilo, sede in napiše Huseinu pismo sledeče vsebine: „Prav je, da pade eden izmed naju, kajti dokler sem živ, nočem pozabiti tvojega obnašanja na Orlovem polju. Rad bi, naj sablja odloči, čegava bo deklica, a jaz menim, da bi drugače sploh ne smelo biti: kdor hoče dobiti Maro, si jo mora prisvojiti s sabljo, a ne s strupeno besedo, kar pač ne sodi junaku.“

Husein, prejemši pismo, je prečita naglo in skoči kakor ves v ognju kvišku; pismo zmečka in reče z dvignjeno pestjo: „Čakaj, bahač!“ Hitro zajaše konja in z dvema slugama pohiti k svojemu zvestemu prijatelju Modriču, da se pogovori ž njim, kako bi se dalo dekle rešiti.

Istočasno je dal Ali-paša, kakor je mohamedanska šega v Bosni, kot ženin narediti nevesti praznična oblačila iz najdražje svile, bogato pošita z zlatom in srebrom in okinčana z biseri.

Ko je bila obleka gotova in jo je Ali-paša poslal nevesti na dom, je priredil vse potrebno za vzprejem neveste in svatov ter se je potem podal na pot po izvoljenko. Razumljivo je, da je vzel s seboj precejšno množico svatov, kajti brez njih se ne sme iti po devojko in posebno še tamkaj ne, kjer je znano, da jo hoče prevzeti kdo drugi. Med svati so bili sami junaki, prijatelji Alijevi iz Zvornika in okolice. Za nevestinega vodjo je bil Mahmud-aga, bratranec Vidaičev, a za starešino kapetan iz Tuzle.

Tretjega dne proti večeru dospejo svatje na nevestin dom. Rustem in njegova dva sina jih sprejmejo z velikim veseljem, odvedejo jih v gorenje sobane, da

si nekoliko odpočijejo, a pozneje je bila vsa velika družba zbrana pri večerji. Rustem je dal imenitno pogostiti svoje goste. Še v isti noči je Jurkin bratranec Franjo ponesel Huseinu poročilo, da so prišli svatje po nevesto in jo hočejo s pojutrijšnjim dnevom odpeljati iz doma.

Mara ni bila potrta ob prihodu neljubih svatov. Vedela je, da misli njen Husein na njo. On ji je bil vsa nada, vse upanje. Njena teta Serifa, žena Nuri-age Medančiča iz Gradačca, ki je bila tudi med svati in je Maro privoščila prej Huseinu kakor Vidaiču, jo je jela vzpodbujati. „Ne boj se, otrok," je govorila in gladila deklici roko, „Husein je junak in rešil te bo gotovo." Deklica je rada slišala takšne besede, ker so jo krepile in vzpodbujale v težavnem stanju, v kakršnem bi bil lahko podlegel še močnejši duh.

Drugega dne je bil velik praznik katoliških kristjanov: Mala gospojnica. Od vseh strani so se zbirali pobožniki v Zovik, kjer imajo svojo župnijo in svojega župnika, da bodo slišali sveto mašo in božjo besedo, ki jih naj krepi v veri in dobrih delih. V revni leseni bajti, ki bi imela predstavljati cerkev, hišo božjo, je čital stari župnik pater Anton sveto mašo, ki jo je njegova mala, a bogaboječa in čestita čreda poslušala v vročih molitvah in se pozneje nahranila z nebeško hrano svete prepovedi.

Zunaj Zovika, nedaleč od hiše bega Altomanoviča, je bil pod gričem studenec čiste vode, ki so ga vedno obsenčavali večstoletni hrasti, stoječi tukaj kakor straže razprostranega gozda, ki se je razširjal dalje v hrib. Na tem mestu so lahko zoviški župljani, ki so prihajali iz oddaljenejših krajev, po božji službi sedli, počivali in vživali, kar je kdo prinesel s sabo od doma; k njim so se radi pridružili drugi ljudje iz Zovika stari in mladi obeh spolov, da se je mnogokrat mladina postavila v krog in si tako z igro in petjem pregnala marsikako uro.

Mara, ki je vedno ljubila kolo in petje, je dala večkrat prositi po Jurki, naj zaplešejo kolo, da se bo iz hiše ven zabavala, gledaje lepo zabavo mladega sveta.

Ko je tega dne slišala krščanska mladina, da se lepa Mara moži in da jo bodo jutri svatje odpeljali, se dogovori hitro, da hoče pred odhodom razveseliti nevesto s plesom in petjem. Najprej so vstala dekleta, med katerimi je bila tudi Jurka in so zapele pesem, ki je bila Mari najljubša. Ta je stala ob prepreženem oknu in je gledala proti studencu, odkoder so ji prihajali na uho znani glasovi. S solznimi očmi je poslušala pesem, ki je posebno danes odgovarjala tužnemu stanju njene duše, pripovedujoč o deklici, ki ni hotela stopiti v kolo, ker je bil njen ljubi daleč.

Deklica stopi naenkrat od okna in pade teti jokaje okoli vratu, rekoč:

„Oh, teta, kaj bo, ako ne pride dragi?“

„Kaj govoriš, nesrečnica?“ jo posvari teta, „on da ne bi prišel po te, ko ti je vendar dal besedo?“

Dekle umolkne in stopi zopet k oknu. Okoli studenca se je bilo zbralo večjo kolo, sami čvrsti mladeniči in lepa dekleta. V lahni poskočnici se je gibalo kolo, da je bilo veselje gledati. Ali ni trajalo dolgo in na hip, kakor bi zabavo presekal, prestane ples in potihne petje. Videti je, da je nekdo motil zabavo. In res je bilo tako. Dve krščanski dekleti, ki sta se bili prvi podali domov, sta se vrnili naglo nazaj in povedali v velikem strahu, da sta kake pol ure od studenca v gori videli veliko tropo oboroženih Turkov, kakor bi se ti pripravljali udariti na sovražnika. Vse je uverjeno, da so ti ljudje gotovo hajduki in vse sklene iti v družbi okoli gozda in planine domov. Takoj so ljudje na nogah, da pridejo še ob svetlem dnevu domov. Tudi Zovičani gredo proti domu. Med odhodom pristopi Franjo k Jurki in ji

zašepeče tiho: „Ljudje v gozdu so Huseinovi. Kadar bo nastopila noč, šel bo naprej.“

Jurki se ničesar ne mudi tako silno, kakor prinesti veselo vest Mari. Same radosti jo objame Mara in obrnivši se k teti reče: „Zdaj sem umirjena, zdaj me naj svobodno odpeljejo svatje.“

V begovi hiši je šlo tega večera vse hitro k počitku, ker se je bilo treba drugega dne zgodaj podati na pot. In res se je že prerano zaslišal glas kapetana iz Tuzle, svatovskega starešine: „Na noge, junaki, na noge, svatje, — treba bo odpeljati devojko; dnevi so kratki in pot je dolga!“ Vse je skočilo kvišku in se začelo pripravljati. Rustem-beg Altomanovič, njegov brat Mustaj in njegova dva sinova Ahmet in Jusuf se podajo v harem in stopijo v sobo Marino, ki jih je že pripravljena čakala s teto. Starec se s solznimi očmi poslovi od hčerke: „Pojdi srečno, Alah naj te spremlja s svojo milostjo skozi vse tvoje življenje!“ Objame in poljubi hčerko in tako store za njim tudi brata in stric.

Težko je Mari ostaviti rojstno hišo, v kateri je prebila najlepšo dobo človeškega življenja, svojo mladost, svoja detinska leta. Še enkrat pogleda v vrt, na prostore, na katerih je dozdaj bivala tako rada, objame in poljubi tiho jokajočo Jurko, svojo najljubšo in zvesto prijateljico, ki jo je čakala v veži in stopi na dvorišče, kjer jo že pričakujejo svatje. Gizdavih korakov pristopi Mara k iskremu konju rujavcu in sluge ji pomagajo vzpeti se nanj. Tudi teta Šerifa sede na konja, ravno tako ostali svatje in vsa družba odjezdi iz dvorišča. Rustem-beg Altomanovič in njegova sinova gredo tudi s svati, doma pa ostane edino le bolni Rustemov brat Mustaj. Prestopivši dvorišče izpalijo gostje nekaj strelov iz svojih samokresov, hoteč ž njimi pokazati svoje veselje, nekateri pa začnejo z močnim glasom peti primerno narodno pesem. Naprej jezdi kapetan iz Tuzle,

svatovski starešina, ki je v sili tudi poveljnik, za njim pa ostala družba. V sredini jezdi nevesta na svojem rujavcu, ki ponosno skaklja, kakor bi vedel, kakšno mično breme nosi na svojem hrbtu. Nevesti sta na eni strani teta Šerifa kot vodilja, na drugi pa Mahmud-aga kot vodja. Za nevesto se nahaja ženin, poleg njega so oče in brata nevestina in za temi ostali svatje. Truma je velika in izbrana. Ko jezdi skozi vas, se zbere malo in veliko, da občuduje izborno in krasno vrsto svatov. Ljudstvo se klanja in kliče: „Srečen pot!“ Kakor hitro pa zavije družba v gozd, izpremeni takoj svoje obnašanje. Pesmi in hrušč prenehajo, svatovski starešina preži in gleda na vse strani, pa tudi svatje se pozorno ogledujejo in poslušajo.

Tam, kjer se pot obrne proti jugu, držeč v Tuzlo, sedi v divji soteski veliko krdelo oboroženih ljudi. Možje sede podvitih nog v travi, konji pa se pasejo v bližini. Na eni strani se dviguje strma pečina, na drugi pa se v ozki dolinici razprostira lep log, ki ga objema od ene strani obilna livada, razširjajoča se kakor zelena preproga. Ti ljudje so Huseinovi, ki čakajo svate, da jim ugrabijo nevesto. Husein sam sedi sredi med njimi, a poleg njega človek njegove starosti, lep in mlad, odličnega obraza in junaškega pogleda. To je beg Zlatarevič, stara bosenska korenina, ki šteje svoj plemeniti rod nazaj v ono dobo, ko je bila Bosna še tako srečna, da je imela sama svoje kralje. V tistem svobodnem času so bili Zlatarevičevi predniki med prvimi velikaši bosanskega kraljestva. Drugi Huseinovi tovariši so njegovi prijatelji iz bližnjih krajev, ki so se radovoljno odzvali Huseinovemu pozivu, naj mu bodo pomočniki pri rešitvi Marini.

Ponoči so v jasnem mesečnem svitu prijezdili od Zovika do te soteske, ki se jim je zdela najbolj ugodna, da pričakajo svate.

Husein gleda temno in govori malo, kakor človek, ki se pripravlja za resno stvar. Beg Zlatarevič nasprotno pa je veselega lica in stavi vedno in vedno kakšno besedo Huseinu, kakor bi ga hotel razvedriti, a zastonj mu je vsako prizadevanje. Jesensko solnce je že jelo dobrodejno greti, dvigajoč se visoko nad vedri nebni obok. Od planine je jel pihati hladen veter in blažil solnčno vročino ter vabil k spanju trudne oči. Nekateri izmed čete so itak ležali na travi, ker niso nič spali v pretekli noči. Zdaj vstane beg Zlatarevič in gre proti soteskinemu izhodu. Komaj stori iz soteske kakšnih dvajset korakov, že postoji, obrne se k Huseinu in zakliče na glas: „Evo jih!“

Husein skoči na noge in drugi za njim. Straža štirih konjenikov, ki je imela paziti na prihod svatovske trope, se je vračala v naglem diru. Dospevšo k Huseinu jo vse obstopi, da sliši, kaj ima povedati.

„Svatje gredo že navzdol proti soteski. Veliko jih je kakor nas, a vodi jih kapetan iz Tuzle. V kratkem bodo tukaj.“

„Na konje!“ zapove Husein in vse, kakor bi trenil z očesom, sedi v prihodnjem trenutku že na konjih ter se zbere v gručo, da pričakuje daljnih Huseinovih povelj.

Husein odredi, da se en del njegovih skrije v log in pričaka tam svate tako, da jih lahko napade, ako bi hoteli nekaterniki pobegniti z nevesto nazaj. Drugi del pomakne naprej, da se postavi na mesto, kjer se soteska neha in prične ravnina, da ustavi svate, ako bi hoteli prebiti se proti Tuzli. Tretji del pa, pri katerem sta bila Husein in Zlatarevič, se nastani ob robu loga. Ta del je imel stopiti pred svate in jih vstaviti.

Komaj je bil vsak na svojem mestu, že so se jeli kazati prišleci. Do zdaj veseli in zgovorni so naenkrat umolknili vsi, kakor bi jih bila prevladala posebna

slutnja. Vsak je videl, da se bližajo kraju, kjer bi bila za napad najlepša prilika. Starešina šviga s pogledi sem in tja, na levo in desno, a ne opazi ničesar. Že je prišel sprevod skoraj mimo loga, kar poči strel iz samokresa. Ta glas vzdrami Maro, kakor glas trobente božje pravičneža na sodni dan; oči ji začnejo žareti v živem ognju in lica se ji svetijo v luči sladkega upanja. — „To je Husein!“ zašepeta teti in požene svojega konja proti njenemu. Komaj je bila izgovorila te besede, že zahrumi Husein s svojimi ljudmi iz loga in stopi na pot pred razburjene svate. Nevestin vodja, ženin, oče in brata obstopijo takoj nevesto, da jo varujejo in branijo.

„Kaj hočeš od nas, da nam zastavljaš pot?“ vpraša starešina kapetana Huseina.

„Svatje,“ odgovori Husein z močnim glasom, da je odmevalo po dolini, „vi peljete dekleta, katerega mi je prevzel ženin. Jaz in on sva se pogodila, da naj sodi sablja, čegava bo mladenka. Vi ostali svatje, in tudi ljudje moji, pa mirujte, kajti ni potreba boriti se med seboj; ti Ali Vidaič pa, ako si junak in ne slabotnež, stopi na junaški dvoboj, in kdor zmaga, tega je dekle.“

Ali Vidaiču se zasvetijo oči; hitro vzpodbode svojega konja in ga požene k starešini.

„Pripravljen sem, da se pomeriva!“ zakliče od tukaj svojemu nasprotniku; „toda vedi, čeprav bi ne šlo za dekle, vendar mi je to priliko poslalo nebo, ker me že izdavna žeja po tvoji krvi.“

„Tedaj pa hajd k meni, bahač!“ mu zakliče z gromečim glasom Husein in krene konja na livado.

Beg Zlatarevič prijaše h kapetanu iz Tuzle in se pogovori ž njim, da imata obe stranki mirovati med dvobojem in da ima tisti, ki bo zmagal, pravico odvesti deklico mirnim potem. Obe stranki, svatovska in Huseinova, se razvrstita vsaka po svoji strani na livadi,

da si ogledajo dvoboj, ki ga bodeta bojevala mlada junaka. Med obema četama so na odbranem prostoru sedeli na konjih starešina, beg Zlatarevič, Mara, njena teta Šerifa, Mahmud-aga Vidaič in oče ter oba nevestina brata.

Mara se je tresla kakor šiba na vodi. Njena duša se je vznemirjala od čuvstev strahu in upanja, srce pa je omedlevalo in bílo celo rahlo, kakor bi bilo popolnoma negotovo, podobno večnemu popotniku, ki ne ve, ali stoji pred durmi nebes ali pekla. Bledi ustnici se gibljeta v iskreni molitvi, ki vre proti nebu za dragega ljubega, za njegovo življenje, za njegovo srečo.

Dvobojnika stopita vsak na svoje mesto, vsak na drugi kraj livade. Husein potegne prvi sabljo iz nožnice in že se tudi v Alijevi roki zablesti gola sablja. Bil je to usodepoln in slovesen trenotek. Husein dvigne proti nebu svoje oči: „Ne pri jasnem dnevu, ne v temni noči te ni zapustil tvoj gospod, te ni sovražil!“ tako šepečejo njegova usta začetek sure „jasni dan“ iz korana, potem zamahne Husein s sabljo po zraku in poleti kakor blisk proti Ali-paši. Od nasprotne strani pa vzpodbode paša Ali svojega konja. Borilca se zakadita z vso močjo drug v drugega. Srečno odbije Ali ljuti udarec Huseinov. Husein zamahne drugič, zamahne tretjič, pa Ali odbije vsak udarec spretno s svojo sabljo, tako da leté iskre na vse strani. Zdaj se nasprotnika umakneta nazaj, da zopet z novo močjo poletita drug nad drugega. Vsak je gledal, kako bi mogel protivnika doseči od strani. Toda tako početje je bilo obema zastonj; oba konja sta izborno slušala na vsak najrahlejši potegljej, kakor bi bila vzrastla med samimi dvoboji. Oba se umikata, skačeta, obletavata, obračata na zadnjih nogah tako hitro, da se hitreje ne da misliti. Husein uvidi, da na ta način ne premaga Vidaiča; odloči se torej za naskok. Brž potira svojega konja za kakih tri-

deset korakov nazaj in se na to v najhujšem diru požene na Vidaiča, ki ga je pripravljen čakal. Tik pred Alijem pa se spotakne konj na prednjih nogah ob velik kamen, omahne in pade na prednji nogi s takšno silo, da se mora Husein, ako noče pasti konju čez glavo, upreti s sabljo ob tla. Sablja se zarije do polovice v zemljo. — Kakor blisk priskoči v istem trenotku Ali, vzpne se na konju, da lažje zamahne in udari po Huseinu. Zadene ga čez glavo. Husein je sicer naglo izdrl sabljo iz zemlje, da bi odbil udarec, toda v naglici in v nesreči ni mogel prestreči silnega Alijevega udarca. Belec skoči na noge, a zdajci sikne iz presekanega turbana kri in se vlije Huseinu po bledem obrazu; junak zapre oči in začne v sedlu omahovati, sablja pa mu pade iz roke. Ali Vidaič, to zapazivši, pozabi, da ima pred seboj sovražnika in prihiti, da ujame padajočega v svoje roke. Prisloni si ga ob sedlo.

Kakor zblaznela zakriči Mara, da je odmevalo od skalnate planine, in se zgrudi nezavestna raz konja. Teta, oče, brata in nevestin vodja priskočijo nezavestni na pomoč. Na obeh straneh nastane vpitje in zmešnjava. Kapetan tuzlanski in beg Zlatarevič priskočita takoj k ranjencu, obe četi pa se skupno zbereta okoli bojišča.

Begu Zlatareviču zavre kri, ko vidi svojega prijatelja v krvi in omedlevici.

„Lahko je sekati s sabljo, kadar se nasprotnik ne more braniti pošteno; to ni bilo junaški!“ reče razkačeni beg Zlatarevič Ali-paši, a ta ga samo temno pogleda in ne reče ničesar.

„Ne oštevaj ga!“ izpregovori kapetan iz Tuzle, „morda bi bil ti na njegovem mestu storil ravno tako.“

Huseina položé na travo in mu pod glavo pripravijo zloženo suknjo. Bil je bled kakor mrlič, kri pa je tekla tako obilno, da je bila trata okoli njega takoj

vsa krvava. Tudi Rustem-beg se je približal begu Zlatareviču:

„Glejte, da mu ustavite kri in spravite ga do moje hiše. Ako mu je odločeno, da ozdravi, naj ostane tam tako dolgo, da se more vrniti domov. Nas pa pustite mirno naprej. Ali-paša je zmagal in končana je cela zadeva.“

Tako se tudi zgodi. Svatje nadaljujejo svojo pot, vzamejo nezavestno nevesto s seboj in kmalu izginejo v dolini, ki drži proti Tuzli.

Huseinovi tovariši ostanejo pri ranjencu in mu s težkim trudom ustavijo kri; ko mu rano še dobro obvežejo in nasekajo s sabljami mladega vejevja za nosilnico, odnesejo nesrečnega mladeniča.

Tužnih obrazov jezdijo za ranjencem njegovi prijatelji, zeló nesrečni vsled nemile usode, ki je zadela ljubega tovariša. „Brzčas mu je bilo odločeno tako!“ govoré tiho med seboj, klanjajoč se višjim odlokom, ki prihajajo z onega sveta.

VI.

Da se vzdrži v Bosni količkaj red, je imenoval sultan za nemirno deželo novega vezirja, ki bi naj nadomestil izgnanega Avdurahima.

Novi vezir Morali-paša je dospel spomladi leta 1829. v Bosno, ravno takrat, ko se je skutarski paša Mustafa Bušatli, od Turkov in Albancev tudi Škodra-paša imenovan, spravljal na pot proti Rusom, da pomiri sultana, ki mu je v svoji stiski že presedal z vednimi prošnjami, češ naj se poda nad Rusa in mu zabrani pot čez Balkan, čez gorovje, ki varuje Turčijo od severne strani.

Paša Mustafa je bil takrat še imenitna oseba. Po smrti Ali-paše janinskega se je govorilo med Albanci le o njem. Star je bil takrat še le 25 let, zapovedoval pa

je več pašalikom, ki so bili že od pamtiveka dosledno v obitelji Bušatlijev. Tudi on je bil nasprotnik Mahmudovim preosnovam. Ni lahko rekel samo enkrat, da je vedno pripravljen z mečem v roki in v stari opravi svojih prednikov služiti sultanu, pa v drugi opravi nikdar.

Javno mnenje v Turčiji je pripisovalo vse nesreče in nadloge, ki so druga za drugo obiskavale vlado in sultana, samo sultanovim reformam; radi tega je paša Mustafa nevoljen in samo zato, da se očitno ne spre s sultanom, krenil s svojimi ljudmi proti Rusom. Z nekako 35.000 mož broječo vojsko je dospel v Vidin, kjer se je jel pripravljati na odpor. Storil pa je vse le na videz. Glavna skrb mu je bila ta, da reši svojo vojsko; vedel je, da mu bo podaril sultan svileno vrv, ako ga porazi Rus in mu pobije vojsko. Udani njegovi tovariši so rekali: zdaj so med dvema sovražnikoma, med Rusom in sultanom; kdo ve, katerega se je treba bati bolj, kdo izmed teh je nevarnejši.

Ni se torej čuditi, zakaj ni našla ruska vojska nikjer pravega upora. Da je Mustafa-paša hotel, bi bil morda lahko preprečil ruski prehod čez Balkan. General Diebič je prišel čez gorovje s tako lahkoto, da je bil sam iznenaden. Ne eno mesto, ne ena vojska se mu ni uprla. Ko je dobil v svojo last še Jedreno (Adrianopel), je bilo vprašanje med obema velikima carstvoma odločeno na mah.

V Carigradu je nastala vsled teh dogodkov velika razburjenost. Turbani in janičarske obleke se začnejo zopet kazati, nezadovoljneži se jamejo zbirati k tajnim posvetovanjem, kjer se sklene naposled, da se mora sultan pregnati s prestola, kakor hitro se bodo prikazale ruske čete pred Carigradom.

Sultan Mahmud, spoznavši nevarno gibanje, se odloči izmed dveh odbrati najmanjše zlo. Pošlje torej v ruski tabor odposlance, ki naj sklenejo premirje, on pa

še istega dne, ko so odpotovali odposlanci, začne grozno gospodariti po Carigradu. Zarotnike in vse sumljive osebe da poloviti in v kratkem času so bile carigrajske ulice pokrite z mrtvimi trupli pobitih nesrečnežev, ki so si bili drznili brcniti sultana s prestola.

Odposlanci so bili istočasno sklenili mir z Rusi, vsled česar je izgubil sultan podonavske kneževine.

Mustafa-paša, čuvši o dogodkih v prestolnem mestu, se dvigne s svojo vojsko in se približa Rusom. Njegova nakana je bila, obrniti se proti Carigradu, pahniti sultana s prestola in uvesti stari red; toda Rusi ga pod generalom Geismarom potisnejo nazaj, Mustafa-paša je ostal potem še dalje časa v taboru pri Filipopolju. Ž njim je bilo tudi več tisoč Bošnjakov, ki so mu prišli pomagat, ko je bilo že prepozno. Ko je izrubil z velikimi prikladami obilno svoto denarja iz pokrajine, kjer je taboril, in dobil veliko svoto od sultana, se vrne Mustafa-paša domov, kjer hoče za svoje nakane počakati boljše prilike. Ž njim se razidejo tudi Bošnjaki, ki poneso ogromni plen v svoje planine.

Na razstanku se poslove vodje Bošnjakov in Albancev kakor bratje, kakor zavezniki. „O priliki v Stambulu!“ (Carigradu) zakličejo si še zadnjič drug drugemu. V teh besedah je bila izražena njihova trdna odločnost, vojna osnova za bližnjo bodočnost.

Te Bošnjake so bili pripeljali nekateri bosanski kapetani, katere je bil vezir Avdurahim nagovoril še v zadnjem času, naj gredo v obrambo sultanovo proti narodnemu in verskemu sovražniku Rusu. Prišedši do Filipopolja, kjer so se pridružili Mustafa-paši in njegovim Albancem, so postali kmalu takšni, kakor ti, navidez najeti branitelji, v istini pa zakleti sovražniki sultanovi.

Pa sultan je vedel vse dobro in imel je prav, ko je sodil, da niso pravi njegovi sovražniki v ruskem taboru, ampak v taboru Albancev in Bošnjakov. Zato je sklenil,

da se požuri s sklepom miru z Rusi, čeprav je bil ta mir zanj zelo sramoten. Vsa Evropa se je čudila naglemu odloku gjaur-sultanovemu, a on je dobro vedel, kaj dela. Ravnanje Bošnjakov v zadnjem času, posebno pa dogodki na Orlovem polju so silno pekli sultana na duši in zaklel se je pri slavi svojega rodu, da mora streti moč trdovratnih bosanskih velemož. Carjevo svetovalstvo samo je od dne do dne bolj in bolj spoznalo, da so bosanski mohamedanci izdajalci kakor krščeni gjauri in da cesarstvo ne bo prej imelo miru, dokler jim ne bodo odvzete njihove predpravice in njihova nadoblast.

Morali-paša, ki ga je sultan poslal v Bosno za vezirja, je imel naročilo, naj vlada povsem mirno in ne draži Bošnjakov, dokler ne dobi iz Carigrada novih nalog. Vsled tega je umljivo, da se novi vezir pri svojem dohodu v Bosno ni vrnil v Sarajevo, ampak v Travnik, v staro prestolico bosanskih vezirjev. Bošnjakom je bil ta dogodek prav povolji in radovali so se, misleč, da skriva sultan rogove in da se zopet vračajo časi starega reda.

Pa sultan se je pripravljal, kako bi na lokav način uničil glavarje bosanskih upornikov. Slabo se je tedaj upiral, ko je ruski poslanik zahteval od njega, da se ima Bosna razkosati v korist novourejene srbske države. Sultan je privolil v razkosanje pogojno, ako se med Bosno in Srbijo uredijo stare meje. Turški komisarji dospejo kmalu v Belgrad k srbskemu knezu Milošu in tukaj se stori dogovor, da se ima uravnava meje najprej izvršiti ob reki Drini naprej. Komisarji sultanovi in odbornika Miloševa Veljkovič in Milosavljevič se podajo z nekaterimi inženerji naprej v zvornički pašalik.

Bila je prišla pomlad leta 1829. Sneg je bil že izginil raz bosanskih planin in hribov, a ž njim je tudi izgubila zima glavno svojo moč. Potoki in reke so narastli, trava je začela zeleneti po ravninah in dolinah,

pa tudi planine in hribi so se jeli pokrivati z zeleno preprogo. Drevje in grmovje je poganjalo, a prerane cvetlice so klile po gričih in dolinah, oznanjajoč krasoto in milino najlepšega letnega časa.

V gradu Zvorniku, sezidanem ob strmem rebru griča Mladjevca, je vladal takrat Ali-paša Vidaič, dedni zvorniški beg in glavar zvorniškega pašalika. Kakor orel v svojem nepristopnem gnezdu, od narave zavarovanem, tako je Ali-paša sedel v svojem trdnem visokem gradu, ki je bil obdan z dvema močnima zidovoma, in se ni bal navalov sovražnikovih. Raz grajskih zidov so štrleli veliki, stari topovi, a v grajskem ozidju je bilo veliko moštva. Tukaj je že več mesecev bivala Mara, Rustem-begova hči, zdaj žena Ali-pašina. Kakor sužnji, ki se v verige okovana dolgočasi v ječi in nima upanja, da bo prišla kdaj zopet k svobodi in se rešila neznosnega stanja, tako so tudi Mari tekli dnevi v novem bivališču. Vsak dan ista žalost, isto obupavanje od onega trenutka, ko jo je bil Husein izgubil v nesrečnem dvoboju. Pa on ji je še danes edina želja, goreča ljubav njenega ranjenega srca. Ali ta želja, ta ljubav ji izpodjeda mladost, morí in izpodjeda koreninice njenega mladega življenja. Oči mlade pašinje so skoraj vedno solzne, lica so upala, usta pa kakor izgorela vsled notranje tužne boli. Njen soprog vidi vsak dan žalost mlade žene, vé tudi za vzrok te žalosti, a nima srca, da bi jo utešil. Izprva je mislil: nesrečnica je mlada, pozabila bo; ko pa opazi, da postaja njena otožnost večja in vedno večja, izgubi upanje, da mu bo Mara kdaj naklonjena v ljubezni. Mladi paša je postal nesrečen v tem svojem uverjenju; temnega pogleda in sklonjene glave je hodil kakor samotar po grajskih prostorih in ni našel nikjer iskanega miru in pokoja. Rad bi bil žrtvoval svojo srečo, blago in čast, da bi le mogel v krasni ženi obuditi nekaj čuvstva do njega in ji vsaj majhen del vrniti onega zadovoljstva,

ki je bilo prej njena najdražja last. Pred mesecem dni je poslal po Jurko, njeno tovarišico iz mladih let, samo da bi ugodil vsaki njeni želji. Mari je res prijala družba dobre seljanke, ker je zdaj imela vsaj stvar, kateri je lahko potožila in ki jo je tudi umela. Kadar sta sedeli sami skupaj, se je motal ves njun pogovor le o Huseinu in nesrečni ljubezni med njim in Maro. Ali-paši je bilo ljubo, da je vsaj v eni reči ugodil ženi, a spoznal je pa tudi, da vsled tega ni nič pridobil zasé, da ni bolest njenega srca ozdravil celó nič in da ni v njem obudil nikakega zanimanja do sebe.

Mara sedi pri oknu svoje sobe. Okno je odprto, tako da solnčna toplota in sveži zrak mile pomladi lahko dohajata skozi omrežje, s katerim je okno zavarovano.

„Kako je zunaj lepo!“ izpregovori Mara, „še nekaj dni in oživela bo vsa priroda.“

„Takrat bo tudi tebi odleglo, gospa! Potem boš veliko veselejšega srca.“

„Oh, ne, Jurka! Brez njega ni zame veselja. Ko bi ga, oh, le mogla videti!“

„Ne vznemirjaj se radi njega; gotovo je ozdravil. Toda kaj bi ti hasnilo, ako bi ga videla? Tebi bi bilo hudo in njemu tudi.“

„Jaz pa mislim, da bi takrat ozdravela; srce mi pravi, da bi bila tedaj srečna.“

„Ali srce te vara, gospa! Srečna bi bila en trenutek, potem pa stokrat nesrečnejša. Ne veruj, kar ti pravi srce.“

„Povej mi, Jurka, ali me bo pozabil Husein?“

„Mislim, da te ne bo hotel pozabiti; seveda bi bilo bolje, ako bi te pozabil, ker bi potem morda postalo zdravo tvoje srce.“

„Ne, ne! Naj le misli name, dokler bom živa — saj itak ne bo trajalo dolgo . . . kaj ne? V svoji bolezni se me je gotovo spominjal velikokrat?“

„Da, spominjal se je, gospa! V največjih bolečinah je pogostokrat zval tvoje ime.“

Jurka ji je to povedala vsaj stokrat, a Mara jo je poslušala tako rada, da jo je zopet in zopet izpraševala. Povedati moramo, da so težkoranjenega Huseina nesli z bojišča v Altomanovičevo hišo, kjer je bolan ležal tri tedne, dokler ni okreval toliko, da so ga mogli spraviti domov. V bolezni mu je stregla Jurka, ker je sam hotel tako.

„Oh, dragi moj! Nesrečni ljubimec moj!“ toži Mara in skrije velo lice v svoji roki, izmed prstov pa se potočijo vroče solze.

„Zopet se jočeš, gospa!“ jo kara Jurka, ki se je bila že naveličala gledati take prizore.

„Pusti me, pusti . . . potem mi bo lažje . . . saj mi je že zdaj lažje.“

Zdajci stopi v sobo Ali-paša Vidaič. Ko ga Jurka zagleda, se vzdigne s svojega mesta in odide iz sobe. Ali pogleda svojo ženo, vidi njeno zajokano lice in čelo se mu zmrači:

„Naveličal sem se že tvojih solz, Mara. Skrbel sem, da bi te razveselil, a ni se mi posrečilo. Vedno si žalostna, vedno otožna. Morda boš doma pri očetu veselejša. Sneg je že skopnel, v nekaterih dneh bo vsa planina zelena in za potovanje bo lep čas. Spremiti te hočem na tvoj dom k tvojemu očetu in k tvojima bratoma in tamkaj lahko ostaneva, kakor dolgo te bo volja.“

„Hvala ti, gospod, ne želim si kaj takega. Rajši ostanem tukaj.“

„Kaj? Ali res ne želiš videti očeta, brata, domovje, kjer si se rodila in odrastla?“

„Očeta in brata vidim lahko tudi tukaj; njim je lažje potovati semkaj, ako žele biti okoli mene.“

„Mislil sem, da ti spolnim željo.“

„Ne, gospod!“ odgovori Mara. „Nimam take želje.“ In resnično ni želela vrniti se le za trenutek domov. Večkrat je bila že mislila kaj takega, a vsekdar se je stresla pri spominu, da mora potovati mimo onega mesta, kjer je bila postala nesrečna za celo svoje življenje, kjer je njen dragi po tako nesrečnem slučaju izgubil njo in skoraj tudi svoje življenje. Ali domov? Tam ni reva imela ničesar, kar bi jo veselilo. Oče in brata sta bila na strani Alijevi in to bi v nji povzročalo še večjo žalost. Huseina bi itak ne mogla videti; vedela je dobro, da bi za to skrbela oče in brata. Edina stvar iz njenega domovja, ki je poznala njene bolečine in trpela ž njo, Jurka — ta je bila pa tako pri nji. Mara je res govorila živo resnico, rekoč, da ne želi obiskati svojega doma.

„Kaj torej želiš? Govori, vse ti hočem izpolniti!“ nadaljuje Ali-paša po kratkem prestanku.

„Ničesar, Ali-paša!“

„Da, da,“ pripomni Ali-paša kakor sam za-se, „ti veš, da ti tega, česar si želiš, ne morem izpolniti.“

Mara molči, a lice ji je bledo in mrzlo kot led. Njen molk je značil, kako je govoril paša resnico.

„Delaš mi veliko skrbi, Mara!“

„Saj te ubogam v vsem, kaj torej hočeš?“

„Kaj hočem?“ govori Ali-paša s tresočim glasom. Marine besede in njeno oko mu kakor ogenj vzburjajo dušo. „Ljubezen je, katero zahtevam od tebe, od svoje žene!“

„Ljubezen?“ vzklikne Mara in dvigne glavo. „Ti si jo zadušil s krvjo!“

„Nesrečnica!“ zakliče Ali-paša in oster nož se mu zasveti v dvignjeni roki. „Tako odgovarjaš meni, svojemu gospodarju?“

„Na, ubij me!“ reče Mara in stopi za korak naprej. „Bolje je, da poginem in z menoj sad, ki ga nosim v telesu.“

Mara je res v nekaj mesecih postala mati in to je bila edina tolažba Ali-paši v nesrečnem zakonu. „Samo če mi rodi sinka, pa bo takoj bolje!“ je rekel mnogokrat sam pri sebi, nadejaje se, da bo nežno dete, tako željno pričakovano, zbližalo očeta in mater.

Ko torej sliši Ali zadnje Marine besede, vrže nož jezno v kot.

„Pomiri se!“ izpregovori po kratkem premolku. „Bolehna si; ne veš, kaj govoriš . . . Dušo tvojo ogrinja oblak žalosti, toda prisijalo bo solnce, ki bo prepodilo ta oblak . . .“

V istem trenutku se zasliši v prvem grajskem dvorišču velik hrup in krik.

„Kaj li je?“ vpraša paša Ali in skoči ven iz Marine sobe.

Na grajsko dvorišče je bila privrela velika množica ljudstva. Kakih petnajst postopačev, ki jih je Ali-paša rabil v svojem pašaliku kot ogleduhe in vohune, je pritiralo na dvorišče pet odličnejših, zvezanih kristjanov in dva odlična Turka, ki sta pa prosta stopala poleg prvih. Zvezani kristijani so bili: srbska dva odposlanca, ki sta imela urediti mejo med Srbijo in Bosno, Veljkovič in Milosavljevič in trije inženerji, najeti v Avstriji. Turka pa sta bila Čakif-beg in Abdul-aga, turška poverjenika za tisti posel. Ljudstvo okoli njih jih grdi in psuje kakor zločince.

„Kaj so zakrivili ti ljudje?“ vpraša ljudstvo Ali-paša, stopivši med trumo.

„Častiti paša!“ jame Veljkovič govoriti mirno, „nas vseh najvišji gospodar, presvetli sultan, je odredil, da se morajo urediti meje med Srbijo in Bosno. Moj gospodar, srbski knez Miloš, v katerega službi sem, je poslal mene in mojega tovariša, da v družbi onih dveh gospodov iz Carigrada izvršimo to nalogo. Dobili smo one može“, pri teh besedah pokaže na inženerje, „in

začeli smo meriti po tvojem pašaliku; pa pridejo tvoji najeti ljudje, vohuni, a ne samo da nam ne puste meriti, ampak nas zvezane kakor lopove pritirajo sem.“

„Ker so nam povedali, da hočejo od tvojega pašalika odtrgati precej zemlje,“ zakliče eden izmed vohunov Ali-paši.

„In bo tudi tako, ker bo sultan odobril vse, kar bomo storili!“ izpregovori ošabno Abdul-aga. „Pozivljam te, paša,“ nadaljuje in gleda ostro v Ali Vidaiča, „da oprostiš te ljudi, sicer nam je smatrati, da si se protivil sultanu in njegovim zapovedim.“

Ali Vidaič takoj razvidi v svojem bistrem umu, kako se suče cela zadeva. Brž spozna, da hoče sultan v prid srbskega kneza Miloša razkosati Bosno, kajti ta knez je bil napram bosanskim begom vedno veren zaveznik sultanov; spozna tudi, da hoče sultan na ta način oslabiti svoje bosanske nasprotnike. Vzravnavši svojo visoko postavo in pomerivši s ponosnim pogledom predrznega Turka, reče:

„Ako je res, kar sem slišal, tedaj reci sultanu, da hočem jaz kot njegov sluga storiti nekaj, kar bo njemu kot gospodarju neprijetno: branil bom stare meje njegovega carstva. Dokler si bom mogel opasovati svojo sabljo in dokler bom zapovedoval v svojem pašaliku, ne bo se niti gruda zemlje odvalila drugam.“

„Toliko torej maraš za voljo sultanovo?“ se oglasi jeze kipeči Čakif-beg.

„Toliko, kolikor mara on za nas Bošnjake!“ se odreže moško Ali-paša.

„Ničvrednež!“ zakriči Abdul-aga in zagrozi z dvignjeno pestjo Ali-paši Ta se mirno obrne in pomigne z roko svojim vojakom, ki so stali dalje zadaj in so bili vsak čas pripravljeni na povelja svojega gospoda.

„Te ljudi peljite v ječo in okujte jih v verige!“ zapove glasno Ali-paša.

„Ali tudi naju?“ vprašata naglo Čakif-beg in Abdul-aga in vsak prime za roč svoje sablje.

„Odpeljite jih!“ ponovi Ali-paša z močnejšim glasom in vojaki popadejo najprej turška poverjenika, razorožijo ju in odvedejo z ostalo petorico kristjanov v ječo, kjer okujejo vse v težke okove.

Prezirljivo jih pogleda Ali-paša. „Kako pač lahko razveselite sultana, ker ste tako naglo dovršili mučno delo!“ reče porogljivo za odhajajočimi in odide v svoje sobane, ljudstvo se pa pomalem razide prav zadovoljno.

Ali-pašini jetniki so prebili v temni ječi morda najtežjo noč svojega življenja. Ker nobeden izmed njih ni bil vajen tacega stanovanja, so jeli zaklinjati ječarja že zgodaj, ko jim je bil prinesel hleb kruha in vrč vode, naj jih odvede pred pašo.

Prezebli in vsled bedenja utrujeni stopijo pred pašo, ki je radoveden slišati, kaj hočejo.

„Kaj hočete od mene?“ vpraša jih Ali kratko.

„Častiti paša!“ začne z mehkim glasom prej tako oblastni Abdul-aga. „Carjevi sluge smo, a tudi kristjani tukaj imajo svojega gospodarja. Eni kakor drugi moramo ubogati, kar nam zapove gospodar. Nismo iz svoje volje, ampak slušajoč višjo voljo smo prišli v tvoj pašalik, da izvršimo, kar se nam je zaukazalo. Daj nam svobodo in ne zadržuj nas v ječi, kakor bi bili lopovi in razbojniki.“

„Izpustim vas naj?“ vpraša Ali-paša po kratkem premišljevanju, „a kdo mi jamči, da mi zopet kmalu po izpustu ne nadaljujete, kar ste bili začeli?“

„Damo ti besedo, da ne bomo!“ rečeta z enim glasom oba turška poverjenika.

„Tudi mi, gospodar!“ pripomnijo naglo srbska podanika in inženirji.

„Ako je tako,“ odloči Ali-paša, „in se hočete zakleti vsak pri svoji veri, da ne bodete več stavili nog

v moj pašalik, tedaj lahko odidete in poveste vsak svojemu gospodarju, kaj se vam je pripetilo.“

Komisarjem ne preostaje drugega, kakor pokoriti se volji odločnega paše.

Čakif-beg in Abdul-aga prisežeta na koran, kristjani pa v prisotnosti zvorniškega paše prisežejo pred gorečimi svečami na sveti evangelij, da ne bodo več prestopili meje zvorniškega pašalika.

„Zdaj idite!“ reče jim potem Ali-paša. „Toda če mi še enkrat pridete v roko, tedaj vas dam natakniti na kole ob pravi meji, da vidijo oni, ki bi hoteli priti za vami, kako zna Ali-paša označiti mejo stare Bosne.“

Komisarji odidejo ponižani, pa srečni, da so odnesli žive glave.

Sultan Mahmud in knez Miloš nista pošiljala več svojih poverjenikov, da uredijo mejo. Bila sta zadovoljna, da so se čez tri leta priredili načrti nove meje in ko sta jih potrdila oba, sta jih poslala petrogradskemu dvoru, ki je kot zadnji potrdil tako, da se Bosna okrši v prid nove srbske državice.

*
* *

Čez nekoliko tednov po pravkar navedenem dogodku s poverjeniki prinese poslanec bosanskega vezirja Morali-paše v Zvornik sultanov ferman, s katerim se Ali-paša odstavlja od vseh svojih časti. To je bila kazen, s katero je mislil sultan uničiti predrznega upornika v Zvorniku. Pa ta se ni celo najmanj čutil v nadlogi, ampak je vladal v svojem pašaliku, kakor prej pred izročitvijo fermana. „Svojevoljno ne dam oblasti iz roke,“ je rekel Ali-paša, „če kdo hoče, da mi s silo vzame oblast, naj pride!“ Toda do sile ni prišlo. Ne sultan in ne vezir nista imela toliko moči, da bi pokorila z oboroženo roko Ali-pašo.

VII.

V Belgradu so se jele dogajati važne stvari. Meseca avgusta 1830. l. dospe iz Carigrada odlok, s katerim se je imenoval Miloš Obrenovič srbskim knezom. Tako je bila Milošu izpolnjena najtoplejša želja, ker je še le zdaj bila njegovim potomcem zagotovljena oblast v Srbiji. Nadalje so se Srbom še istega leta dovolile razne svobode, vsled katerih so mogli zdaj svobodno priznavati svojo vero, voliti si sodnike in uradnike v svoji deželi, ustanavljati šole, bolnišnice in tiskarne in izdajati potne liste za vse cesarstvo. Poleg teh svoboščin jim je bilo zagotovljeno, da razen letnega davka nimajo ničesar plačevati otomanski (turški) vladi, da jim razen posadk po trdnjavah ni treba trpeti Turka v svoji deželi in naposled, da se naj vso turško posestvo izroči domačinom, da je ti oskrbujejo. Te svoboščine je podelil sultan Mahmud „pokorni raji“ pod pogoji, da pa „sicer ostane njegov podložnik.“

Poln radosti razpošlje Miloš v vse okraje pozive na zbor, ki se ima vršiti na dan svetega Andreja na Vračaru, kjer se bo prečitalo sultanovo pismo in se potem pomazilil Miloš Obrenovič v srbskega kneza z dednimi pravicami. K tej redki slavnosti povabi Miloš tudi več odličnejših gostov, kakor bosanskega vezirja Morali-pašo, Vehidži-pašo vidinskega, Ali-pašo Vidaiča, ki ga nazove v pismu kot „svojega dragega soseda.“ Iz Bosne dobi takšnih vabil več begov in kapetanov, ki so bili znanci Miloševi. Bili so sami takšni, ki so bili zadovoljni z novo ureditvijo, sami naravni zavezniki kneza Miloša, ki so kakor ta želeli, da se čim prej raztegnejo svoboščine bosanskih begov in kapetanov. Toda Ali-paša se ni osebno odzval pozivu, ker se je bal zarote, ampak je poslal na Milošev dvor svojega bratranca Mahmud-ago. In če bi se tudi ne bilo bati zarote, vendar

bi se bil težko podal od doma, kjer je zdaj imel dovolj radosti. Mara mu je pred letom porodila sina in Ali-paša je od tega časa kakor prerojen; večkrat na dan si ogleduje dete in srce se mu topi veselja, kadar se mu ono smeji, kadar ga kliče z besedo „ata," ali kadar se negotovih korakov in z razprostrtima ročicama prikobacuje k njemu. Tudi mlada mati je vesela otročiča, pritiska ga na svoje prsi, rosi ga s solzami in pokriva s poljubi, ki so poroki materine sreče in ljubezni. Za njo je to dete najslajša tolažba in najsrečnejša je, kadar more sama gojiti ljubljenca in mu pomagati jecljati sladke besede. Ali-paša vidi to in v njem se budi upanje, da bo morda to dete angelj miritelj med njim in materjo in da bo ljubezen, katero goji Mara do nedolžnega deteta, izrinila iz njenega srca ono ljubezen, ki jo je dozdaj delala tako nesrečno. Toda to upanje je bilo varljivo, ker imata ljubezen do deteta in ljubezen do ljubega vsaka druge korenine v človeškem srcu in je druga od druge tako različna, da lahko raste ena ljubav poleg druge brez škode.

Nekega lepega dne meseca septembra, ko se je solnce nagibalo že proti zapadu, se je sprehajal Ali-paša po dvorišču v hladu gabrovih dreves, ki so bila ob grajskem zidu zasajena. Neprijetne misli so mu blodile po glavi in mu vznemirjale dušo. Misli o nespremenljivi hladnosti Marini, o nemilosti sultanovi in pregnanstvu, ki je izrečeno nad njim z odstavitvijo njegovo kot glavarja zvorničnega pašalika, misli o detetovi prihodnjosti so mu rojile po glavi. Naenkrat prihrumi k njemu več slug in mu javi, da je v mesto prijezdil njegov bratranec Mahmud-aga z nekim drugim, ki mora biti bogat beg ali paša, ima sijajno spremstvo in da že jezdita gori proti gradu.

Ali-paša se poda pred velika vrata in jame opazovati prihajajoče, ki so že jezdili navkreber proti gradu.

Trojica mož je jezdila bolj spredi od drugih. Eden je bil nedvomno Mahmud-aga, njega je poznal najbolje; ko se še bolj približajo, spozna tudi jezdeca na desni: bil je Memič-aga srebreniški. Samo tretjega došleca ni poznal, bil mu je popolnoma tuj. Prišel je in ustavil svojega konja prav pred Vidaičem, ki ga je gledal radovedno; vljudno je pozdravil grajskega gospodarja, stopil raz konja in ga dal čakajočemu slugi, da ga odvede v hlev. Bil je človek že bolj prileten s črnimi brki in črno brado, ki je jela tuintam že siveti. Lice je bilo prijazno in zanimivo, posebno kadar je govoril, ker so se mu takrat usta rada zategnila v nasmeh. Ta človek je bil navidez zelo sladak, pa dober poznavalec ljudi bi bil namah pogodil, da spada v ono vrsto sladkih oseb, katerim preveč zaupljivi ljudje le preveč verujejo v svojo lastno škodo.

„Vezir bosanski sem, Morali-paša," se predstavi sladko in pregladko nepoznani prišlec, ki je imel v Carigradu dovolj prilike priučiti si modernih evropejskih običajev. „Vračajoč se iz Belgrada sem imel toplo željo, da te obiščem, častiti Ali-paša, ker želim, da se sprijazniva in postaneva dobra prijatelja, kakor se spodobi pravim mohamedanom, ki slušajo enega carja in enega Boga."

Ali-paša se začudi takšnemu obisku in je na prvi hip v zadregi, kaj naj odgovori. Po kratkem molku, ko si je zbral svoje misli, se globoko pokloni vezirju, proseč ga, naj gre v njegov konak. Vezir, Mahmud-aga, Memič-aga in Gjul-aga, ki je bil v vezirjevem spremstvu, potem pa tudi vezirjev blagajničar se podajo v sobano. Vojaštvo spremstva da Ali-aga razvrstiti v primerne prostore, kjer se kmalu sprijazni in seznani z Alijevim moštvom.

S prisrčnim gostoljubjem sprejme Ali Vidaič svoje goste in jim da prirediti obilno večerjo. V srebrnih skle-

dah prinašajo sluge običajna bosanska jedila kakor juho, pilav (turška mesna jed), potico in naposled celo pečeno jagnje. Gostje kmalu in hitro odvečerjajo, kajti po večerji je bilo treba pripovedovati, kaj so videli v Belgradu. Ko je po večerji prišla na vrsto običajna kava in so sluge prinesli gostom pipe, se je jelo pripovedovanje o svečanostih, katerim so prišleci prisostovali osebno.

„Čez osem tisoč ljudi iz vseh krajev Srbije se je bilo zbralo," začne pripovedovati Gjul-aga, stari prijatelj kneza Miloša, „da vidi redko slavnost. Množica je pred Belgradom razpela šotore in prenočila v njih, a ko je zasijalo solnce, se je podala vesela in v prazničnih oblačilih na Vračar, da vidi, kaj se bo godilo. Tukaj na Vračaru je že čakal knez Miloš s svojimi svetovalci in s celo skupščino. Ni trajalo dolgo in v sijajnem spremstvu, v katerem smo se nahajali tudi mi, prijezdi paša Husein belograjski, noseč zastavo s tremi konjskimi repi in pozdravi kneza. Knez Miloš pade na kolena, sprejme iz pašinih rok sultanovo pismo, s katerim se priznava svoboda Srbov, poljubi in poda je enemu svojih svetovalcev, ki prečita pismo na glas vsemu zbranemu ljudstvu. Vse je začelo same radosti klicati, objemati se in poljubovati. Vse je blagoslavljalo sultana, ki je vendar enkrat uslišal njihove želje. Že drugega dne, ko je bilo prišlo pismo v Belgrad in se je izvedelo, da sme vsak priznavati svojo vero, so bili privlekli Srbi zvonove v svoje cerkve. Kakor hitro je torej pismo prečitano, že začno po vseh cerkvah zvoniti kakor besni. Knez Miloš in ž njim vse ljudstvo se poda brž v cerkev in tukaj pomazili škof kneza v znamenje, da je on tudi po volji krščanskega Boga postal vladar. Zdaj je Miloš v svoji državi priznan gospodar, Srbija pa je izgubljena za nas. Kar je še Turkov v nji, bo bolje zanje, ako se umaknejo iz te države."

„To vse je delo Rusa,“ pripomni Memič-aga, „pa krivi smo nekoliko tudi mi Bošnjaki. Ako bi se ne bili razšli pred dvema letoma, ampak bi bili šli po kakem drugem potu nad Rusa, gotovo bi ne bilo prišlo tako daleč.“

Ali-paša se namrdne, ko sliši, kaj govori Memič-aga in hoče tako pokazati, da mu ni prijetno poslušati take pogovore. Vezir, da popravi neprijetno stvar, se vmeša v pogovor, meneč:

„Okolnosti so bile temu krive. Vezir Avdurahim, moj prednik, ni bil priljubljen v deželi in tako je umljivo, zakaj se je vse prigodilo tako in ne drugače. Da so imeli Bošnjaki takrat vezirja po svoji volji, spravili bi bili sultana iz zadrege.“

„Tako je, ravno tako!“ potrdita Gjul-aga in Mahmud-aga, dočim je Ali-paša očividno razveseljen vsled takih besed izpod obrvi gledal na vezirja.

Ko so trudni potniki jeli razhajati se vsak v svojo sobo in se poslavljati z rekom: „Lahko noč!“ zadrži vezir gospodarja pri sebi in mu reče, naj sede poleg njega na blazino. Radoveden čaka Ali-paša, kaj bo. Vezir nekoliko premišlja, zatem pa začne:

„Dozdaj nisem imel prilike govoriti med štirimi očmi s teboj, zato me pa zdaj pazljivo poslušaj, kaj ti hočem povedati. Ti si, kakor sam veš, odstavljen kot paša zvorniškega pašalika, ker si sultanova odposlanika in odposlanika kneza Miloša, ki so bili pooblaščeni, da uredijo mejo med Bosno in Srbijo, dal vreči v okove in v ječo ter jih pognal čez mejo. Vedeti moraš, da je sultan moral tako ravnati s teboj, ker je tako zahteval ruski poslanik v Çarigradu. No, da pa povem resnico, sultanu je bilo tvoje početje zelo povšeč, ker mu seveda ni moglo biti ljubo, ako bi se od Bosne, carjeve dežele, odločil del in pridjal Srbiji, ki zdaj itak ni več njegova. Zato te nihče ni napadel takrat, ko si kljub

sultanovemu povelju ostal na svojem mestu. Vendar se pa njegovemu povelju moraš pokoriti, toda ne boj se“ — vezir začne govoriti prav tiho — „izgubil ne boš ničesar. Mesto zvorniškega pašalika se ti bo podelil srebreniški, ki je večji in bogatejši; ako imaš trden grad tukaj, imaš ga tudi tam, a zamenjava je vsekako boljša. Potem pa, ko boš tam nekaj časa in se pokažeš udanega sultanu, bom jaz prvi predlagal, naj te imenujejo bosanskim vezirjem. Dobro vem, da v Bosni ni zame pravega obstanka; Osman sem, a le-te Bošnjaki prezirajo. Nekaj časa še in oditi hočem tudi jaz; zdaj pa je odvisno samo od tebe, ali naj ti pade v krilo zlato jabolko ali ne.“

Morali-paša je govoril tako sladko, tako prostodušno, da je Ali Vidaič res verjel vsem njegovim besedam. Kadar se obetajo časti in koristi, se dajo prevarati ljudje, ki niso lakomni po njih, kaj še le človek, ki po njih hrepeni. Takšen človek pa je bil Ali Vidaič. Čuvši, kaj je rekel vezir, je bil ves presenečen in v radostni zmešnjavi je prijel za rob vezirjeve suknje in ga poljubil.

„Hvala ti, svetli gospodar!“ zamrmra Ali-paša. „Vem, kako lahko me povzdigne tvoja mogočnost.“

„To bo moja prva skrb, kakor hitro pridem domov. Do takrat nekoliko potrpi. Ne bo ti treba čakati dolgo.“ Po teh besedah se razideta. Ko je Ali Vidaič že bil zunaj, se hudobno nasmeje zviti Osman in reče: „Dobro, da je tako lahkoveren ta bosanski pes. Uverjen sem, da se bo ujel v zanjko, ki sem mu jo tako lepo nastavil.“

Ali-paša pa obstoji v odprti veži. Silno je razburjen. „Ti boš še bosanski vezir!“ mu zvoni neprestano po ušesih. Nasloni se ob steber v veži in prekriža roki čez prsi. Na vzhodu se je nad hribi dvigal mesec in čarobno razsvetljeval vso okolico. Šum deroče Drine

je udarjal na Alijevo uho, hladen jesenski vetrič mu je pihljal po vročem licu. Prirodni čari mlademu paši še bolj razburijo živo domišljijo. „Da, vezir boš postal!“ govori samemu sebi. „Po čemur človek hrepeni, tudi lahko doseže. Če je ubogi dobrinjski govedar postal srbski knez, zakaj bi ne mogel postati bosanski vezir jaz, ki sem potomec slavnega rodu, dedni beg zvorniški, paša velikega pašalika?“ Enake misli in čuvstva so polnila Ali-paši glavo in srce, ne pustivši mu miru. V veliki razburjenosti, v sladkih nadah se poda naposled v svojo sobo in leže k počitku.

Zjutraj, ko je bilo solnce že na nebu, krenejo Alipašini gostje dalje. Gospodar, ki je imel na sebi praznično obleko in se je ves svetil v srebru in zlatu, zajaha svojega čilega konjiča, da spremi nekaj časa deželskega poglavarja, bosanskega vezirja. Dospevši v mesto pod gradom najdejo ulice prenapolnjene z ljudstvom, ki se je zbralo, da vidi svojega poglavarja in namestnika sultanovega. S prijaznimi pogledi se ozira vezir po množici; izmed nje se mu nekateri globoko klanjajo, a drugi v znamenje velikega spoštovanja padajo na obraz. Odličnejši pristopajo z upognjeno glavo in poljubujejo rob vezirjeve suknje. Spremši Morali-pašo še izven mesta, se poslovi Ali Vidaič na najljubeznjivejši način od njega in njegovih spremljevalcev in se v hudem diru vrne nazaj v grad. Mahmud-aga je imel po Ali Vidaiču nalogo, spremiti vezirja do Drine. Na razstanku reče vezir Mahmud-agi: „Drži se dobro, kadar pride čas. Takšne prilike so redke!“ Tudi Memič-aga in Gjul-aga mu rečeta enako; on pa obljubi, da se hoče pravilno ravnati. Bilo je očitno, da se je bila ta četvorica o nečem dogovorila.

Od tega časa so tekli Ali Vidaiču dnevi začetkoma mirno, zatem pa v nestrpnem pričakovanju. Čemu mu je rekel vezir: potrpi in počakaj, ne bo trajalo dolgo? A minila sta že dva meseca in vendar še nima željno

pričakovanega odloka. Nastala je že zima. Mrzel veter je že ogolil drevje do zadnjega lista in z mrzlim svojim dihom odrevenil zemeljsko površje. Ali-paša je bil že izgubil vso nado in je bil uverjen, da se je vezir ž njim ali samo pošalil ali pa ga hotel premeteno izkušati. Kmalu je imel priliko spoznati, kako se je varal. Okoli srede meseca novembra dospe v Zvornik ravno isti vezirjev sel, ki je bil pred letom prinesel carjev odlok o njegovi odstavitvi. Zdaj je prinesel nov odlok, s katerim se Ali Vidaič imenuje dednim pašam srebreniškim. Bilo je to odlikovanje veliko, dajalo je priliko doseči še več časti in bogastva. Dozdaj so bili Vidaiči le dedni gospodarji samo enega mesta in le začasni paše, a zdaj jim je pripadel v podedovanje celi veliki pašalik. Slava, sijaj in mogočnost so bile Vidaičevemu rodu gotove. Tako je mislil Ali Vidaič, ko je sprejel sultanov odlok in v velikem svojem veselju je dal na najvišjem stolpu svojega gradu razobesiti rodbinsko zastavo in v počeščenje sultanovega fermana (odloka) izpaliti petdeset strelov iz topov na grajskem ozidju. Po mestu se bliskoma razširi vest, da je postal Ali-paša tudi srebreniški paša in da bo zapustil svoj zvorniški grad, posestvo svojih pradedov, ter bival v Srebrenici. Zvorničanom je bilo žal po svojem mladem gospodarju, ker so ga spoštovali in ljubili kot junaka, kot dobrega in pravičnega gospodarja in kot potomca čvrstega in slavnega rodu, ki je tukaj gospodaril že iz prastarih časov.

Mali Ahmet — tako se je po starejšem materinem bratu imenoval sinček Ali Vidaičev — čuvši strel iz topov, vsled katerih se je pretresal ves grad, se plaho pritisne k materi in trepetaje posluša gromeče glasove.

„Ne boj se, zlati sinko!“ mu prigovarja Mara smejé. „Tvoj oče se veseli, ker je dobil večjo posest za tebe. Daj Bog, da bi bil silen in slaven in“ — reče prav tiho — „veliko srečnejši od tvoje matere!“

Veselega lica stopi v sobo Ali-paša. Komaj ga sinček zapazi, že prikoraca k njemu in se ga oprime okoli nog. Ali-paša sede na blazino k Mari in si posadi dete na koleno; dete je jecljaje pripovedovalo očetu, kako zunaj grmijo topovi.

„Sultan mi je odpustil," začne Ali-paša govoriti proti Mari, „pa še več, on mi je izkazal veliko milost, kakršne se že dolgo ne spominjajo v Bosni. Postal sem dedni paša srebreniški, kar ni mala reč. Zakaj je skadrski paša Mustafa Bušatlija danes tako mogočen, da trepeče pred njim še celo Carigrad? Zato ker ima njegova rodbina že predolgo dobo dedni skadrski pašalik. Tako se bo tudi, če Bog hoče, ojačil rod Vidaičev in se za čase in čase lahko štel med prve rodove v Bosni."

„Vesela sem, da se ti je izpolnila vroča želja, gospod," odgovori Mara in nadaljuje na nekem ročnem delu, „in da ti je sultan odpustil. Zdaj se vsaj lahko pomirimo in ni se nam več bati sultanovega maščevanja."

„Nič se nam ni več bati, ker mesto maščevanja me je obiskal sultan s svojo milostjo. Hvala mu bodi! Jaz in moj rod mu hočemo biti hvaležni."

„Kdaj nameravaš iti v Srebrenico, gospod?"

„Zdaj to zimo še ne grem. Gotovo je tudi tebi po volji, ako se preselimo še le spomladi."

„Meni je seveda po volji; pozimi potovati je nadležno."

In pri tem je tudi ostalo, da bo Ali Vidaič še le spomladi odrinil proti Srebrenici in prevzel v svojo oblast ondotni pašalik.

Begi in kapetani bosanski niso malo presenečeni, ko izvedo, da je Ali Vidaič postal dedni paša srebreniški. Prijatelji sultanovi so se radovali nad tem, ker so bili uverjeni, da je sultan na ta način zase pridobil mogočnega nasprotnika; uporniki pa, med katere se je do zadnjega časa štel Vidaič, so ga preklinjali kot od-

padnika in izdajalca, ki je za sultanovo darilo izdal svoje brate in prijatelje, samo da ugodi svoji pohlepnosti po bogastvu in časti. Pa med sultanovimi pristaši je bil vendar eden, ki je o paši Ali Vidaiču sodil ravno tako, kakor nasprotniki sultana Mahmuda. Ta človek je bil kapetan v Gradačcu Husein-beg, ljubimec Marin.

Nastala je huda zima. Globok sneg je pokrival zemljo in čuval ozimino, dokler se spomladi ne bo vzbudila z okrepčano močjo. Kakor hitro je skopnel sneg in so pomladanski vetrovi osušili zemljo, napiše Ali-paša pismo Memič-agi srebreniškemu in mu naznani, da bo čez mesec dni dospel v Srebrenico in vzel v svojo oblast pašalik, ki mu ga je podelil sultan. Sel, ki je ponesel pismo Memiču, prinese kmalu tudi odgovor. Ali-paša je ves začuden, ko prečita kratki, pa odločni odgovor Memičev: „Dozdaj sem jaz zapovedoval v Srebrenici, a ker nisem odstavljen, hočem zapovedovati še naprej. Gospodarja nočem imeti nad sabo, a če misliš, da ti cesarski ferman daje boljšo pravico od moje, tedaj le pridi!“ Tak kratek odgovor ni bil v takratnih časih nič novega. Sultanova in vezirjeva moč sta bili tako slabi, da je vsak storil, kar je hotel. Kapetani in begi bosanski so imeli premnogokrat med seboj cele rodbinske vojske, a vezir je moral mirno gledati krvave borbe, ker ni imel toliko moči, da bi se vmešal v razpor in naredil red in mir. Memič-aga je bil že od nekdaj veren pristaš sultana Mahmuda in njegovih vezirjev v Bosni in nikdo bi se ne bil nadejal od njega, da noče kot pašo priznati onega, ki ga je imenoval sultan; in vendar je bilo tako.

„Treba je opasati sabljo!“ reče Ali-paša po kratkem premisleku. Brž razpošlje po mestu in njegovi okolici svoje može, ki pozovejo junake k zastavi svojega gospoda in v boj proti sovražniku. V treh dneh je zbranih okoli tisoč krepkih junakov, ki so se bili prostovoljno

odzvali Ali-pašinemu pozivu. Ali sam je bil že tudi povsem pripravljen na odhod. Svojemu bratrancu Mahmudagi izroči dete in ženo v varstvo, proseč ga, naj pazi na nju, kakor na svoje oko. Ali se brž na to poda v orožnico, pripaše si bridko sabljo, s katero so se bili bojevali že njegovi dedje, zatakne v široki pas dva krasna samokresa in s srebrom okovani handžar ter stopi tako oborožen v Marino sobo.

„Ostani z Bogom! Čuvaj mi dete in sebe! Za vajino varstvo bo skrbel Mahmud!“ To rekši objame ženo in jo poljubi na čelo, potem stopi k sinčku, ga vzdigne k sebi in ga strastno poljubi. Nato se naglo obrne in odide ginjen iz sobe.

„Pazi nase, gospodar!“ zakliče Mara za njim in dve solzi se ji potočita po licu. Sama ne ve prav, zakaj ji je tako težko pri srcu, čemu toči solze. Ali jo boli, ker ne more ljubiti soproga, ki vendar tako iskreno ljubi njo in njeno dete? Ali se ji toži vsled misli, zakaj ni Husein oni, ki jemlje od nje slovo, objemlje njo in njeno dete? „Oh, kako bi bila srečna ž njim!“ ji pride na misel, „kako bi tak razstanek ž njim ugajal mojemu srcu, ker bi lahko zajokala na njegovih prsih in slišala iz njegovih ust mile tolažilne besede.“

Na grajskem dvorišču so podvodje že pričakovali Alija; ta naglo zasede konja in odjezdi skozi mesto na poljano, kjer ga je čakala četa. Čez nekaj časa se oglase bobni in piščalke in četa se urnih korakov poda na pot proti Srebrenici. Da ne utrudi preveč svojih ljudi, zapove Ali-paša večkraten odpočitek in okrepčanje z jedjo in pijačo. Noč se je morala prav po vojaški prebiti pod milim nebom in v razprostrtih šotorih; goreti so morali tudi stražni ognji. Zgodaj zjutraj se je korakalo dalje in ko so prišli iz Ljubovije, odkoder je do Srebrenice samo še dve uri, razredi Ali-paša previdno svoje prednje straže, ki so morale paziti, da ne pade četa v kakšno

zasedo ali nepričakovano ne naleti na sovražnika. V Ljuboviji je tudi slišal Ali-paša, da je Memič-aga že dalje časa pripravljen na odpor in da je takoj v dveh dneh, ko je dobil iz Zvornika od nekega prijatelja glas, kako zbira Ali-paša četo proti njemu, zbral pod svojo zastavo tisoč Turkov in petsto kristjanov.

Prednje straže, korakajoč eno uro previdno naprej, dospejo v ozek klanec, ki je bil kakor od narave vstvarjen za zasedo. Oprezno in v rokah držeč puške z napetim petelinom se podajo v gosto grmovje, s katerim sta bili obraščeni obe strani ozkega klanca. Naenkrat poči puška. Eden izmed prvih straž je naletel na prežeče in bil zadet od smrtonosne kroglje. Pok puške in vzklik ranjenega zmede prednje straže Alijeve. Brž se jamejo zbirati in v varstvu gostega grmovja in drevja se umikajo nazaj. Tudi konjeniki, ki so jezdili v ojačenje straže za njo, se poženo brž nazaj, da naznanijo osrednji četi, naj ne gre takoj v klanec. Pa komaj se začne umikanje, že jamejo kakor iz zemlje rasti Memičevi ljudje ob obeh straneh klanca in sipati svinčene kroglje na umikajoče. Večina straže pogine, samo dva ali trije se rešijo ter naznanijo svojemu vodji nesrečen dogodek.

Ali-paša, ki je dobro poznal to okolico, zapove četi, naj se za kratek pot umakne in zdaj jo zavede v planino, odkoder je mogel Memiču priti od strani do živega. Z lahkim trudom dospejo pešci kakor tudi konjeniki vrh planine, kajti Bošnjaku je šala pohajati po strmih planinah, a bosanski konji so znani daleč okoli, kako dobro se znajo vzpenjati v strmine in se spuščati doli z vratolomnih pečin.

Ceta Vidaičeva bi bila gotovo prišla Memiču v bok; ko pa je le-ta zapazil, da ne pride nihče več v klanec in da daleč okoli ni nikakega sledu o sovražniku, si takoj namisli, kaj Ali namerava. Nenadoma se odloči, da hoče s svojimi ljudmi iz klanca in počakati sovražnika

v dolini, od vseh strani obdani od gričev, ki tvorijo panoge planinskega pogorja, vijočega se okoli Srebrenice. Ali-paša se začudi, ko prispe s planine in ne najde nasprotnika. Po ogleduhih da pregledati ves klanec, a bil je povsem prazen. Ko se uveri, da je za hrbtom in od strani varen, se poda naprej po rebrih planine. Od tukaj opazi, da se je Memič-aga umaknil nazaj in zasedel stranske griče, mimo katerih se vije pot v Srebrenico. Stališče Memič-agino je bilo jako ugodno in Ali-paša se uveri na prvi pogled, da mu ne bo preostajalo drugega, nego v naskoku se polastiti teh mest in sovražnika potem brez prestanka gnati do Srebrenice.

Skrivaje se za gosto leskovo grmovje privede Ali-paša svoje pešce blizu griča, na katerem je stala glavna sila Memič-agina. Komaj jih ta opazi, že jih pozdravi s kroglami, ki so letele gosto kakor toča. Ali-paša, razdelivši svoj oddelek v več manjših, zapove k naskoku. Zvorničani izstrele samokrese na sovražnika, potegnejo ostre handžarje izza pasa in z gromovitim vzklikom „Allah“ polete v hrib. Cez malo časa sta bili obe četi pomešani v hudi borbi. Puške so kmalu utihnile in samo tuintam je zaprasketal kakšen samokres, a tem hujše so bliskali po zraku handžarji in nosili smrt in rane med obojno moštvo. Iz bojnega krika „Allah“ se čuje stok ranjencev in naporno dihanje napadalcev ter vzpodbujevalni klici posameznikov. Zvorničanov napad je bil tako silen, njih bojevanje tako ljuto, da se je že v četrturi moral Memič-aga umakniti s svojimi ljudmi z griča. V tem trenutku pa mu priskoči na pomoč oddelek, ki je čakal na višini od druge strani pota. Sestal je ta oddelek večinoma iz samih kristjanov, ki jih je bil Memič oborožil. Tisti, ki so morali bežati in oni, ki so prodrli na pomoč, se postavijo na poti, ki je med obema gričema držal proti Srebrenici. Tu se naglo prične nova bitka in puške ter samokresi začno znovič svojo godbo.

Obe četi se borita junaško in ne ena ne druga ne omahuje. Ali-paša se razjezi vsled neodločljive borbe in pokliče konjenike, ki so čakali zunaj strelne daljave v zatišju, naj se navale na nasprotnika. Tri stotnije čvrstih konjenikov se zakadé na čilih konjih v nasprotne vrste, da so le-te kmalu v neredu in zmešnjavi. Nekateri se boré kakor divji, a drugi pomečejo orožje proč in se zalete v beg. Memič-aga kriči in psuje ljudi kakor besen, s sabljo ustavlja bežeče, prosi in zaklinja svoje borilce, naj vstrajajo, pa zastonj je ves njegov trud. Srebreničani se morajo umikati in s sabo spravijo v beg tudi Memičevo konjenico. Čakala je spredi, ker je vodja ni mogel rabiti na gričih, kjer se je pričela bitka. Konjenica pobegne kakor veter pred bežečo pehoto in prinese prva v Srebrenico vest o Memičevem porazu. Pešci, katerim se posreči pobegniti pred noži in sabljami zmagovitih Zvorničanov, dospejo po stranskih potih domov.

Ko je Ali-paša razgnal bežečega sovražnika in ga razpršil na vse strani, zbere zopet svoje junake in gre ž njimi v lepem redu proti mestu. Memič-aga, ki je bil sicer izgubil več sto ljudi in je imel še vedno čez tisoč mož, se zapre v svojo trdnjavo in se odloči, da se hoče braniti do skrajne sile. Ker se je s hrano bil že prej preskrbel in imel tudi streliva dovolj, se je upal upirati več tednov. Ali-paša dospe v mesto brez vsakega odpora. Takoj skliče vse meščane in jim prečita sultanov odlog, ki ga imenuje srebreniškim pašam. „Ni me volja uganjati šale,“ reče po končanem čitanju in shrani pismo v žep, „kdor se bo ustavljal meni, se ustavlja sultanu in pogubljen bo. Ravnotako bom pogubil vsakega, ki bi hotel pomagati Memiču, ker bi na ta način nasprotoval sultanu.“ Meščani se razidejo, govoreč drug drugemu: „Že velja, s tem se ni šaliti!“

Ali-paša razdeli del svoje čete po mestnih hišah, z ostalim delom pa si naredi tabor zunaj mesta. Trd-

njavo pa, v kateri je bil Memič-aga, obda tako, da ne more nihče ne ven ne noter. Vedoč, kako je oblegani dobro preskrbljen s hrano in streljivom, pošlje tretjega dne v Zvornik po topove, da ž njimi uspešneje vodi obleganje in prisili oblegance, čim prej odložiti orožje. Mine zopet tri dni, preden se vrnejo odposlanci, pa s praznimi rokami.

„Hudo se je zgodilo, gospod," začne eden pripovedovati, „izdala te je lastna kri in si osvojila tvojo dedovino. Isti dan, ko smo odrinili iz Zvornika, se je proglasil Mahmud-aga, tvoj bratranec, dednim zvorniškim begom in sicer na podlagi cesarskega fermana, ki ga je dal prečitati v gradu in v mestu. Tvoja žena in tvoj sin sta zdaj Mahmudova sužnja."

Ali-pašo prešine ta vest kakor strela. Namah prebledi, oči se mu izbulijo, usta razkrenejo, a ni mogel najti ne misli, ne izgovoriti besede. Bilo je videti, kako hudo mu je ta vest pretresla dušo. Njegovi prijatelji ga gledajo in smili se jim nesrečni vodja; čakajo, kaj bo rekel. Vsak ve, da bo rad slušal njegove zapovedi in mu pomagal na vso moč. Naenkrat se zableste Aliju oči in lice mu prešine žareča rdečica vzkipele jeze.

„Junaki!" zakliče z močnim, od jeze se tresočim glasom, „izdan sem, zares izdan. Izdala sta me sultan in vezir, a srebreniški aga in moj sorodnik Mahmud-aga sta samo orodje v njunih rokah. Vse, kar se je storilo meni protivnega, je bilo prej dogovorjeno in ni treba bistrega očesa, da se to razvidi. Junaki, kdor je moj prijatelj, naj mi pomaga zopet pridobiti dedščino, ženo in otroka!"

„Tukaj smo, Ali-paša, vsi gremo s teboj!" se enoglasno odzovejo vodje, ki so prav srčno obžalovali svojega zapovednika, videč, kako je bil varan in nepošteno izdan.

„Na noge, torej!“ zapove Ali-paša. „Spravite šotore, zberite četo in odrinemo takoj. Pa le naglo, junaki, žena in otrok me kličeta na pomoč!“

Vodje odhite po šotorišču, da izvrše Alijevo voljo. V eni uri je zbrana vsa četa in se jame naglo vračati proti Zvorniku.

Gledaje odhod Zvorničanov, se Memič-aga namah spomni, kaj bi znalo biti. Zadel je; saj so mu pa tudi meščani potrdili, ker so slišali vest po oblegovalcih, da se Ali-paša vrača zato, ker hoče izgnati Mahmud-ago. Samega veselja, da se je rešil iz velike zadrege, veli Memič streljati iz topov, naj se izve okrog, da je še vedno ostal gospodar v Srebrenici. „Srečen pot!“ govori Memič porogljivo za odhajajočimi, „če Bog da, boš na potu naletel na svojega prijatelja kapetana Huseina.“

Memič-aga je bil namreč, ko je izvedel, da se bo nad njega dvignil Ali-paša, poprosil kapetana Huseina, naj mu priteče na pomoč proti močnejšemu sovražniku. Bil je trdno uverjen, da bo Husein kakor smrtni sovražnik Alijev gotovo uslišal njegovo prošnjo in mu prišel pomagat. Ni se motil. Kapetan Husein, dobivši glas iz Srebrenice, se dvigne mahoma z dva tisoč možmi, hoteč oteti mesto in se podati naprej na Zvornik. Pa Ali-paša je bil že pred njegovim prihodom ostavil obleganje in in se vrnil proti domu, da prežene Mahmuda. Prišedši pred Zvornik najde mestna vrata zaprta, izza katerih je slišati glasen prepir in šum. Mnogo oboroženih ljudi se prikaže na obzidju. Ali-paša požene konja naprej, dvigne se in zakliče z močnim glasom: „Zvorničani, jaz Ali-paša, vaš gospodar, vas pozivljam, da odprete vrata meni in moji četi! Odstranite se od vašega laži-gospodarja Mahmuda, ki me je tako grdo varal . . .“ Dalje ne more govoriti, kajti zdajci poči na obzidju več pušk in kroglje zadenejo nekatere izmed Alijeve čete. Nekaj

svinčenk zazvižga Ali-paši okoli ušes, da mora naglo obrniti konja in se umakniti. „Je li res prišlo tako daleč, da nimam več prijateljev med Zvorničani, ki bi mi pripomogli, da pridem v mesto?“ reče Ali-paša jezno proti onim Zvorničanom, ki so bili v njegovi četi. „Ne boj se, gospodar,“ mu ti odgovore, „v mestu ima vsakdo izmed nas ali očeta, brata, ali kakega sorodnika, ki nam bo gotovo pomagal. Ali ne čuješ prepira za mestnimi durmi? To gotovo nekaj pomeni.“ Mladi paša in njegovi prijatelji poslušajo tedaj prepir, ki nastaja vedno hujši. Nakrat pa počijo puške na obzidju in iz sto grl zaori klic: „Živijo, Ali-paša, naš gospodar! Proč z Mahmudom!“ Ali-paši poskoči srce v upanju in brž zapove svoji četi, naj se postavi v vrste in naj bo pripravljena na njegova povelja. „Proč z Mahmudom!“ ori vedno odločnejše v znamenje, da se množijo prijatelji Alijevi. En trenutek, dva, in mestna vrata se odpro široko, a v odprtini so videti Alijevi prijatelji, ki z golimi handžarji mlatijo po glavah Mahmudovih pristašev. Ali-paša spozna takoj, da je zdaj pravi čas; dvigne torej golo sabljo in zakliče: „Za menoj, junaki!“ V naskoku se požene proti mestnim durim. Kakor golobi pred sokolom se razprše Mahmudovi ljudje pred ognjevitim Alijem in se z Mahmudom umaknejo dalje v mesto, da bi se tamkaj lažje branili. Z glasnimi klici pozdravijo ostali Ali-pašo in se pridružijo njegovi četi.

„Naprej, junaki!“ maha Ali-paša z golo sabljo, „iztirajmo nesnago iz mesta!“ In vse vre za njim. Na ovinku dolge ulice, skrit za hišami, ograjami in plotovi pričaka Mahmud Alijevo četo, ki je kakor hudournik drla proti njemu. Nastane krvav in hud boj. Ulica je ozka, zavita, a Mahmud-aga brani zasedeno mesto z neznano hrabrostjo. Kakor toča padajo svinčenke in podirajo najsrčnejše, ki si upajo s handžarom v roki zaleteti se v zasedo. Zdaj stopi Ali-paša raz konja in na čelu

svojih najudanejših mož udari z naskokom na hišo, ki je bila prenapolnjena s sovražniki in bila najbolje branjena. Kakor vihar se zaleti na dvorišče; z bridko damascenko razganja Mahmudovce, a tovariši mu slede v krvavih stopinjah in pobijejo vse, kar jim pride pod nož. Še nekaj trenutkov in očiščena je hiša, iz katere pošiljajo zdaj Alijevci svoje ubijajoče strele na Mahmudovce, ki se morajo umakniti do prikladnejšega mesta, kjer se postavijo zopet v bran. Pa Ali-paša jih napade tako silno, da jame celo Mahmudu upadati pogum. „Propadel bom brez pomoči!“ reče sam sebi, ko vidi strah in zmešnjavo pri svojcih. Dobro vedoč, da mu je smrt gotova, ako pade Ali-paši v roke, stopi tedaj na najnevarnejše mesto, odločen, da pade rajši junaško v boju, nego pride kakor suženj v Alijeve roke. Kroglje mu žvižgajo mimo ušes, na levi in desni vidi svoje padati kakor snope, a čuje tudi Alijev glas: „Čakaj, nevredni pes, drago mi boš plačal izdajstvo!“ Pa vse to ga ne gane; neustrašeno stoji na svojem mestu in vzpodbuja svoje ljudi: „Le vzdržite, junaki! Prišla nam bo pomoč.“ Njegovi pristaši mu verujejo in videč njegovo hrabrost, se branijo obupno in odbijajo silne navale.

Naenkrat zaori od strani Alijevih čet gromoviti: „Allah, Allah!“ Na ta vzklik prestane za trenutek krvava borba; eni kakor drugi postoje in poslušajo. „Allah, Allah!“ zaori drugič, a veliko bližje. V Alijevi četi nastane zmeda. Mahmud je same radosti kakor izpremenjen. „Udarimo po njih, junaki!“ zakliče glasno, „to je kapetan Husein, ki nam pride na pomoč.“

In res je bil Husein. Prišel je bil le malo časa po Alijevem prihodu pred Zvornik in ko je izvedel, da se je Ali-paša že vrnil in hoče pregnati Mahmud-ago, je udrl skozi odprta vrata v mesto in se navalil od strani na Alijevo četo. Kakor krviželjni ris se navali kapetan Husein na zvorniškega bega, sovražnika in onesrečevalca

svojega. Na čelu svoje čete in prezirajoč smrt skače naprej na divjem belcu ter bije neusmiljeno s svojo sabljo okoli sebe. „Ali-pašo mi dajte, žejen sem njegove krvi!“ kliče kakor besen in z divjim obrazom goni konja arabca v najgostejše gruče Zvorničanov. Njegovi konjeniki pritiskajo za njim tako silovito, da se Zvorničani ne morejo ustavljati silnemu navalu in se začno umikati. Od druge strani pa jamejo naskakovati kakor s podvojeno močjo tudi Mahmudovi ljudje in tako je bil Ali-paša med dvema ognjema. Videč, v kaki sili je, spozna takoj, da proti dvojni preveliki sili, ki ga je stiskala od dveh strani, ne pomaga nobeno junaštvo in da je najmodrejše misliti, kako bi rešil sebe in svojo četo. Misel na ženo in dete, ki ga čakata doma v gradu in sta brez obrambe in zavetja prepuščena sama sebi, razjari mu še bolj srdito srce in mu okrepča mišice. „Za menoj, junaki, v grad!“ zakliče četi in zamahne s sabljo proti gradu. Ker ne ve nobeden storiti kaj boljšega, udere vse za Alijem, ki na svojem konju kakor nevihta udari skozi Mahmudagine vrste. Po sto in sto strelov poči za njim, po sto in sto handžarjev se zablišči proti njemu, pa on odnese živo glavo in ž njim kakih sto in petdeset tovarišev; ostali pa so morali, od vseh strani obkoljeni od sovražnika, odložiti orožje in se udati. Stari sluga, ki je bil še edina zvesta duša Mari, odpre grajske duri in Ali-paša prihrumi na dvor z ostanki svoje čete, ki jo je neprestano gonil del Mahmudovih vojakov.

Na dvorišču pričaka svojega soproga Mara, držeč malega Ahmeda na roki. Ko prijezdi skozi duri, približa se mu žena, da ga vzprejme; tudi deček, ki je takoj spoznal očeta, mu jame nasproti razprostirati ročici. Prevladan in ganjen skoči Ali-paša s konja in strastno objame ženo in otroka. „Oh, zdaj sem srečen, ker vaju morem zopet objeti!“ spregovori s tresočim glasom,

vzame ženi dete iz rok in je poljubi, potem pa je da Jurki, ki je stala poleg Mare.

„Allah je milostiv, on te je obvaroval zdravega!“ reče Mara, ki je vsled krivice, storjene svojemu možu, z zadoščenjem stala ob njegovi strani.

„Odnesel sem živo glavo,“ odgovori Ali-paša bolestno, „pa sojeno mi je propasti. Kapetan Husein je prihitel Mahmud-agi na pomoč; jaz se jima ne bom mogel upirati.“

„Husein?“ vpraša Mara hripavo in obledi. Ali-paša ne zapazi tega, ker se pravkar začne streljanje in razbijanje po vratih, na koje so se navalili Mahmudovi ljudje.

„Bežite!“ zakliče Ali-paša Mari in Jurki z otrokom. „Za vas ni tukaj pravega mesta, skrijte se v kleti!“

Mara pa ravno še hoče Jurki odvzeti dete, kakor bi bilo pri materi bolj varno, — kar zakriči in se zgrudi na tla. Kroglja iz puške je bila predrla njene prsi in mlada, krasna pašinja je kmalu vsa v krvi. Stokajoč pobegne Jurka z otrokom v sobane, dočim pade Ali-paša kakor od strele zadet na kolena in se nagne k Mari.

„Mara, mila žena, moje življenje, ali živiš?“ vpraša Ali grozno prestrašen in obupan.

Mara ga pogleda in reče šepetaje s tihim in obnemagujočim glasom:

„Glej... da rešiš... sebe... in dete... Pomirita se... s Huseinom... Z Bogom!“ Hoče še dvigniti desno roko, hoče bržčas še objeti moža, ki ga ni bila še nikdar objela v svojem življenju, pa roka ji omahne.

„Moja žena, Mara!“ kliče Ali-paša ne meneč se za boj pri durih in si trga obleko raz prsi. Pa zastonj mu je žalovanje. Niti en dih ne dvigne belih, s krvjo porošenih prs. Mara je mrtva. Njeno srce je prenehalo biti na tem svetu, na katerem ni moglo najti leka.

Medtem so Alijevi junaki odbili raz obzidje napad, zapahnili duri, navalili za nje brun, štorov in kamenja,

da bi držale bolje in se približali svojemu gospodarju, ki je klečal ves potrt na tleh poleg mrtve žene in ji poljuboval lase, bledo lice in roke. S težko silo ga odvedejo od mrtvega trupla v sobo. Prišedši v sobo pade Ali-paša z obrazom na tla, da skrije solze, ki so mu tekle po licu.

Husein-kapetan in Mahmud-aga se medtem združita in prvi — ne vedoč, da mu je ljubica ustreljena — odredi, da se ima zjutraj zelo rano napasti od vseh strani Alijev konak. Ponoči so zakopali Maro na dvorišču pod mandljevim drevesom, pod katerim je prej posedala najrajši, ob zori pa je že njen neprisojeni dragi dal udariti na grad. Čudno je Huseinu pri srcu, ko sede ob zori na belca in pelje vojake proti grajskemu obzidju. „Ali gleda ona name?“ misli si pri sebi, „ali se me veseli, ali me kolne? Kako me bo pozdravila, kaj bo rekla, kadar stopi pred mene kakor ujetnica? Ali me bo prosila za svojega moža, naj mu podarim življenje, svobodo?“ Take in slične misli prevladujejo mladega kapetana na potu, ko je šel napadat Ali-pašin konak. Mahmud-aga pa nastavi topove proti obzidju in streljanje se začne; kmalu so tudi pešci pri obzidju in že nastavljajo lestve, da bi se vzpeli nanj. Ljuta bitka je razvita. Topovi grme in rušijo staro zidovje, a puške pošiljajo od te kakor od one strani svoje strele. Ali-paša se brani izborno; njegovi ljudje odbijajo napad za napadom in mečejo raz obzidje najpogumnejše napadovalce, toda padajo tudi sami. Topove kroglje so razrušile že ves gornji del Vidaičevega gradu, kar ga je gledalo čez visoko obzidje, vrata so bila že vsa razbita in prelaz napadovalcev se je mogel odbijati le še z največjo hrabrostjo in z najhujšim naporom.

Ali-paša izgubi vse upanje. „Ali naj mi ob koncu te borbe pogine še sin?“ misli si, „bolje je, da se udam, ker se uspešno braniti itak ne morem.“

„Dosti je, junaki!“ se obrne k svojim tovarišem. „Hvala vam za vaše junaštvo in vašo ljubezen. Vidim, da zastonj umiramo, ker se popolnoma ubraniti ne moremo. Izvesite belo zastavo in udajmo se!“

Neradi ga slušajo tovariši, dokler ne uvidijo sami, da je vsak odpor brezuspešen. Ko zapazi kapetan Husein belo zastavo na obzidju, da takoj povelje, naj se preneha z naskakovanjem.

Čez nekaj časa potem pride iz gradu Ali-paša. Peš korakajoč pelje za uzdo svojega izbornega konja, za njim pa nese mož na roki malega Ahmeta. Stoječ pred Huseinom reče z žalostnim glasom:

„Tebi, kapetan Husein, se izročam v roke, ker si me premagal.“ Nato pokaže na konja in na dete. „To je vse, kar mi je ostalo.“

Potem jezno pogleda Mahmud-ago: „Ti si mi ugrabil dedščino, torej ti dajem tudi dete; njegov oče nima s čim preživeti ubogo sirotče.“

Mož, ki je do zdaj nosil otroka, odda ga po zadnjih besedah Mahmudu, ki ga vzame na roko, rekoč: „Dobro, bom mu odslej jaz oče.“

Potrt vsled nepopisne boli skloni Ali Vidaič glavo na vznemirjene prsi in ne more niti besede govoriti dalje.

„A kje je otrokova mati, kje je Mara?“ vpraša zdaj nekako neodločno Husein, ki ga je ta prizor silno pretresel.

„Sinoči je umrla zadeta od sovražnikove kroglje,“ odgovori žalostno Ali-paša in obrnivši se proti dvorišču doda: „tam pod mandljevim drevesom leži pokopana.“

Huseinu se stemni pred očmi. Dozdeva se mu, kakor bi ga zapuščala pamet, kakor bi ginil svet pred njim in bi nebo padalo nanj. Ko se nekoliko zave, skoči s konja in pohiti na dvorišče. Pod mandljem zapazi holmec nedavno nasute zemlje. Bil je grob Marin. Husein pade na grob in ga moči s svojimi vročimi solzami.

„Mara, moja ljuba, tukaj te torej najdem?“ zaječi junak, kakor bi hotel slišati odgovor na smrt zadetega srca, ki je ljubilo njega nad vse.

Lahnih korakov se približa Ali-paša Marinemu grobu in gleda za trenutek iskreno tugo svojega nasprotnika.

Premagavši prvi naval silne žalosti vstane kapetan Husein in pogleda ves zmeden okoli sebe. Prvi, katerega opazi, je Ali-paša.

Husein pogleda Vidaiča s pogledom, polnim sočutja in sožalja. Naenkrat pa pristopi k njemu in v navzočnosti vseh bojevnikov ga objame. „Ne suženj,“ reče svečano, „pobratim moj moraš biti odslej. Oba sva nesrečna: nesreča naj naju torej spravi.“

„Mara, izpolnila se je tvoja volja!“ izreče ganjeni Ali-paša in dvigne oči proti nebu. „Sklenila sva mir na tvojem grobu.“

VII.

V kavarni Huseinovih dvorov v Gradačcu, ki ima tla prekrita z dragocenimi grškimi preprogami, sede na mehkih blazinah iz svile in zlatih niti trije znani možje: kapetan Husein, Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič ter kade iz dragocenih čibukov izvrstni trebinjski tobak in pijo črno kavo.

„Jasno je razvidno,“ govori kapetan Husein proti Ali Vidaiču, „da so te varali, da sta se sultan in vezir maščevala nad tabo. Vse sta naredila prav premeteno in naposled sem jima še celo jaz, čeprav proti svoji volji, dobro služil. No, pa sem se spametoval in dobro pregledal celo zadevo. Turčin hoče nas bosanske bege spraviti v medsebojni razpor, da bi se sami med seboj pobijali in uničevali. Takrat seveda bi bil posel za njega lahek. A ne bo šlo tako! Kadar vemo, da nam gre za glavo, bomo postali složni kakor ena cela velika rodo-

vina in vstali bomo k odporu. Jaz bom prvi pograbil zastavo in videli boste, kakšno kolo se bo zaigralo po Bosni.“

Beg Zlatarevič, ko sliši te besede, si mane same radosti roke; zdaj je uverjen, da je njegov najmilejši prijatelj in tovariš iz mladih nog za vedno obrnil hrbet Turčinom in se postavil v krog bosanskih nezadovoljnežev. Brž priskoči k Huseinu, objame ga z močno desnico in ga poljubi na čelo:

„Tako te slišim rad, junaški sinko! Vedel sem, da bo tudi v tebi enkrat zavrela kri tvojih starih bosanskih pradedov. To velja! Mi Bošnjaki ne bomo sluge osmanskih krvnikov in ne bomo sami zatezali vrv okoli vratu bratov vojakov. Sultan je res moder, a mi tudi nismo izgubili oči. Postanimo složni, zberimo se pod eno zastavo in svobodni bomo postali v svoji deželi.“

„Najbolje je svoji k svojim!“ spregovori Ali-paša Vidaič. „Jaz sem verjel Turčinu, pa sem v kratkem času izgubil vse. Husein je bil moj najbolj zagrizeni sovražnik, a mi je zopet v kratkem času dal vse, kar je mogel: svobodo, poštenje in svoje pobratimstvo. Zdaj delim ž njim čast in njegovo imetje. Kaj tako lepega more storiti le naša kri, nikdar ne tujec Turčin. Dobro uvidim to, bratje, in zato bo odslej mojo pamet, moje srce in mojo desnico imel le moj pobratim. Ako krene res z zastavo na bojno polje, tedaj hočem jaz prvi pohiteti za njim.“

„Dal bo Bog, da pride do junaškega boja!“ reče Husein in oči se mu zasvetijo v junaškem ponosu. „V Albaniji že vse vre in kipi. Kruti sultan je dal, kakor sem slišal, pomoriti veliko albanskih vodij, ker so se upirali njegovim reformam; drži se le še Škodra-paša; vanj se ne smejo pognati krvoželjni Turčini. Dokler je on svoboden, ni se nam ničesar bati. Ako pride do spopada, nam bo on najboljši zaveznik in najbolj zaupljiva oseba.“

Zdajci se odpro vrata in v sobo stopi visok, srednjeleten človek, malo osivele brade, bogato po turški opravljen in pozdravi domačine z izrekom: „Selam alejkum“, nakar mu ti veselo odzdravijo, a Husein mu odkaže prostor poleg sebe na blazini. Bil je to Hadži-Ibro beg Gjonlagič iz Dervente, dober znanec kapetana Huseina in velik nasprotnik sultanovih novotarij.

„Odkod te prinaša dobra usoda, Hadži-Ibro?“ vpraša skoraj šaljivo kapetan Husein novodošleca.

„Srečen je oni, katerega zdaj spremlja dobra usoda. Prišel sem k tebi z nekim poročilom, a ne prinašam veselih vesti. Bil sem v Travniku pri duvanjskem begu Teskeredžiču, ki mi je svetoval, naj se na povratku oglasim pri tebi in ti povem vse, kar sem videl v Travniku. Poslušajte torej, bratje, in potem sodite. Iz Carigrada je poslal sultan našemu vezirju vojaško opravo in poleg nje ukaz, da se ima uvesti v Bosni pravilna vojaška služba. Med streljanjem topov iz trdnjave se je prečital cesarski ukaz in po frankovsko oblečeni vojak se je moral fermanu klanjati. A videl sem ob tej priliki tudi vezirja. Ni nosil več starodavne oprave bosanskih vezirjev, ampak je bil oblečen v obleko po frankovskem kroju in je stal pred vojaško četo, s čepico na glavi in v tesnih hlačah, da ga je bilo sramota gledati tako opiljenih nog.“

„A kaj reče ljudstvo?“ prestriže mu nestrpljivo beg Zlatarevič besedo; z lica mu je čitati silno ogorčenost.

„Ljudstvo se je globoko priklonilo cesarskemu fermanu in se z glavami kimaje razšlo. Naši bratje begi v Travniku so v veliki zmešnjavi, ker vidijo, da nas sultan izziva na boj. On ruši stari red, a mi nočemo novega. Poslali so me torej k tebi, kapetan, da bi izvedeli, kako ti sodiš o tej stvari. Ti uživaš zdaj pri nas mnogo za-

upanja, ker je že znano po Bosni, da od znanega zvorničkega prigodka ne držiš več s Turčini.“

„Kaj jaz sodim o tej zadevi?“ izpregovori kapetan Husein po malem prestanku in glas mu trepeče od zadržane jeze. „Sultan misli, da je zdaj pravi čas zlomiti tilnik bosanskim begom in nas poneveriti (pogjauriti). Kakor je videti, bi se rad bojeval z nami; naj mu bo torej boj!“

„Naj se mu napove boj!“ ponove enoglasno vsi ostali navzoči, katerim je Husein govoril kakor iz duše.

Mladi kapetan ne reče nič več, ampak odide iz sobe.

„Travanjski begi so rekli,“ govori beg Gjonlagič dalje, ko je bil kapetan Husein odšel iz sobe, „da hočejo vsi skupaj vstati, kakor hitro bo Husein zajezdil svojega bojnega konja. Vse je tega mnenja, da je on kakor ustvarjen za našega vodjo, ker je hraber junak, bistra glava in nas, kar se tiče bogastva, nadkriljuje vse. Razentega ga enako ljubijo Turčini kakor kristjani, ker je, kakor se mora reči, pravičen in se v njegovi kapetaniji sodi vsak povsem pravilno, tako Turčin kakor kristjan.“

Po kratkem času se vrne Husein v sobo. V roci drži pismo, ki je bilo pisano v bosančici, stari pisavi bosanskih begov, katere se še radi poslužijo, kadar hočejo drug drugemu naznaniti kakšno tajnost.

„Glejte, bratje, takšen pa je moj ferman!“ reče Husein, stopivši v sobo in začne iz pisma čitati sledeči razglas: „Bošnjaki! Kdor ima oči, naj gleda, kdor ima ušesa, naj posluša! Podivjal je zbor in sultan je skočil na lahke noge. Mislite morda, da bo šel in udaril na Rusa, da mu vrne hudo za hudo in si pridobi nazaj izgubljene dežele? Motite se, bratje! Sultan se pripravlja za nas, za Bošnjake, ki verujejo v Allaha in preroka Mohameda. Vi gotovo veste, čemu? Ker branimo pravo

vero prerokovo in ker se branimo sprejeti ostudne tuje običaje in tujo obleko. V Travniku pohaja vojaštvo, ki nosi čez prsi znamenje križa in tudi naš vezir se je že oblekel v tujo obleko. Bošnjaki! Vitezi starih običajev! Sultan pride, da nas ugonobi, da nam opsuje vero, odvzame naše imetje in naše stare pravice. Njemu ni nič do nas, ker je on Turčín, a mi Bošnjaki smo drugega plemena. Toda ne udajmo se in ne uklonimo se v srcu, kajti pisano je v koranu: tistim, ki se boré za vero božjo, ne bo Bog nikoli pozabil njihovih del, ampak veliko več, on jih bo vodil in osrečil njihovo ravnanje; sprejel jih bo v raj, ki ga je pripravil za nje. K orožju torej, junaki, prišla je vrsta za nas, da se bojujemo! Nabašimo puške, brusimo nože in zbirajmo se v močne čete. Do spomladi bodi pripravljen vsak, kajti ko začne zeleneti gora, hočem razviti zeleno zastavo in iti na bojno polje. Kapetan Husein, zmaj iz Bosne."

Z največjo pazljivostjo je poslušala zbrana trojica razglas Huseinov. Vsaka njegova beseda je vplivala s čudovitim čarom na njihova srca. Dozdaj še niso bili kdaj doživeli, da bi jim kdo z mrtvega papirja čital toli žive in ognjevite besede. Oni podvojeno verujejo v te črke, kajti pisane so in se bodo glasile še skozi veke z istim glasom.

„Zdaj ste slišali, bratje! Hočem biti odslej zmaj, zmaj našega bosanskega praga, zmaj na junaškem bojišču! Ali pa hočete vi pustiti, naj sam za vas prežim, naj se sam bojujem za vas?"

„Kapetan, vsi gremo s teboj!" zakliče beg Gjonlagič in z njim ostala dvojica.

„Da, vsi, ki mislite enako z mano, morate biti okoli mene, sicer ne moremo premagati sovražnika", opominja Husein. „Ali treba bo ljudstvo pripraviti, da bo pripravljeno, kadar čuje poziv na boj. To pismo se

mora prečitati po celi Bosni in vsak beg in kapetan, ki ni pristaš Turčinov, se mora nanj podpisati.“

Tako se je tudi zgodilo. Husein da prirediti več prepisov tega pisma, ki jih raznosijo Huseinovi ljudje po vsej deželi. Od prvega enakomislečega bega do slednjega, od enega kapetana do drugega je potovalo Huseinovo pismo in vsak je pridejal ob koncu svoj lastnoročni podpis.

Po celi Bosni je jelo vreti in se gibati. Povsod so se vršili shodi, povsod se je imenovalo Huseinovo ime. „Zdaj imamo vodjo“, se slišijo pogovori med mohamedani, „ž njim hočemo iti pred Carigrad in si poiskati pravega carja.“ Ko izve vezir Morali-paša, da se Bošnjaki že zbirajo, piše večkrat v Carigrad, pa zbornica je bila tako slaba, da mu ne more poslati nikake pomoči; poroča mu samo, naj ne gre iz travniške trdnjave nikamor, dokler ne pride do česa.

Nekoč sedeta Husein in Ali Vidaič na konja, pa odjezdita z malim spremstvom iz Gradačca, a vedel ni nihče, kod in kam sta se obrnila. Še celo Ali-paša sam ni vedel, kam se je vzdignil zmaj bosanski. Husein se poda s spremstvom na Maglaj, Žepče, Vranduk in Zenico. Kamor pride, povsod ga z veseljem pozdravljajo in spremljajo z blagoslovi. „Potuj srečno, zmaj bosanski!“ kličejo za njim vsi, ki so čitali njegov proglas proti Turčinom, „do spomladi, ako da Bog!“

Potniki krenejo mimo Busovače po stranskih potih zdaj v planino, zdaj navzdol. Bila je divna samota, po kateri so potovali. Po senčnatih krajih so šumeli potoki, sivi orli so krožili nad golimi pečinami, a sokoli in veliki jastrebi so plavali pod oblaki in prežali na plen. Ptice pevke pa so bržčas pobegnile pred temi grabežljivci, ker jih ni nikjer slišati in le žalno kukanje kukavičino je udarjalo na popotnikovo uho. Ne enega človeškega bitja

ni bilo videti, le od daleč je bilo tuintam slišati glas pastirskega roga.

Dospevši pod visok hrib ustavi Husein konja in pokaže Ali-paši s prstom na vrh hriba, na katerem je bilo videti ogromno zidano poslopje. „Vidiš, pobratim! To je samostan Oglavak, tu so sveti kraji, božji kraji. Ko mi je mati pred mnogo leti ozdravela po hudi bolezni, šla sva semkaj z mojim očetom, ki je storil obljubo in ustanovil veliko ustanovo. Zdaj sem tudi jaz prišel semkaj vsled zaobljube, da nam Allah blagoslovi orožje in podeli bojno srečo.“ Na eni strani samostana se je videla lepa grobnica, zadnje počivališče najvišjih samostanskih glavarjev. Ob grobnici je sedel na kamnu sedanji glavar meniški in prebiral med prsti molek; brž ko zapazi popotnike, jim pride nasproti in se jim globoko prikloni. Glavar (opat) kakor tudi drugi menihi oglavaški nosijo na glavi visoko belo kapo in dolgo belo haljo. Kadar gredo menihi iz samostana med ljudstvo, dobé v roke mizdrak, to je sulico s sekirico na vrhu.

Kapetan Husein in Ali-paša Vidaič stopita s konjev in pozdravita glavarja. Ko ta sliši, da ima pred sabo bosanskega zmaja, se zelo razveseli, kajti oglavaški menihi so bili zelo ogorčeni protivniki sultanovih reform in tujih šeg, o katerih so menili, da kvarijo čistoto prerokove vere.

„Vsegamogočni Allah te je privedel sem v ta sveti kraj, zmaj bosanski!“ reče glavar mohamedanskih menihov in dvigne obe roki kakor v znamenje blagoslavljanja. Kapetan Husein, čuvši, kako ga nazivlje oglavaški menih za bosanskega zmaja, je bil prepričan, da je gotovo tudi v to samotno zidovje prišel njegov razglas proti Turčinom in našel ugoden odziv. Husein začne torej prosto in odkritosrčno govoriti.

„Prišel sem, božji služabnik, da se zaobljubim na grobnici tvojih svetih prednikov in da plačam ustanovo

za dobro našo srečo proti Turčinom. Evo, to naj bo za samostan", reče Husein in poda menihu tri velike mošnje zlatnikov, „a ti poskrbi, da bodo šli tvoji menihi med naše ljudstvo in bodo ljudska srca odvračali od Osmanov."

Šeih (menih) poljubi rob Huseinove suknje in obljubi svečano, da hoče izpolniti kapetanovo željo.

Vsi se podajo potem k grobnici, kjer molijo celi dve uri. Okrepčan z zaupanjem v Allahovo pomoč se poslovi kapetan Husein od svetišč mohamedanskih Bošnjakov in njihovega predstojnika.

Zarano drugega jutra se spusti s planine okoli petdeset menihov z belimi kapami in haljami; vsak nosi v roki vitko kopje, marsikateri ima še celo pripasano sabljo. Za šumečimi potoki se razidejo na vse strani Bosne in z ognjevitimi besedami začnejo pripravljati mohamedanske Bošnjake na vojsko proti Osmanom. Mohamedansko ljudstvo jih posluša z največjo pobožnostjo in je uverjeno, da je taka vojska po božji volji, češ, saj jo pripravljajo ljudje božji.

„Na spomlad, ako da Bog!" je bilo geslo, ki je šlo od ust od ust.

VIII.

Nastopila je pomlad leta 1831. Z neba greje solnce že veliko topleje in budi naravo k novemu življenju. Gore zelené in zelena trava je bujno pokrila doline in ravnine. Po svežem zraku letajo ptice in napovedujejo s svojim čvrčanjem novi, lepši letni čas.

Nekega jutra reče kapetan Husein svojemu pobratinu Ali-paši: „Poslušaj me, pobratim! Priroda se budi in nas opominja, da je prišel čas lotiti se dela. Če poslušam pevajoče ptičice, dozdeva se mi, kakor bi pevale o svobodi in o vojnem veselju. Z menoj se nekaj

godi. Kri mi divje polje po žilah, prsi se mi širijo, nož mi sam leze iz nožnice, a konj se ozira in mi hrže po bojnem polju — veruj mi, treba bo opasati sabljo in poklicati bojevnike pod zastavo.“

„Tedaj pa le hitro iztakniva na gradu zeleno zastavo in topovi naj zagrme raz obzidje ter naznanijo dobo vstaje.“

Čez nekaj časa se razvije velika zelena zastava na najvišjem stolpu Huseinovih dvorov, a topovi jamejo grmeti raz obzidje, da je odmevalo po širni in ravni Posavini. Na poljani pred dvorom skačeta na čilih konjih kapetan Husein in njegov pobratim Ali Vidaič in čakata, kako se bodo na ta glas odzvali junaki. Streljanje topov razburi vso gradačačko okolico do Save. Od vseh strani se jamejo v urnem diru bližati na brzih konjih možje, zbirati se pred obzidjem Huseinovih dvorov in izpraševati, kaj naj pomeni streljanje.

„Zbirajte se, junaki, čas je vstati nad Turčine! Bosanski zmaj razprostira krila in hoče vzleteti,“ jim odgovori v bodrilnih besedah kapetan Husein, a junaki se vračajo pevajoč domov, da se pripravijo na boj, na vojsko.

Z naglico nevihte poleti ta vest po celi Bosni. Tajni odposlanci pohite na vse strani, povsod se oglašajo in zbirajo čete, zažigajo budilne kresove na planinskih vrhovih; zelene zastave vihrajo raz stolpov in hiš bosanskih kapetanov in begov, a mohamedanski duhovniki in menihi bodre z vzvišenimi besedami narod in netijo mržnjo proti zakletemu sovražniku, proti Turčinom. „Na vojno, na vojno!“ se glasi na vse strani in mlado in staro stopa pod zastavo proti sovragu.

Okoli Huseinove zastave se je zbralo okoli pet tisoč krepkih junakov. Ravno polje pred Gradačcom se je spremenilo v velik tabor, v katerem mrgole in še vedno prihajajo nove čete hrabrih boriteljev.

Bilo je na predvečer onega dne, ko je hotel odriniti Husein. V taboru je živo in veselo, kakor bi se pripravljali iti v svate.

V Huseinovem gradu so zbrani četni vodje in se pri čibuku in črni kavi veseli razgovarjajo. Med njimi je tudi Rustem-beg Altomanovič s svojima dvema sinovoma. Pozabil je na nesrečno ženitovanje, ki je naredilo žalost enemu in drugemu, a zdaj se dobro razume z gradačačkim kapetanom:

„Sinko," izpregovori Rustem-beg Altomanovič, „odkar so nam pobili v gozdu Kitogu Kulin-kapetana, od tistega časa je jela propadati moč in slava bosanska. Ali ne bo trajalo dolgo in zopet bo vzklila. Nekaj mi vedno govori, da si ti edini, ki nam more vrniti staro našo slavo!"

Kapetan Husein pogleda starca in povesi za nekaj časa glavo, kakor bi razmišljal o pomenu Rustem-begovih besed, a potem jo zopet dvigne.

„Mnogo se nadejate od mene," odgovori Husein, „in raditega sem ponosen. Za majhne reči ne bom šel opasovat sablje, to sami veste. Srce me kliče na velika dela in dovršil jih bom, ako hočeta Bog in sreča junaška — če le ne bo nečesa, kar je ugonobilo tudi Kulin-kapetana, to je namreč naša nesloga in zavist."

„Bog ne bo dal!" izpregovore kakor z enim glasom vojvode in začno povrsti podajati roke mlademu kapetanu, svojemu prvaku.

Ta svečani prizor povzroči, da nihče ne zapazi, kako je v sobo stopil eden izmed Huseinovih slug.

„Gospod," izpregovori sluga ponižno, „neka neverniča, ki pravi, da jo dobro poznaš, te prosi, da prideš ven na dvor, ker želi s tabo govoriti nekaj važnega."

Husein začuden pokima z glavo, skoči naglo na noge in gre urno iz sobe. V veži najde Jurko, svojo nekdajno strežnico v težavni bolezni.

„Ti si, Jurka!“ jo nagovori kapetan prijazno, „kaj te je prignalo sem?“

„Nekaj hudega, gospod,“ odgovori dekle, „a upam trdno, da mi boš pomagal ter me potolažil.“

„Govori!“

„Lanskega leta, ko sem bila pri svoji teti v Dubravi, je prišel davek in desetino pobirat mladi grajščak Nuri-aga. Ko me je zapazil, se mi je začel laskati in mi mnogo obetati, le da bi me zapeljal in omamil. Nič mi ni pomagalo, čeprav sem ga prezirala in mu rekla, da rajši umrjem, nego bi ga ubogala; nekega večera me pograbi pred tetino hišo in me vleče s svojo močno roko h konju, ki je stal privezan nedaleč pri nekem drevesu. Na moje kričanje prihite ljudje iz sosednih hiš in med njimi tudi moj zaročenec Marijan Relič.“

„Ta razbojnik je tvoj zaročenec?“ vpraša začudeni Husein Jurko in čelo se mu zmrači. „On je tisti, katerega že več let brez vspeha lovim po svoji kapetaniji.“

„On je tisti, gospod!“ odgovori žalostno Jurka. „Pa on ni bil rojen za roparja, ampak nemila usoda ga je storila takega. Bil je dober in milosrčen mladenič, blagega čuta kot devojka, a ljut bi bil le v ljubezni do mene. Ko je videl, kako me vleče Nuri-aga h konju, da bi me ugrabil in kako preti z napetim samokresom vsakemu, ki bi me hotel rešiti, zavre mu kri, potegne samokres izza pasa in se zaleti proti Nuri-agi; le-ta vstreli, a ne zadene. Zdaj pa izproži Marijan, samokres poči in Nuri-aga pade s prestreljeno glavo na tla. Jaz padem onesveščena poleg njega. Ko se zopet zavem, mi povedo, da se je Marijan poslovil od očeta in bratov in pobegnil v gore med hajduke.“

„Da, toda zdaj je razbojniški poglavar, strah in trepet begov (gospodarjev) in graščakov“, nadaljuje kapetan.

„Pa ni še nikomur storil žalega, on brani samo kristjane pred silo in krivico, kar tudi ti ne trpiš, gospod. On še ni nikogar ubil, ničesar uropal, ničesar požgal; ako se ga kdo boji, tedaj je tisti gotovo hudoben človek, nasilnik, proti katerim se je zaklel Marijan in katerim je žugal, kadar so hoteli storiti silo nekrivim in nedolžnim.“

„Ali si morda radi Marijana prišla k meni?“ vpraša kapetan deklico.

„Da, radi njega sem prišla, gospod! Prišla sem, da od tebe izprosim milosti zanj. Njemu se je začelo zoprno zdeti hajduško življenje in nima druge želje, kakor da bi mogel oženjen z mano živeti mirne dni pod tvojim varstvom, kot tvoj podložnik.“

„Dolžan sem ti sicer hvaležnost“, meni Husein po kratkem premišljevanju, „ker si mi v težki bolezni stregla noč in dan, a te želje ti ne morem izpolniti. Sem usmiljenega srca, ali biti moram tudi strog. Ako bi pomilostil Marijana, kaj bi rekel svet, ko vendar vsakdo ve, da čaka vsakega hajduka smrt na kolu?“

„Gospod, ali naj bo torej vedno hajduk?“ zavpije Jurka.

„Zakaj ne pobegne čez Savo in ti ž njim? Tako store tudi drugi.“

„Ne more se za vedno ločiti od očeta, bratov in drugih sorodnikov; tudi ga opominja naš župnik, da se mora ali izročiti sodniji v roke, ali pa izprositi milost, drugače ne bo imel pokoja in ne bo izveličan.“

„Tedaj ti ne morem pomagati“, se odreže kratko Husein.

Dekle seže v nedra. „Ko sem bila še z Maro v Zvorniku, mi je dala tole svetinjico“, pokaže jo Huseinu, „ravno isto, katero si ji bil ti dal v vrtu, takrat ko si šel na Orlovo polje.“

„Mojo spominčico!“ vzklikne živo Husein. „Ona ti jo je gotovo dala, da mi jo vrneš, kaj ne? Da mi jo vrneš kot najslajši spomin na mojo mater in na njo, na Maro?“

„Čuvaj to spominčico, mi je rekla Mara“, nadaljuje Jurka, „kadar bo šel moj Huso na vojsko, ali kadar boš ti v hudi stiski, ponesi mu to svetinjo; v vojski se bo srečno vojskoval, a tebi bo v nadlogi pomagal, ker je to moja želja.“ — „Glej, zdaj greš, gospod, v vojsko, jaz pa sem v hudi stiski. Tu imaš svetinjico. Bodi srečen v junaških bojih, a pomagaj tudi meni nesrečnici iz stiske. Saj si tudi ti ljubil in bil v ljubezni nesrečen, pa lahko veš zdaj, kako nesrečen je moj dragi in jaz ž njim.“

Husein se zamisli. Treba je, da izpolni sveto voljo nepozabne mu Mare, ki ga je gotovo nad vse ljubila na tem svetu. Njena volja mu je sveta in on je vsikdar pripravljen izpolniti jo, kakor da bi bil slišal besedo od Boga, vladarja sveta.

„Reci svojemu ljubimcu“, reče čez nekaj časa Husein, „da bo pomiloščen, ako pride s svojo četo s planine in se pridruži moji zastavi. Ako se vrne živ in zdrav iz vojske, tedaj bo svoboden in vidva se lahko vzameta v zakon in sta srečna. Toda treba se mu je požuriti, kajti jutri že odrinemo.“

Dekle poljubi v znamenje hvaležnosti rob kapetanove suknje in zapusti veselega srca njegov dvor ter se poda naravnost proti planini. Zjutraj zarano se dvigne vojska med streljanjem iz samokresov in bobnanjem izpod Gradačca in jo krene čez planino Betanj proti jugu. Husein jezdi zamišljen na svojem belcu in ne izpregovori z nikomur niti besede. On dobro čuti, da ni vojska, ki jo je počel, igrača, ampak da bo ljuta in strahovita borba, iz katere bo ali Carigrad, ali pa Bosna izišla pokorjena. On je najbolj pripravljal to vojno, on je bil največ vzrok, da so Bošnjaki skupno vstali proti sultanu,

a zdaj se nehote boji pri mislih na veliko svojo odgovornost pred Bogom in pred svetom.

„Kdo so oni ljudje?“ vpraša naglo za njim jahajoči Ali-paša Vidaič in obrne glavo na levo, kjer je stala gruča ljudi.

Husein se vzbudi iz svojih misli in pogleda na levo. Kakih petnajst ljudi stoji tam, kakor bi bili vzrastli iz zemlje. Vsi so močni možaki, visoki in plečati kakor hrasti v gori, temnega lica in ostrega pogleda. Izpod visokih rdečih kap jim padajo po plečih dolgi lasje, za pasom nosijo nabite samokrese in ostre handžarje, a v desnici drži vsak zvesto svojo tovarišico puško. Dobro oko bi bilo takoj spoznalo, da morajo biti to hajduki. Pred njimi stoji visokorasel mož plemenitega lica in blagega pogleda, iz kojih je dobro in izrazito čitati moški ponos in junaško srce. Vzemši kapo z glave stopi odločnih korakov pred kapetana Huseina in reče:

„Gospod! Na samo besedo se ti udam z mojimi tovariši in stopim pod tvojo zastavo.“

„Ti si Marijan Relič, poglavar hajdukov?“ vpraša Husein.

„Da, sem, gospod!“

„Dozdaj sem bil jaz tvoja straža, mož, a odslej boš ti in tvoja četa moja straža in spremstvo. Ako se boš dobro obnašal v vojni, boš oproščen in vse ti bo odpuščeno. Zdaj pa v vrste!“

Poglavar hajduški in njegovi možje stopijo v vrste Huseinove vojske in sicer takoj za njegovimi vodjami. Vodje se čudijo temu dogodku, ne vedoč, kako naj sodijo o njem in začno radovedni pogledovati drug drugega. Husein pa jim reče: „Mislil sem, da je na vsak način bolje, ako vzamem te može s seboj; kajti sicer bi delali doma, kar bi hoteli, posebno ker se je vse, malo in veliko vzdignilo na vojsko. Če so dozdaj to ali ono zakrivili, bodo imeli kmalu priliko, da storjeno

zlo popravijo, boreč se za nas in našo stvar. Saj je tudi nje rodila tista zemlja, kakor nas; čemu bi torej tudi ti ne umirali za njo?“

Vodje so uverjeni, da je Husein delal modro in vsi pritrdijo njegovim besedam.

Na Sprečinem polju se četa odpočije nekaj ur, potem pa se obrne proti Maglaju. Tukaj se na lahkih čolnih prepelje čez deročo Bosno in se naglih korakov, kakor bi jo kdo gonil, spusti proti jugu, proti starodavnemu Travniku, stolici bosanskega vezirja, po vsej deželi sovraženega Turčina Morali-paše. Petega dne pride četa pred Travnik. Kakor rešenika pričakujejo travanjski mohamedani zmaja bosanskega. Vse ga je smatralo za rojenega gospodarja Bosne in odposlanca Allahovega. Ljudstvo pa je govorilo, da ima zeleno desno roko, kar je bilo po ljudskem mnenju pravo znamenje, da je svetnik in ljubljenec božji. Veseli vzkliki, pokanje pušk in gromenje topov, s katerimi je bil vsprejet Husein, pretrese Morali-pašo in mu naznani, da je bosanski zmaj že prišel.

Kakor hitro je izvedel slabotni vezir, da se vzdignejo Bošnjaki, je takoj poslal v Carigrad sela, ki naj tamkaj sporoči, da mu naj ali pošljejo pomoč, ali pa mu dovolijo pobegniti. Toda sel še nikakor ni mogel biti v Carigradu in že so duvanjski beg Teskeredžič, skopljaški begi Viliči, Kopčiči, Miralemoviči, Graniči in drugi prihruli s svojimi četami v Travnik in obkolili vezirja v njegovi trdnjavi, da niti misliti ni mogel na beg. Okoli sebe je imel komaj dve stotniji vojakov, a s temi ni mogel nič početi proti veliki sili bosanskih begov. Vrhtega pride še Husein-kapetan s svojimi Posavci in mu uniči še zadnjo kal upanja.

„Kaj li misli ta Osman?“ se začudi kapetan Husein proti begu Teskeredžiču. „Ali morda celo upa, da nas užene?“

„Pozvali smo ga že, naj se uda,“ meni beg Teskeredžič, „a odgovoril nam je, da se nam živ ne da v roke. Ako bomo skusili nanj udariti, bo dal iz svojih težkih topov streljati na nas in na mesto, da je razstreli v prah in pepel. Da bi tega ne bilo, imeli bi ga že zdavnaj v rokah.“

„Še enkrat ga hočem pozvati“, reče kapetan Husein po kratkem premišljanju, „a če se ne uda, pustim tukaj svojega pobratima Ali-pašo Vidaiča z dva tisoč možmi, mi pa idemo dalje. Potem ga bo prisilil glad, da položi orožje.“

Drugega dne zajaše beg Zlatarevič svojega konja in noseč v roki belo zastavo se približa trdnjavinemu obzidju, kjer ustavi konja in zakliče straži, da želi govoriti z vezirjem.

Kmalu se spusti most čez grajski jarek in vezir se približa v spremstvu dveh vojakov begu Zlatareviču.

„Česa želiš, beg?“ vpraša vezir s prijaznim glasom vstaškega poslanca. „Gotovo si me prišel pozvat, naj se udam.“

„Tako je, častiti paša!“ odgovori beg Zlatarevič spoštljivo. „Naš poveljnik kapetan Husein Gradačevič te pozivlje zadnjikrat, da položiš orožje.“

„Žal mi je, da si prišel zastonj!“ odgovori vezir mirno. „Sultan mi je zapovedal, da moram tukaj ostati in naj pride, kar hoče; jaz pa kot njegov sluga moram slušati njegove zapovedi.“

To rekši naredi poklon Huseinovemu poslaniku, ki naglo obrne konja in pojaše k svojim, da jim sporoči vezirjev odgovor.

„Dobro“, reče Husein, ko sliši odgovor Morali-paše, „prisilil ga bom z gladom, da se uda.“

Brž odredi, da ostane njegova desna roka Ali-paša Vidaič v Travniku z dva tisoč možmi, on pa se hoče drugega dne z ostalo vojsko obrniti proti Hercegovini,

da se tam združi s hercegovskimi četami in z onimi iz bosanske Hrvatske.

Še popoldne istega dne začne pihati silen zapadni veter. Temni oblaki se začno poditi pod nebom in se družiti v eno celoto. Proti večeru je celo nebo gosto prepreženo s temno preprogo deževnih oblakov. Dež pričnę liti kakor iz vedra, a od vlasičke planine buta silovit vihar. Noč nastane tako temna, da bi človek še prsta ne mogel videti pred očmi. Burja vihra naprej.

Husein si brž izmisli: kako bi bila ta noč ugodna za polastitev trdnjave. Hitro pokliče harambašo Marijana in mu reče: „Rad bi videl, kakšen junak si. Ta noč se mi zdi kakor nalašč, da se polastimo trdnjave in vjamemo vezirja živega. Potrebujem nekaj mož, ki bi se naj pri tej vihri splazili v trdnjavo in nam odprli vrata. Vi hajduki ste bistrega uma in junaškega srca, torej sem si izbral tebe in tvoje, da izvršite ta posel.“

„Ti nam zapoveš, gospodar, a mi storimo, kakor dá Bog in sreča junaška,“ odgovori Marijan. „Posel res ni lahek, toda lahko bi šel lepo izpod rok. Kakor bo dal Bog!“ pripomni še nekdanji hajduški harambaša in se začne razgovarjati s kapetom, kako se naj izvrši nakana, da bo izguba ljudi tem manjša.

Husein pokliče na to Ali Vidaiča, naroči mu, naj bo pri grajskem jarku pripravljen s tisoč ljudmi in kadar bodo vrata odprta in most položen, naj udere v trdnjavo. Svoji vojski pa zapove, naj bo pripravljena in naj pazi, če bi se morda vojakom posrečilo pobegniti iz trdnjave, da jim zapre pot. Husein, ki je bil s svojo vojsko utaborjen v Dolcu, se odloči takoj kreniti bližje k trdnjavi in v sili podpirati Vidaiča. Ko je že minila polnoč in je dež lil najhujše, se začne gibanje proti trdnjavi. Hajduki, korenjaški ljudje, ponesó s sabo tri čolniče od reke Lašve, dve lestvi in nekoliko sekir. Oprezno in tiho, kakor umejo to edino le hajduki, se priplazijo do

grajskega prekopa in potisnejo čolne v vodo. Ali-paša Vidaič je tudi že čakal s svojci, ki jih je razdelil ob prekopu pred grajskimi durmi. Marijanovi hajduki sedejo v čolne in pridejo srečno na drugo stran prekopa tik pred obzidje. Brž prislonijo lestvi in držeč med zobmi gole handžarje in v desnici napete samokrese, se začno vzpenjati na obzidje. V hipu so gori. Straže na obzidju so bile precej gosto nameščene, ker je Morali-paša dobro slutil, da bi znal kapetan Husein kaj poskušati v tej burni noči. Pa večina straž je ali spala, ali je dremala od utrujenosti, oni pa, ki so bedeli, niso vsled teme, dežja in vetra ničesar videli. Z napetim samokresom v levi in z golim handžarjem v desni se poda Marijan s svojimi tovariši k grajskim durim. Prišedši že celó blizu, še le opazi vojaka, ki stoji zaspano in se naslanja ob duri. Zdramivši se vsled šuma odpre vojak oči in ko vidi pred seboj veliko četo ljudi, vpraša turški: „Kdo je?“ Namesto odgovora ga prime Marijan z žilavo roko za vrat in mu zažuga s handžarjem, ako le zine. Ubogi vojak ne more niti glasu izustiti, tako tesno ga drži Marijanova roka za grlo, a medtem so hajduki že s sekirami pri durih, ki so po nekaterih močnih udarcih odprte. Straže se pričnó vsled tega razbijanja javljati, nekatere pohite k durim, pa bilo je prepozno, ker so bili hajduki že odmotali vrvi in spustili most čez prekop, sami pa so ostali pri odprtih durih z napetimi puškami. Straže pričnó kričati, baklje zaplamené. Vojaštvo grabi orožje, zbira se na dvorišču in pričakuje vezirja. Zdajci zaori zunaj pred obzidjem gromoviti: „Allah!“ in Ali-paša Vidaič prihrumi s svojo četo na most in v hipu je na dvorišču. Kmalu za tem plane tudi vezir iz svoje sobe, na pragu se prikažeta jokajoča žena in mlada hčerka.

Vezir, videč pri svitu prižganih bakelj preveliko silo na dvorišče udrlih Bošnjakov, spozna na prvi mah,

da je vsako upiranje zastonj in brez dolgega premišljevanja se odloči za vdajo. Stopi tedaj naprej in vpraša glasno: „Kaj zahtevate, Bošnjaki?“

Ali-paša stopi proti vezirju in mu zakliče: „Glej me, vezir, jaz sem! Stopi bližje in takoj me boš spoznal!“

Morali-paša pristopi k Vidaiču in mu pogleda v lice; nehote otrpne od strahu in ne more ziniti niti besedice.

„Ne boj se, človeče!“ reče Ali-paša, prezirljivo motreč trepetajočega Turčina, „govori, kaj želiš!“

„Vidim,“ začne Morali-paša s slabim glasom, „da bi bilo zaman vsako prelivanje krvi in zato se rajši vdam, a pod pogojem, da smemo jaz in moji vojaki oboroženi iti iz Bosne.“

„Da odidete oboroženi?“ ponovi Ali-paša in pokima z glavo. „Počakaj malo, da slišiš, kaj bo na to rekel naš poveljnik kapetan Husein.“ Ta je bil med tem tudi že prišel na dvorišče, kajti Ali-paša, ki ga je šel iskat, se kmalu vrne nazaj k vezirju s Huseinom, ki je jezdil na konju in ponosno meril potrtega Turčina.

„Slišal sem, česa želiš, paša!“ izpregovori Husein, „toda tako ne bo mogoče, kakor bi ti rad. Ti in tvoji vojaki morate položiti orožje. Tvoje vojake bom dal spraviti do avstrijske meje in tamkaj naj storé, kar jih je volja; ti pa ostaneš moj suženj.“

Morali-paša je zelo potrt, ko sliši te odločno izrečene besede.

„Omehčaj se, kapetan,“ prosi nesrečni Turčin, „ker imam ženo in hčerko pri sebi!“

„Nič se jima ne bo pripetilo,“ zagotovi ga Husein kratko. „Toda zdaj odložite orožje!“

Vezir spozna, da mu v tem slučaju ne pomaga nič; svojim vojakom zapove, naj se postavijo v vrste in jim veli odložiti orožje. Vojaki tega povelja komaj dočakajo, ker jim je življenje v Bosni, kjer sta jih mo-

hamedan in kristjan gledala s hudim očesom, bilo jako neprijetno in neugodno. Vsi polože brez obotavljanja orožje.

Nato pristopi Morali-paša k Huseinu, odpaše sabljo in jo da mlademu kapetanu. Ni bil zmožen izgovoriti besedico, samo solzne oči so pričale, kako ga boli to ponižanje in nesrečna usoda, ki je zadela njega in njegovo rodbino.

Vezirjeva žena in hči, ki sta s praga opazovali celi prizor, se močno prestrašita, ker vidita, da kretanje vezirjevo in vojakov ne pomeni nič dobrega. Pozabivši na sram in turške navade prihitita obe z nezastrtim licem k vezirju in vprašata turški: „Kaj je s tabo, kaj je z nama?“

„Sužnji smo, otroka moja!“

„Sužnji!“ zakričita mati in hči. „Med temi divjaki!“ pristavi mati, rojena Carigrajčanka.

„Pomirite se, gospa!“ reče mirno Husein v turškem jeziku, „ne vama, ne vezirju se ne bo zgodilo nič hudega.“

Ženski se ozreta vanj s hvaležnim pogledom. Kapetan Husein zapove zdaj begu Zlatareviču, naj straži vezirja in njegovo rodbino, kateri odkaže stanovanje v gradu.

„Kako je lepo to dekle!“ reče beg Zlatarevič sam sebi, zaklenivši duri za novimi sužnji. „Njej na ljubo bi se dal tudi jaz zapreti!“ In zares je bila vezirjeva hči Zejna prekrasno dekle sedemnajstih let, prava južna lepotica črnih las in črnih, žarečih oči.

Kmalu poneha nevihta in pričelo je deževati. Oblaki se razdelijo in razgubijo in kmalu nastane lepo spomladansko jutro. Husein odbere kakih tristo mož, ki imajo vojaštvo vezirjevo spraviti do avstrijske meje; sam se potem poda v vezirjev konak (grad). Ž njim gredó

tudi Ali-paša Vidaič in straža Huseinova, Marijan s svojimi tovariši.

Čez nekaj časa že začne na vezirjevem gradu in v trdnjavi vihrati Huseinova zastava, trdnjavski topovi začnejo grmeti raz obzidje in v to grmenje se mešajo klici travanjskih mohamedanov in gromoviti, staroslavni „Allah“ vseh vstaških čet v Travniku in okoli njega. Nepopisno veselje zavlada v bosanskem taboru, saj je sultanov namestnik prišel vstašem v roke in si bosanski zmaj osvojil stolico bosanskih vezirjev.

Husein se raduje navdušenosti svoje vojske in zadovoljen posluša njeno klicanje. „Slava ti, o Bog!“ reče in dvigne svoje lepe oči proti nebu. „Ti si bil z menoj!“ Potem se brž obrne, kakor bi se bil nečesa spomnil in da poklicati Marijana, glavarja svojih hajduških stražnikov. Marijan pride takoj in se ponižno prikloni svojemu gospodarju.

„Dobro si se držal, junak!“ reče Husein ljubeznjivo. „Ti si mi odprl vrata vezirjevega sedeža, a jaz odpiram tebi na široko vrata moje milosti.“ To rekši molí mu dragoceno vezirjevo sabljo. „Prav kot vitez si delal sinoči,“ nadaljuje kapetan, „hočem torej, da kakor vitez si opaseš sabljo in jo vedno nosiš pri sebi v spomin na to viharno noč.“

Marijanu se zasvetijo oči junaškega ponosa, ko mu Husein sam opaše lepo sabljo.

„Tudi tvoji ljudje so bili izvrstni,“ govori kapetan, „in treba jih je obdariti. Tole mošnjo cekinov razdeli med nje, da se bodo spominjali današnje naše sreče in slave.“

Marijan se prikloni in hoče oditi, pa Husein ga prime za ramo.

„Počakaj še, mož! Vem, da si zaročen in da ljubiš svoje dekle. Ali želiš morda vrniti se domov? Odkrito povej iz duše!“

„Gospod,“ izpregovori mladi hajduk, „ako bi se zdaj vrnil, čemu si mi opasal sabljo, naj se vojujem kot vitez? Za celi svet ne storim tega; Bog bo dal in prišel bo čas, da se bom lahko vrnil k svojim, ali zdaj ne grem od tebe in šel bom s tabo če treba v pekel!“

Husein mu potrka po rami in reče z resnim licem, kakor bi govoril sam s seboj:

„Torej stopaj z menoj za isto zvezdo, ali za zvezdo k slavi, ali za zvezdo k propasti!“

IX.

Okoli poldneva istega dne skliče Husein svoje vodje v posvetovanje. „Kaj naj počnemo z vezirjem?“ vpraša Husein zbrane bege in kapetane.

„Najbolje bi ga bilo obesiti, tega turškega psa!“ vzklikne jih nekaj. „Dželadin in Avdurahim nista nič bolje postopala z nami Bošnjaki.“

„Nikar, bratje,“ oglasi se stari beg Mustafa Vilič, „saj ni nikomur storil žalega.“

„Kaj govoriš?“ pripomni Ahmed Altomanovič, sin Rustemov, „ali je morda to dobro, kar je storil mojemu svaku Ali-paši Vidaiču?“

Zdaj začne govoriti duvanjski beg Teskeredžič: „Vitezi! Vsi veste, da smo se vzdignili, ko smo slišali, da je vezir oblekel vojaška oblačila in vpeljal zopet sultanove reforme. Zdaj je on v naši oblasti in kakor je prej ubogal sultana, tako bo zdaj ubogal nas. Kar je zagrešil, bo najbolje, da se očitno kesa nad storjenim. Oblekel je krščansko vojaško opravo; zdaj jo naj sleče in zopet obleče staro obleko bosanskih vezirjev. A da bo videlo vse ljudstvo, kako se je zagrešil, mora delati več dni pokoro, dokler ne spere raz sebe ta greh.“

Mirnejši vodje, katerih je bila velika večina, glasujejo takoj za predlog bega Teskeredžiča, samo vprašajo še: „A kaj bo potem?“

„Potem,“ nadaljuje Teskeredžič po kratkem premisleku, „krenemo dalje v Hercegovino, a vezirja vzamemo s sabo. To bo imelo za nas veliko korist, ker se nam bodo kmalu priklopili oni, ki se še niso odločili za ta korak, ko bodo videli, da je vezir z nami. Ž njim hočemo iti do samega Carigrada.“

„Dobro, velja!“ začne se begu Teskeredžiču pritrjevati od vseh strani, samo Husein naredi nevoljen obraz in začne s krepkim glasom govoriti:

„Čemu ta igra! To bo le slepilo za kratkovidne ljudi, kajti vsak pameten bo znal, da vezir ne gre z nami dobre volje in da ni tako neumen, da bi zbiral čete proti svojemu sultanu. Ako že hočete, da mora tukaj storiti pokoro, naj bo, a potem je najbolje, da ga pošljemo za njegovimi vojaki. Če bo šel z nami, dela nam lahko same zmešnjave.“

Husein je imel celo prav s svojega stališča, pa večina je bila na strani bega Teskeredžiča in tako se konečno sklene, da mora vezir po storjeni pokori kreniti z ostalo vojsko v Hercegovino in odtod dalje.

„Ker tako želite, naj pa bo!“ reče nekako zlovoljno kapetan in reče privesti vezirja pred se.

„Ti si, vezir,“ reče Husein vezirju z resnim licem, „onečastil naše stare navade in ogrdil naše svetinje (svete, stare šege), ker si oblekel frankovsko oblačilo in začel uvajati sultanove reforme.“

„Tako mi je zapovedal car, a jaz sem njegov sluga in se moram ravnati po njegovi volji,“ reče ponižno zviti Turek.

„Vem, kajti ko bi ne bilo tako, drago bi plačal svojo predrznost. Sicer se pa moraš kesati za svoj greh. To frankovsko obleko moraš isleči takoj in obleči za-

vrženo obleko starih bosanskih vezirjev. Potem pa se moraš še javno pokoriti pred vsem ljudstvom tako dolgo, dokler ti jaz ne rečem, da je dosti in dokler ti Alah ne odpusti tvoje blodnje.“

Vezir obledi v lice, ko sliši te besede; odpre sicer usta, pa vsled težkega vtisa ne more izustiti nobene besede. Tresoči ustnici kažeta samo, kako hud boj bije v sebi. Javna pokora je nečuveno ponižanje zanj, za vezirja bosanskega, namestnika sultanovega, ki je dozdaj neomejeno vladal čez imetje in življenje svojih podložnikov.

„Pojdi zdaj in preobleci se!“ zapove čez malo časa Husein. Vezir ne reče besede, obrne se in gre za svojim spremljevalcem. Kakor mu je bilo zapovedano, tako tudi stori. Obleče obleko starih bosanskih vezirjev in s stražo gre delat pokoro, najprej v veliko cerkev, potem pa tudi v vse male cerkve.

Travanjski mohamedanci gledajo to in prav pogodi jim je javna pokora. „Da, tako je v redu! Kdor javno ogrdi prerokovo vero, naj tudi javno izbrisuje svoj greh. Pred Bogom naj bo vsak enak, naj li je vezir ali kmet.“

Tri dni se mora vezir pokoriti in zdaj mu odloči Husein, da je dovolj. Saj pa je res bilo dovolj, ker je ubogi Turčin skoraj zbolel vsled duševne boli. Kolikorkrat se je ves utrujen vrnil zvečer v svoj zapor in obnemogel padel na blazino, sta mu sedli k glavi žena in hčerka in sta se trudili, da z dobrimi besedami ublažita ljuto bol nesrečnega vezirja. „Allah nam bo pomagal iz te nadloge in potem ne boš več služil sultanu, nego boš v miru z nama preživel svojo starost.“

„Odšli bomo v tvoj lepi Anadol in živeli v lepem obiteljskem zadovoljstvu,“ je pridjala žena, postavna oseba kakih šestintridesetih let in pogladila vezirja po čelu.

„Da, da, tja hočemo iti,“ je odgovoril vezir z globokim vzdihom, „ali da bi se le od tukaj rešil, da bi se iznebil nemilega suženjstva!“

Drugega dne zjutraj se obrne Huseinova vojska zopet proti Hercegovini in vzame vezirja in njegovo obitelj s seboj. V Hercegovini je bilo že vse pripravljeno za punt, treba je bilo le še nekoga, ki bi pobral zrelo sadje. Iz Travnika korakajo Bošnjaki z razvitimi zastavami naprej na skopljačko polje, kjer prebiva največ begov in plemenitnikov. Mnogobrojne čete se pridružijo tukaj Huseinu in slavljen gre bosanski zmaj dalje proti jugu. Udarivši čez Bugojno in Kupreš dospe v Livno, kjer ga pričakujejo s svojimi četami begi: Kulenovič iz Kulen-vakufa, Filipovič iz Glamoča, Delilagič iz Cazina in med njimi neustrašeni kapetan Krupa s stotinami drugih vitezov iz bosanske Hrvatske. Ko se obrne Husein iz Livna, šteje njegova vojska že petnajst tisoč mož. S to vojsko se poda v Mostar, kamor so imele priti še čete iz spodnje Hercegovine. Begi, ki so glasovali v Travniku za to, da se naj vezir privede v Hercegovino, niso sodili baš krivo, ker so neuki ljudje, videvši vezirja kot deželnega glavarja med vstaši, mislili, da ne more in ne sme biti drugače, nego da se morajo vojskovati za vero prerokovo; radovoljno so stopali v Huseinove čete. Vrhutega so še mohamedanski duhovni, a pred vsemi oglavski menihi storili svoje in z ognjevitimi besedami do skrajnosti razburili versko mišljenje mohamedanov. Kar je le moglo prijeti za orožje, vse je hitelo na sveto vojsko in samo slabi starci in bolehava mladina so ostali doma.

V Mostaru so pričakovali bosanskega zmaja z isto slavo, kakor v Travniku. Kapetan Husein se nastani v trdnjavi, a vojska se razdeli po mestu in predmestjih; kar pa ne najde prostora po hišah, se naseli v šotorih

pred mestom. Vezirju in njegovi rodbini odkaže Husein stanovanje v trdnjavi v svoji bližini.

Husein se odloči pričakovati čete iz dolenje Hercegovine, ki so bile že na potu iz Nikšiča, Trebinja, Gačkega in Ljubuškega. En dan po prihodu bosanske vojske v Mostar se je začel veliki mohamedanski post, ramazan. Vsak pravoverni mohamedan se tekom tega posta klanja (moli) najmanj petkrat na dan in do mraka ne okusi ne jedi, ne pijače, da, še celo čibuka ne prinese ves dan k ustom.

Bilo je ob času jacije (peta turška molitev), to je dve uri po solnčnem zahodu. Raz stolpe bosanskih mohamedanskih cerkev se glasijo klici mohamedanskih duhovnov skozi nočno tišino. Cerkve so vse razsvetljene, luči lahko našteješ na stotine, a velika množica ljudstva, noseča v rokah svetilke, se potiska iz ene cerkve v drugo. Morali-paša, spremljan po stražah je bil odšel v Karigius-begovo cerkev, v najlepšo cerkev vseh mostarskih džamij, da tamkaj moli. Njegova žena, vsa potrta od napornega potovanja, je bila zaspala na blazini, a medtem je šla njena hči Zejna v cvetlični vrt na dvorišču. Nezastrtega lica, misleč, da je nihče ne vidi, upre svoje črne oči v zvezdnato pomladansko nebo in jame peti neko tužno pesem. Beg Zlatarevič, kateremu je bil vezir s svojo družino izročen v varstvo, najde devojko samo in približa se ji pazno od strani. S strastnim pogledom opazuje mladi beg vezirjevo hči. Na vsem potu iz Travnika do Mostara si je bil v skrbeh, da vedno in povsod ustreže vezirju, a čakal je tudi ugodne prilike, da more z Zejno na samem izpregovoriti nekaj besed. To pa ni bilo lahko, ker je bila hči vedno pri materi in tudi mati ni od hčerke odstopila niti koraka. Zejna je bila, kakor je to sploh običajno pri mladih deklicah, takoj zapazila, da se dopade mlademu Bošnjaku. Sicer se ji je kaj takega dopadlo, ker je hočeš ali nočeš

morala priznati, da tudi ona rada vidi lepega mladeniča. Večkrat je kakor nalašč za trenutek odtegnila tančico z lica, kadar je videla, da jo gleda mladi beg, a jo takoj zoper zastrla. To je bilo največ, kar je mogel beg Zlatarevič doseči od vezirjeve hčerke. Ker je imel torej zdaj priliko, da je mogel dalje časa opazovati lepo dekličino lice, je bil kar omamljen same radosti. Ni mogel zatreti čuvstva svojega srca; vzdrami se in stopi lahnega koraka pred deklico.

„Zejna!“ izpregovori mladi beg z glasom, tresočim se razburjenosti.

Dekle krikne z bolestnim: „Ah!“ in hoče s tančico pokriti svoje lice, a beg Zlatarevič jo prime za roko in ne pusti kaj takega storiti.

„Ne, zaklinjam te pri tvoji sreči“, govori strastno mladenič, „dovoli vendar, naj se vsaj enkrat nagledam tvojega milega lica.“

„Kaj hočeš torej, beg?“ vpraša dekle z nemirnim glasom in izvije svojo močno roko iz begove desnice.

„Tebe želim, Zejna“, odgovori ljubezni pijani mladenič, „da ti morem povedati, kako te ljubim, kako si mi dražja nego življenje, nego odrešenje moje duše.“

Dekle se hudomušno nasmeje.

„Ti se smeješ mojim čuvstvom?“ nadaljuje beg nekoliko nevoljen.

„Nisi zadel!“ odgovori dekle hitro s tihim glasom. „Smejati se moram samo za to, ker se je stražnik zaljubil v sužnjo.“

„Ali pa vrača sužnja ljubav?“ se nasmehne beg Zlatarevič. „Daj, povej mi v oči!“

„Oh, tega ti zdaj nočem povedati“, odgovori dekle ljubko. „Ljubezen hoče govoriti svobodno.“

„Postani moja žena in takoj govoriš lahko svobodno o svoji ljubezni!“ reče beg.

„A moj oče in moja mati?“

Tudi onadva bosta svobodna, kadar bo vojska končana.“

„Če je tako, tedaj ju ne morem zapustiti. Jaz sem njuna edinka in storila bi greh pred Bogom, ako bi ju zapustila v najtežjih trenutkih njunega življenja.“

„Ako bi jaz zapovedoval tukaj, takoj bi vas vse tri oprostil“, meni beg.

„Ako bi me ti zares ljubil iskreno“, pripomni zvito dekle, „dal bi nam itak lahko svobodo. Ti si tisti, ki mora paziti na nas; lahko, prav lahko bi nam pripomogel k begu.“

„Da, seveda, pomagal bi ti k begu in potem bi te ne videl nikdar več.“

„Ravno prej si rekel, da me ljubiš kakor svoje življenje. Če je to res, tedaj me vendar znaš zahtevati od mojega očeta in ga prositi za mojo roko, kadar smo v Carigradu.“

Beg Zlatarevič se zamisli.

„Oh, saj vidim, da ne ljubiš Zejne!“ izpregovori dekle in globoko vzdihne.

„Ne govori tako!“ zavrne jo nevoljno beg in jo prime za roko. „Hočem vas rešiti!“

Dekle strastno objame mladeniča, potem pa stopi nazaj. „Jutri nam poročaj, kdaj naj bomo pripravljeni. Zdaj pa idi, oče se zna vrniti vsak čas.“

„Poglej me še enkrat s svojimi očmi, z onimi očmi, iz katerih mi že na zemlji odseva raj“, poprosi beg Zlatarevič, stopi bližje in jo krepko prime za mehko ročico.

Zejna obrne smejé svoje lepe oči k begu, ki jo krepko stisne na prsi. „Ali slišiš, kako mi bije srce, kako ti priča o moji ljubezni“, govori mladenič navdušeno in ji zopet in zopet poljubi cvetoče lice.

„Zejna!“ se začuje zdajci materin glas iz hiše in mlada človeka se naglo razideta.

„Torej jutri!“ še zakliče Zejna tiho in se vrne k hiši. „Nikar ne pozabi!“

Vrata so se bila že davno zaprla za dekletom, a beg Zlatarevič stoji še vedno na svojem mestu kakor okamenel steber in gleda srpo v smeri, v kateri je bila izginila vezirjeva hči. „Čemu li mora biti Turkinja, ki mi vzbuja ljubezen v srcu?“ vpraša sam sebe in lahnih korakov odide z dvorišča.

Drugega dne priredi beg Zlatarevič vse, kar se mu zdi potrebno za beg: konje, obleko in vodnika. Ker ve, da ni Huseinu kot poveljniku čele vojske mnogo na tem, da je vezir suženj, se loti beg brez strahu nameravanega posla. Ponoči, ko je bil zopet čas pete molitve, torej dve uri po solnčnem zahodu, se odpro duri, kjer so bili zaprti sužnji in ven stopita najprej beg Zlatarevič in vezir, ki je opravljen v navadno obleko bosanskega bega ali graščaka; za njima stopata ravnotako oblečeni še dve osebi, vezirjeva žena in hči. V moških oblekah sta zadnji dve videti kakor dva mladeniča. Beg Zlatarevič jih pelje nekaj časa po ulicah, napolnjenih z ljudstvom, potem pa krene naglo na stranski pot, ki je med vrtovi držal na polje. Pogasivši svetilke se požurijo beguni, kolikor se morejo. Kmalu so na prostem polju, kjer jih že čaka s konji vdan mohamedanec, ki jih bo vodil na begu.

„Na cilju smo“, reče beg Zlatarevič proti vezirju, „ta človek mi je vdan in spremil te bo do Stolca, kjer je Ali-aga Rizvan-begovič, tvoj dobri prijatelj in verni sluga sultanov. Tam boš našel varno zavetje in on ti bo našel tudi pot, da prideš v Carigrad. Ostani zdaj z Bogom!“ Ponudi mu desnico, ki jo vezir prime prav živahno.

„Tvojega dobrega dela,“ reče vezir ganjeno, „ne bom pozabil nikdar in tudi sultan mora izvedeti o njem. Kdo ve, ako ti ne bo to še kdaj koristilo.“

Beg Zlatarevič molči, gleda nemo pred se in posluša, kako se mati in lepa Zejna blagoslavljaje ga poslavljata od njega. Vezir pomaga svoji ženi, da more na konja, a beg Zlatarevič pristopi, da pomore Zejni; pa ona se dvigne kakor veverica in je v trenutku na konju. Mladi beg se ne more zdržati, ampak prime jo za roko in reče naglo: „Pojdi z Bogom, Zejna; kadar bo vojna končana, pridem v Carigrad po te!“

„Pa treba bo, da se požuriš, moj junak!“ odgovori mu dekle z veselim glasom, „kajti če me bodo videli Turki, znalo bi se pripetiti, da prideš prepozno!“

Begu Zlatareviču se ne dopadejo te besede, ne njeno obnašanje pri slovesu, a nima časa, da bi jo na to opomnil, kajti Morali-paša je že na konju in veli Zejni, naj pojaše naprej za vodnikom. Še enkrat se pozdravijo begunci in njih rešitelj ter v naglem diru pohitijo čez mostarsko polje proti Stolcu.

„Dozdeva se mi, da sem redil gada na prsih!“ mrmra mladi beg, ko se vrača nazaj v mesto, „no, videl bom, ali ostane pri besedi ali ne.“ In zamišljen se vrne v trdnjavo, kjer se vleže zlovoljen spat. Skoro celo noč ne mora zapreti oči, tako je vznemirjen vsled Zejninega čudnega vedenje na razstanku. Malokaj je na svetu tako urejeno kakor ljubeče človeško srce.

Zjutraj, ko je solnce stalo že visoko na nebu, se poda beg Zlatarevič pogledat, kaj delajo sužnji. Na videz iznenaden pohiti v Huseinovo stanovanje, da javi poveljniku vezirjev beg. Prišedši k Huseinu najde pri njem več vodij bosanske vojske.

„Prinašam ti slabo poročilo, kapetan,“ reče beg Zlatarevič Huseinu, „vezir nam je ušel!“

Vodje, med katerimi je bil tudi beg Teskeredžič, iznenadi ta vest in jih spravi v zlo voljo.

„Kako si ga pa stražil, mož?“ se oglasi jezno beg Teskeredžič.

„Ramazan je, človek,“ odgovori mirno beg Zlatarevič, „in nisem mogel biti celi dan pri njem, a moji stražarji, kdo ve, so mi li zvesti ali ne.“

Na ta odgovor molče vsi, kajti vsak mora priznati, da je govoril beg Zlatarevič resnico.

„Vzemi ljudi, kolikor misliš, da jih potrebuješ,“ izpregovori mirno kapetan Husein, „in odredi zasledovanje na vse strani, potem mi pa pridi naznanit, kaj si opravil.“ Bilo je na prvi mah videti, da je Huseinu prav vseeno, ako je pobegnil vezir; zasledovanje pa je dal vendar odrediti proti svoji volji, samo, da ne spravi svojih tovarišev v nevoljo, ki so bili mnenja, da jim je vezirjeva prisotnost neprecenljive vrednosti.

Beg Zlatarevič stori po ukazu. Na vse strani razpošlje zasledovalce, on sam pa si izbere dvajset hitrih konjenikov in jo mahne ž njimi proti Stolcu. Dobro je vedel, da ne doide več vezirja, ki je bil že gotovo ob ob zori dospel na svoj cilj. Pa moral je to storiti na videz.

Okoli poldne so jele prihajati trume oboroženih iz dolenje Hercegovine. Prvi je bil na mestu beg Kapetanovič iz Vitine, potem Alaj-beg Čengič iz Lipnika. Vsak je vodil za sabo okoli tisoč mož. Takoj za njima dospejo Nikšičani in Trebinjčani, vsi žejni po turški krvi. Kapetan Husein in drugi begi in kapetani gredo prišlecem iz Mostara nasproti in veselo sprejmejo nove čete, z njihovimi vodjami se objamejo in poljubijo kakor z brati.

Nikšičani in Trebinjci so pripeljali s sabo na vozovih več ranjencev.

„Kaj se je zgodilo z ranjenci?“ vpraša začudeni Husein.

„Ti so prvi prelili kri v vojski proti Turčinom,“ začne pripovedovati Sulejman-aga Avdagič iz Nikšiča. „Ko dospemo mi Nikšičani v Stolac, šlo nas je več v

hišo Ali-aga Rizvanbegovičevo, da ga pozovemo, naj se nam pridruži. On skoči kakor živa strela kvišku in nam zažuga, da nas da pobesiti vse po vrsti, ako se takoj ne umaknemo iz njegove hiše. Videvši, da se ni dobro šaliti s tem človekom, odidemo mirno iz hiše, a on zapove za nami zapreti grajska vrata in privleči topove na obzidje. Ko naši slišijo, kaj se nam je zgodilo, se razkačijo kakor levi in navalé na grad. Ali-aga je bil pripravljen in nas ne sprejme samo s hudim ognjem iz pušk, ampak nameri na nas še celo topove. Pametnejši izmed nas uvidimo takoj, da bi izgubili mnogo ljudi in mnogo časa, preden bi premagali tega trdovratnega turčinskega prijatelja; torej pozabimo razžaljenje, dvignemo se na pot in popeljemo te ranjence s seboj."

„Pustimo ga, naj ima svojo voljo; ena lastavica še ne naredi spomladi in en Ali-aga še ne bo mogel pomagati Turčinu, a kot zvest pristaš njegov nam itak ne bo koristil," pripomni kapetan Husein, ki se od stolačkega bega ni nadejal nič drugega.

Zdaj so bile vse čete zbrane in treba je bilo samo iti v Sarajevo, združiti se tamkaj s Podrinjci in Sarajevčani, potem pa čez Novibazar obrniti se proti Carigradu.

Pred akšom (večerna molitev), pred solnčnim zahodom, pride beg Zlatarevič k Huseinu in mu javi, da so se zasledovalci vrnili s praznimi rokami.

„Naj ga odnese voda!" je vse, kar reče kapetan Husein.

Beg Zlatarevič sede na blazino h kapetanu, prime ga za roko in mu reče zaupljivo:

„Pobratim, lepo bi ne bilo, ako bi ti zatajil neko reč."

„Govori torej!" odvrne kratko Husein.

„Moram ti povedati, da sem jaz sam osvobodil vezirja."

„Ti — ?“ vpraša ga začuden Husein. „Kaj te je pripravilo k temu?“

„Zapeljale so me črne oči!“ odgovori prostodušno mladi beg in začne pripovedovati svojemu pobratimu, kako se je zaljubil v Zejno, kako ga je deklica pripravila, da jih je rešil iz sužnosti in tudi, kako se je ravnodušno poslovila od njega.

„Kakršno je delo, takšno je plačilo, pobratim!“ reče Husein, ko je slišal celi dogodek. „Ljubezen Turkinje je kakor lepi sen. Človek se le prerano zave iz takega sna. Na jeziku nosi Turkinja med, a v srcu strup. One imajo nas Bošnjake za divjake in nas prezirajo. Izbiraj si, neumnež, dekle v svojem narodu in ne boš se kesal. Pa zdaj ni za take reči časa. Opasal si sabljo in zajezdil bojnega konja, ali je tedaj prav, da greš ljubovat, mesto se spodbujat za junaški boj? Vrzi dekle iz spomina in glej rajši, da ti ne zarjavi sablja v nožnici!“

Beg Zlatarevič obrne žareče obličje vstran. Bil je med štirimi očmi osramočen tako, kakor še nikdar prej.

„Hočem si zapomniti tvoje besede,“ reče in vstane z blazine, „samo zaklinjam te, ne misli, da sem postal baba.“

Že se hoče odstraniti, pa isti hip pridrvi v sobo prašen sel z Ali-pašo Vidaičem in odda po ponižnem poklonu Huseinu pismo.

Husein začne brati pismo in oči se mu zasvetijo v nenavadnem plamenu. Prebravši pismo skoči na noge in se obrne proti begu Zlatareviču, rekoč: „Skoraj boš imel priložnost, da pokažeš, kar si rekel.“ Nato migne z roko in sel odide.

„Brata,“ nadaljuje mladi kapetan, „naš prijatelj Škodra-paša mi piše, da se je dvignil s štiridesettisoč možmi proti sultanu. Pozivlje nas, naj se kmalu vzdignemo in združimo našo moč z njegovo.“

„Kdaj pojdemo, pobratim?“ vpraša Ali-paša Vidaič, držeč krčevito za roč svoje zakrivljene sablje.

„Jutri, dragi,“ odgovori veselo Husein. „Vsa vojska se mora jutri vzdigniti proti Sarajevu in od tam hočemo dalje za našo sveto vero in svobodo.“

Vsi trije gredo zatem iz konaka med vojsko, da ji naznanijo poročilo Škodra-paše in zapoved bosanskega zmaja, da ima jutri vsa vojska kreniti proti Sarajevu.

Nepopisna radost zavlada med četami; vse kliče v pozdrav krvavi borbi za osvobojenje ponosne Bosne iz osmanskega jarma.

X.

Krasno je ravno Sarajevo, prestolica bosanska. Vsakemu Bošnjaku poskoči srce, kadar se spomni tega imena. Od severa, juga in izhoda objemajo mesto visoke planine Hum, Mrkavina, Trebevič in Borija, a pod temi gorami in ob podnožju se razprostira veliko mesto v lepi kotlini, ki se proti zapadu razširja v krasno sarajevsko polje, v katerem se blešči bistra Miljačka kakor srebrn trak v zeleni preprogi. Ob rebru gore Borije se dviga ponosna trdnjava, ki jo opasuje mogočno obzidje, izza katerega štrli v zrak dvanajst grdih stolpov, kakor dvanajst pošasti. Izpod trdnjave se širi nepregledno mesto, ki dela na oko krasen vtis. Iz zelenih vrtov se bliščé beli dvori sarajevskih ag, slikajo se bazari (prodajalne) s svinčastimi strehami na kupolah, a nad vse se dvigajo vitki minareti (stolpi), ki podobni velikanskim sulicam mole proti nebu. Hladna Miljačka se vali skozi sredino mesta, ki ga deli v dve polovici; oba dela vežejo lepi obokani mostovi, mojstersko delo iz davnih časov.

Po sarajevskem polju in ob podnožju planine Trebevič so razpeti zdaj beli šotori, pod katerimi je zbrana velika vojska bosanskih vstašev. Okoli petindvajsettisoč

se je bilo zbralo tukaj bojevnikov; sami ljuti Bošnjaki iz vseh krajev junaške Bosne.

Kamor pogledaš, vidiš same bojevnike, pešce in konjenike. Na polju vre, vre v mestu, sosebno živahno pa je na glavnih trgih, kjer je navadno največji promet in največje trženje. Kdor ne bi vedel, da je ta velika množica sveta vojska, ki se pripravlja zoper sultana, mislil bi, da je vsa Bosna prišla v Sarajevo na velikanski zbor, da slavi velik praznik.

Husein je prispevši v Sarajevo vzel za svoje stanovanje trdnjavo, kjer je čakal begov in kapetanov, ki so bili obljubili priti, a še do zdaj niso prišli. Najzadnji pride kapetan iz Tuzle, ki prinese pismo od srbskega kneza Miloša. Dedni vladar mlade kneževine piše Bošnjakom na roke njihovega zmaja, naj odstopijo od svojih namer proti sultanu in se mirno vrnejo domov. Miloš se ponudi, da hoče posredovati med njimi in sultanom; ako pa jih ni volja ponehati, tedaj pa naj nikar ne pozabijo, da je sultan vrhovni vladar čez srbsko kneževino in bi moral srbski knez vstati, da brani sultana pred Bošnjaki. Kapetan Husein, prebravši pismo, zbere takoj svoje vodje in jim naznani vsebino pisma. Vse je v ognju vsled Miloševih besed.

„Glej, kako nas zasmehuje ta Srb," zagrmi Alahbeg Čengič, „še včeraj je moral delati roboto, a zdaj nam že ponuja svoje varstvo."

„In še celó žuga nam, če mu ne storimo po volji!" nasmeji se Ali-paša Vidaič.

„Bivši govedar nam starim vitezom," doda beg Kulenovič, po rodovini najstarejši plemenitaš v Bosni.

Medtem ko so se tako jezili begi in kapetani, napiše kapetan Husein nekaj besed na papir.

„Poslušajte me, bratje! Kakršna ponudba, takšen odgovor. Slušajte!" Vse potihne in Husein prečita sledeči odgovor na Miloša: „Oproščeni suženj! Bodi srečen, da

moreš jesti ono malo hrane, ki jo imaš pred seboj. Jaz sem že prevrgel svoje sklede in potrebujem tvojega posredovanja pri velikem vezirju (sultanu). Pa za takega sultana, pri katerem se misliš ti pobriniti za-me, ne maram prav nič. Ako hočeš, ti stojim pripravljen vsak čas in na vsakem mestu; vedi, da je moja sablja sekala veliko prej, nego je bila tvoja kovana. Zmaj iz Bosne."

„Tako je, tako, zmaj!" zakličejo vsi z enim glasom in odobré ta odgovor, katerega Husein takoj odpošlje Milošu.

„Vitezi!" začne Husein, „zdaj smo vsi zbrani, a samo enega ni, čeprav je dal besedo, da pride. Poznate ga, Mahmud-ago Vidaiča."

„Naj mu obraz začrni, izdajalcu!" vzkliknejo vodje.

„Čas je," nadaljuje Husein, „da odrinemo. Jaz sem vas bil zbral okoli ene zastave, za eno sveto stvar, a zdaj glejte, kdo vas bo vodil dalje."

„Kdo nas hoče drugi voditi, kakor ti, naša svetla sablja!" reče kapetan Krupa. „Ti si nas dvignil k orožju, ti nas tudi vodi."

„Da, ti nas vodi!" je bil en glas, razven kapetana iz Tuzle. Ta je bil prvi, ki je pričel Huseina zavidati zbog velike slave.

„Ker želite vsi tako, se nočem braniti," odgovori Husein, „čeprav vem, da mladost in modrost nikjer ne sedita na enem in istem stolu. Izpodbuja me edino to, da imam vas starejše in modrejše, ki mi boste svetovali, kadar bo treba."

„Ti nam samo zapoveduj in mi te bomo slušali!" reče Ali-paša Vidaič. „Rekel si, da je čas odriniti in jaz mislim sam tako. Škodra-paša nas že gotovo dolgo pričakuje; ne smemo ga zapuščati v junaškem boju."

„Tedaj povejte svojim četam, naj bodo pripravljene," se obrne poveljnik k svojim vodjam, „jutri zjutraj pa ima vsa vojska kreniti proti Novemubazaru."

Vodje se razidejo, da izvršijo poveljnikovo nalogo. Bojevniki se razveselé pri novici, da se bo šlo naprej in sicer slavi in zmagi nasproti.

Zjutraj ob zori se začne vojska gibati proti jugu. Ali-paša Vidaič vodi na svojem divjem konju prednjo četo, za njim pa sledé ostale čete peš in na konjih, vsako vodi lastni beg ali kapetan. Toliko jih je, da jih ni moč pregledati. V sredi jezdi na ognjevitem belcu na čelu svojih posavskih konjenikov „zmaj“ bosanski. Okrog njega se vije krasna vrsta vojvod, za katerimi jezdi harambaša Marijan s svojimi hajduki. Nebroj ljudstva je privrelo iz Sarajeva, da gleda odhod bosanske vojske. Streljaje iz samokresov ali pevajoč odhajajo bojevniki mimo navdušenega ljudstva, ki jim kliče: „Srečno hodite, junaki, in vrnite nam vero in svobodo!“

Enaka naglemu hudourniku se vali vojska dalje proti jugu. Čez Rogatico, Višegrad, Priboj in Prijepolje dospé zmaj bosanski z veliko naglico v Novibazar, kjer meni nekoliko se odpočiti z vojsko in se preskrbeti s hrano za delj časa. Tukaj izvé, da je Kara-fesija s svojimi ljudmi pridrl ropajoč in požigajoč v Bolgarsko, si osvojil glavno mesto Sofijo ter počel na prebivalcih najostudnejše grozovitosti. Obenem izvé tudi, da je proti Škodri-paši krenil veliki vezir Rešid z vojaki in Arnavti ter ga pri Prilipu premagal in pozneje celó potolkel; Škodrijevi Arnavti so potem pribežali k velikemu vezirju, paša sam pa se je moral zapreti v svoj trdni Skadar, kjer se hoče držati, dokler bo mogel.

„Veliki vezir napreduje,“ reče Husein svojim vodjam, „treba bo, da mu kmalu zastavimo pot. Vojska naj počiva samo danes, a jutri gremo takoj nasproti vezirju in njegovim vojakom.“

Od Novegabazarja pelje kapetan Husein svojo vojsko proti Arbaniji. Mala trdnjavica Bajska s pravoslavnim samostanom je prva, ki se mora udati; Husein

jo dobi v roke takoj v prvem naskoku in vjame arnavtsko posadko. Odtod jo mahne urno proti Pečinu.

V tej trdnjavi je zapovedoval Rasak-paša in imel večjo posadko. Zmaj bosanski mu naznani, naj se uda; pa Rasak-paša noče nič vedeti o predaji in pokaže nastavljene topove ob obzidju. Husein zapove naskočiti. Tri dni morajo naskakovati Bošnjaki, a je vendar ne morejo vzeti. Rasak-paša preveč junaško odbija ljute njihove navale.

Ali-paši Vidaiču je žal za toliko mrtvih junakov in zato reče tretji dan Huseinu: „Pobratim, pustimo to gnezdo in poiščimo si vezirja na prostem polju, da se vojskujemo ž njim.“

„Ne smemo tako, Ali-paša!“ odgovori Husein, „gledati moramo, da osvojimo ta trdni grad, kajti v slučaju, da bi izgubili bitko, imamo lahko tukaj zavetje; umaknemo se tu sem in rešimo vojsko.“

Ali-paša molči, Husein pa pokliče svoje vojskovodje k sebi.

„Bratje,“ izpregovori Husein z močnim glasom, „sramota je, da se nam tako dolgo ustavljajo ti osmanski najemniki v trdnjavi. Videl bi rad, da si mesto osvojimo še danes in osramočen mora biti oni, ki bi se živ vrnil nazaj izpred obzidja.“

Vodjam se zasvetijo oči. Junaško odločeni, da hočejo ali zmagati ali poginiti, se dvignejo na konje in z gromovitim krikom polete s svojimi četami proti pečinskemu trgu in pohite kakor nevihta preko njega. Nastane huda bitka pred obzidjem. Junaški Bošnjaki se vzpenjajo kakor veverice na obzidje in ni jim mar krogelj, ki padajo goste kakor toča na nje. Eni padajo, a že stopajo drugi na njihovo mesto in nihče ne misli na umikanje. Naskok je tako hud, da razvidi Rasad-paša takoj, kako ne bo tokrat mogel odbiti sovražnika. Po enournem krvavem boju se navale Bošnjaki v grad in

nataknejo na obzidju svojo zastavo. Proti nebu doneči „Allah!“ naznanja, da so napadalci vzeli Pečin.

Rasak-paša s celo posadko, potem tudi vsa hrana in streljivo pade Bošnjakom v roke.

Husein pohvali vojsko: „Dobro ste se obnašali, junaki! Tako se morate vojskovati z bosanskim zmajem.“

Puštivši v gradu močno posadko in ujetnike pod njenim varstvom se poda vojska proti Kosovemu polju, ker se je izvedelo po Rasak-paši, da se veliki vezir Rešid z vojsko pripravlja, hoteč dospeti na Kosovo polje. Tukaj sprejme prebivalstvo Bošnjake kakor osvoboditelje in maščevalce starega reda in prerokovih postav.

Kapetan Husein se utabori pri Prištinu, namenjen, da odtod poišče velikega vezirja. Beg Zlatarevič vzame tristo mož in gre ž njimi proti jugu, da poišče sultanovo vojsko. Iskaje cele tri dni, naleti pri vasi Lipljanu na vezirjevo vojsko, ki je bila izkopala nasipe in nastavila na nje velike topove. Bil pa je to samo del carske vojske, ki je sestal iz vojakov in Arnavtov in ki ga je veliki vezir poslal pod poveljstvom Ibrahim- in Hadži-Ahmet paše zmagoviti vojski nasproti. Veliki vezir sam pa je stal z glavno vojno silo pri Skoplju v Makedoniji. Beg Zlatarevič se vrne z največjo naglico in javi kapetanu Huseinu, kje je našel vezirjevo vojsko. Zmaj bosanski poskoči same radosti, ker se bo mogel že tako kmalu meriti z nasprotnikom. Takoj da povelje, da se naj odmah odrine in naglo ter neprekinjeno koraka na določeno mesto.

Tabor vezirjeve vojske je bil močno utrjen. Od vseh strani obdan z visokimi nasipi se je naslanjal na eni strani ob visoke strmine, ki so ga dobro varovale.

Kapetan Husein razdeli svojo vojsko na tri dele, ki bi naj od treh strani udarili na vojake. Ker je imel mnogo konjenikov, zapove jim, da morajo prvi v brzem naskoku navaliti na okope. Bilo se je ravno pričelo lepo

poletno jutro. Bosanska vojska se je zbrala pod milim nebom in molila svojo sabah (molitev), da se priporoči Bogu za srečo in zmago v boju. Po dokončani molitvi se začne po povelju in odredbi posameznih vodij urejati v vrste. Husein zapove bobnati in piskati v znamenje, da se ima takoj pričeti naskok. Konjeniki se dvignejo na svoje iskre konje, potegnejo ostre sablje in kakor vihra navale od treh strani na sovražno taborišče. Vezirjevi vojniki jih sprejmejo in pozdravijo s svincem iz pušk in topov. Mnogo Bošnjakov pade raz konje, mnogo jih popada s konji vred, pa to ne zmede hrabrih junakov. Videč svojega poveljnika, bosanskega zmaja, kako z dvignjeno sabljo kakor sokol leti proti okopom in se ne briga za smrtonosne kroglje, ne misli nikdo drugega, kakor ali zmagati ali pasti. Ko konjeniki dospó pred nasipe, stopijo s konj in z napetim samokresom v eni ter z ostrim handžarjem v drugi roki predrve se čez nasipe in se zakade v vrste Arnavtov in sultanovih vojakov. Nastane strašna borba. Človek se bori s človekom, a od orožja je mogoče rabiti samo nož in sabljo. Kapetan Husein, Ali-paša Vidaič in drugi vodje se bore s sabljo v roki kakor navadni vojaki in vspodbujajo svojce z ognjevitimi besedami. Vezirjevi vojaki se branijo obupno in slušajo brez ugovora zapovedim svojih višjih. Naenkrat pa se prigodi nekaj, kar da boju takoj odločilni obrat. Arnavti zataknejo handžarje v nožnice, poskačejo raz obkope in se pridružijo Bošnjakom. Sredi bitke so torej preskočili Arnavti k sovražniku in oslabili vezirjevo vojsko za polovico. Ko vidita to Ibrahim in Ahmet-paša, dasta takoj znamenje k umikanju. Boreč se korak za korakom se začne umikati zvesto vojaštvo, dokler ni prisiljeno pobegniti. Bošnjaki pode na svojih hitrih konjih begune in pobijejo vsakega, ki ga dobe. Le malo jih je, ki se jim posreči uiti do Skoplja, kjer naznanijo velikemu ve-

likemu vezirju svoj poraz in nezvestobo Arnavtov. Kapetanu Huseinu pade velik plen v roke: vsi topovi, hrana, streljivo, vojna blagajna in šotori. Pod zadnjimi se utabori zdaj hrabra bosanska vojska.

Ko sliši veliki vezir o porazu svoje vojske, zboji se za glavno svojo silo, s katero je moral braniti sultana in njegovo cesarstvo. Druge vojske razen njegove ni bilo skupaj. Spoznavši, da se ne more ustavljati bosanski zmage pijani vojski, odloči se k zvijači in pošlje že drugega dne po bitki Ibrahima in Hadži-Ahmet-pašo v Huseinov tabor, naj vprašata po željah bosanskih begov.

Poslanca vezirjeva se napotita naravnost k Huseinu kot vodji bosanske vojske. Ponižno in dostojno stopita pred njega in mu povesta vezirjevo željo.

„Dobro," reče Husein, ko sliši vezirjevo poročilo, „takoj hočem pozvati vse naše vodje in iz njihovih ust bodeta slišala, kakšne želje imajo bosanski begi."

Kmalu so okoli Huseina zbrani vsi glavni voditelji in Husein jim poroča o vezirjevem poročilu.

„Hočemo, da bomo doma sami gospodarji," reče prvi Alaj-beg Čengič proti vezirjevima poslancema, „a odločno odklanjamo vse reforme v naši deželi."

„Zahtevamo, da nam mora biti Bošnjak kot bosanski vezir," se oglasi beg Kulenovič.

„A zdaj želimo, da bo kot tak kapetan Husein," dostavi Ali-paša Vidaič.

„Tako je, to so naše želje!" kličejo enoglasno navzoči begi in kapetani. Edini kapetan iz Tuzle gleda molče pred se. Videlo se mu je na omračenem obrazu, da se njegove želje ne strinjajo z željami njegovih tovarišev. Hadži-Ahmet-paša zapazi to takoj in si misli: „To je dobro znamenje!"

„Moj gospodar, veliki vezir, želi,“ izpregovori Ibrahim-paša, čuvši želje bosanskih begov, „da se mu vaše želje izroče pismeno,“

„Tudi to se lahko zgodi,“ meni kapetan Husein in reče Ali-paši, naj napiše na papir želje bosanskih begov, kar ta takoj stori.

Kapetan Husein postreže vezirjevima poslanikoma s kavo in čibukom in potem se oba vrneta nazaj. Na povratku skozi tabor se snideta s kapetanom iz Tuzle. „Videla sva na tvojem licu,“ reče mu zaupljivo Hadži-Ahmet-paša, „da ti nisi sporazumen s tem, kar zahtevajo tvoji tovariši. Obnašaj se modro in kmalu boš dobil od velikega vezirja vest, ki te bo razveselila.“

Te besede so bile prvi zlati trnek, ki ga je po svojem poslancu vrgel veliki vezir med Bošnjake.

Tuzla-kapetan se priporoči poslancema in obljubi sultanu zvestobo. Drugega dne okoli poldne prinese sel velikega vezirja odgovor na bosanske zahteve in ga odda Huseinu v roko. Vezir odgovarja, da so zahteve Bošnjakov pravične in da jim hoče on od sultana dobiti potrjenje; pa tako dolgo, dokler se to ne zgodi, naj ostanejo Bošnjaki tam, kjer so zdaj in ne smejo iti proti sultanovi vojski, ker bi kazalo, kakor da bi ne imeli volje pomiriti se s sultanom.

Isti sel odda pa tudi Tuzli-kapetanu tajno pismo, v kojem mu vezir piše, da je prav, ako hočejo Bošnjaki imeti svojega vezirja iz svojih vrst, a vendar je tega mnenja, da ni za tako mesto kapetan Husein. Moral bi na to mesto starejši, izkušenejši mož, kakor je na primer Tuzla-kapetan; seveda bi tedaj ta mož ne smel biti v Huseinovem taboru. Tuzla-kapetan ve takoj, kaj želi od njega veliki vezir Rešid paša.

Sprejemši vezirjev odgovor pozove kapetan Husein na dogovor vse bege in kapetane. Z vezirjevim odgovorom Bošnjaki niso zadovoljni.

„Vezir je zvit Turčin,“ izpregovori jezno prvi Alipaša Vidaič, „kakor je videti, skrbi ga samo čas, v katerem bi mogel okoli sebe zbrati več vojske in udariti na nas. Potem lahko izostane sultanovo privoljenje. Ne slušajmo ga, bratje, ampak pazimo, da nam v imenu sultanovem že do jutri odobri naše zahteve; cesarsko pismo pride vendar lahko tudi pozneje. Če ne pride do jutri povoljen odgovor, tedaj ga napademo v Skoplju.“

Vsi izjavijo ravnodušno, da se ima zgoditi tako; le edini Tuzla-kapetan ni zadovoljen.

„Niste li slišali,“ začne z osornim glasom kakor človek, ki misli z drznostjo splašiti druge, „da vezir želi, naj mirujemo? Sicer se bo smatralo, kakor da bi ne imeli volje pomiriti se s sultanom? Vezir sam ne more za svojo osebo obljubiti nič, torej čakajmo, da pride sultanov ferman.“

Kapetan Husein premeri s prezirljivim pogledom Tuzlo-kapetana:

„Videti hočemo,“ reče ponosno, „ali nam bo vezir odbil to, kar zahtevamo; ti pa, ako hočeš, lahko čakaš na sultanov odlok.“

Kapetan Husein odpiše takoj v imenu Bošnjakov velikemu vezirju, da mora do jutri v sultanovem imenu odobriti vse, kar se zahteva, sicer bo krenil s svojo vojsko takoj proti Skoplju. Sel ponese odgovor vezirju.

Tuzla-kapetan odide jezen iz Huseinovega šotora in ko pregovori nekaj besed z vezirjevim selom, zapove svoji četi, naj se pripravi za odhod.

„Kam gremo, kapetan?“ izprašujejo ga njegovi ljudje.

„Nazaj v Bosno. Pripravite se in ne izprašujte,“ odgovori zlovoljno Tuzla-kapetan.

Neradi ga slušajo njegovi ljudje. Druga vojska ostane, da gre naprej po slavni poti, ti pa morajo domov in še ne vedo, čemu! Pa kaj jim koristi hudovanje, ko

je vendar Tuzla-kapetan njihov poveljnik in ga morajo slušati.

Proti večeru se začne Tuzla-kapetan odmikati iz Huseinovega tabora proti Prištinu.

„Pobratim," reče Ali-paša Vidaič, prihitevši v šotor bosanskega zmaja, „kapetan iz Tuzle nas zapušča. Dovoli, da grem in pobijem izdajalca."

„Pusti ga mirno oditi," odgovori kapetan Husein v prirojeni svoji srčni blagoti, „on nas ne more oslabiti, niti nam škodovati."

Zlovoljen ga uboga Ali-paša in tako se pred očmi vse vojske loči od bosanskega zmaja zavidni Tuzla-kapetan.

Drugega dne dospe odgovor vezirjev. Prineseta ga Ibrahim in Ahmet-paša. V imenu sultanovem pritrdi veliki vezir zahtevam bosanskih begov, rekoč, da ostane v deželi stari red brez kakih reform, da se eden izmed domačinov voli vezirjem bosanskim in da se prvič daje ta čast zdaj kapetanu Huseinu. Cesarski odlok bo prišel pozneje. Obenem pošlje Rašid-paša novemu vezirju v dar lepega arabskega konja in z zlatom okovano sabljo.

Nepopisna radost zavlada v taboru. Begi in kapetani se objemajo s kapetanom Huseinom kot novim bosanskim vezirjem kakor z bratom, a ostala vojska se veseli, kakor bi bila na svatbi. Streljajo iz samokresov, dirjajo semintja in na vse strani se glasi navdušeno petje: Bošnjaki slave uspeh svoje vstaje — ponašajo se z zmago svojega orožja.

„Vitezi," izpregovori kapetan Husein svojim vojvodam, „svetujte mi, kaj nam je storiti zdaj? Lahko krenemo takoj v Bosno, ker smo dosegli svoje namene, toda naš zaveznik Škodra-paša trpi v Škadru obkoljen po sultanovih vojakih. Kara-feisija, ki se je bil že dovolj nalezel blaga in plena, je razpustil svoje ljudi in noče

mu pomagati. Ako ga zapustimo tudi mi, mora se vdati vezirju.“

„Treba je, da pomagamo prijatelju v sili!“ reče Ali-paša Vidaič, ki je visoko cenil zavezništvo Škodre-paše. „Sramota bi bila za nas, ako tega ne storimo.“

„Držimo se svojega pota, junaki!“ svetuje beg Vilič. „Ako gremo na pomoč Škodri-paši, tedaj se zopet zamerimo velikemu vezirju, s katerim smo se bili ravnokar še le pomirili in takrat bi znali izgubiti vse, kar nam je obljubil v imenu sultanovem. Ne bojmo se za Škodro-pašo. On se bo ali otresel velikega vezirja, ali pa se bo na lep način pobotal ž njim. Čas je, da se vrnemo domov in prehitimo Tuzlo-kapetana, ki se je bil ločil od nas, samo da nas zasmehuje po deželi in odvrača ljudstvo od nas. Zdi se mi, kakor bi mu bilo žal, da ni postal on mesto kapetana Huseina bosanski vezir. Dobro bi bilo torej paziti nanj, ker bi se znal s pomočjo Turkov in kneza Miloša dvigniti nad nas.“

Te besede vznemirijo zbrane bege in kapetane. Vsi so uverjeni takoj, da je Tuzla-kapetan nevaren človek in da je res treba paziti nanj, ker je imela njihova stvar v deželi in zunaj nje že od nekdaj mnogo neprijateljev.

Slabovoljen in v skrbeh zaradi usode viteškega Škodre-paše se pokori kapetan Husein večini in da povelje, da se ima cela vojska vrniti nazaj v Bosno.

Prenesivši s seboj lep plen in spomin na slavno bojevanje pod bosanskim zmajem se dvigne mnogoštevilna bosanska vojska izpod Priština in se začne vesela vračati v domovino.

XI.

Kot zmagovalec se vrne bosanski zmaj v Bosno. Kamorkoli pride, povsod ga narod pozdravlja z naj-

večjim spoštovanjem in oboževanjem. Staro in mlado, veliko in malo hiti nasproti rešitelju Bosne, kličoč mu slavo in se razide veselo, ako je le moglo videti plemenito licem ladega junaka. Husein gleda veselje svojih rojakov in same miline mu silijo solze v oči. Zdaj se prepriča, kako ugaja človeškemu srcu ljubezen naroda in njegova neomejena privrženost, tista privrženost, ki je pripravljena žrtvovati za svojega ljubljenca imetje, življenje in vse svoje najmilejše na svetu.

V Sarajevu razpusti Husein svojo junaško vojsko in junaki se veselega srca in pevajoč navdušene pesmi razidejo v svoje kraje, da bi vživali tam družinski mir in plod teh slavnih bojev. Glavarji vojske pa ostanejo medtem še okrog Huseina, novega bosanskega vezirja. Na čelu svoje hrabre posavske čete in spremljan od sto in sto bosanskih begov in kapetanov dospe Husein Gradačevič v staroslavni Travnik. Od vseh strani zapadne Bosne in krepke Hercegovine se je bilo zbralo mnogobrojno ljudstvo, da vidi in pozdravi svojega junaka, ki je rešil vero prerokovo in predpravice bosanskih mohamedanov.

Skozi nepregledne množice ljudstva prijaše mladi vezir v trdnjavo, na kateri da Ali-paša Vidaič takoj zasaditi zeleno zastavo rodovine Gradačevičev. Gromenje topov z obzidja stare trdnjave razglasi na daleč okoli, da je novi vezir, junaški sin Bosne, sedel na stolico bosanskih vezirjev.

Zdaj se njegovi prijatelji poslove od njega in mu obljubijo nespremenljivo zvestobo kot novemu bosanskemu poglavarju, ki je bil na to stopnjo časti dvignjen po narodovi volji. Nato odpusti mladi vezir tudi večji del svoje posavske čete in si od nje pridrži v trdnjavi samo nekaj sto mož. Tudi harambaša Marijan je zdaj odpuščen s svojimi hajduki. „Pojdi z Bogom!“ reče mu milostljivo mladi vezir. „Obnašal si se kakor junak pred Travni-

kom, Banjo, Pečinom in Ljipljanom; zdaj lahko uživaš mirno srečo s svojo izvoljenko. Ako kmalu zopet skličem v boj svoje junake, želel bi tudi tebe videti pod svojo zastavo.“ Husein bogato obdari Marijana in njegove hajduke in ti se ginjeni poslove od svojega junaškega poveljnika in deželnega poglavarja.

Husein ostane sam v vezirskem konaku (hiši) in si začne dvor urejati prav po vezirski. Odredi si takoj vezirske dvorjanike kakor: nadziratelja (namestnika), svetovalce, blagajničarja; a da pokaže pravi sijaj bosanskega vezirja, da brž kovati zlate cekine in srebrne tolarje, okovati s srebrom in zlatom nožnice in roče ter sedla in uzde. Tudi da poklicati prve in najimenitnejše zlatarje in krojače, ki morajo njemu in njegovim dvorjanikom narediti imenitne oprave, okrašene s srebrom in zlatom, da se je vse svetilo kakor žarko solnce in se v barvah spreminjalo kakor žarki v travni rosi. Vrhutega si da tudi narediti zlat pečat, ki naj bi pričal, da je Husein neodvisen gospodar Bosne.

Od vseh strani širne Bosne in Hercegovine so prihajali begi, graščaki, moslemi (mohamedanci) in romarji, prišel je katoliški škof samostana Kreševa in pravoslavni vladike iz Sarajeva, Zvornika in Mostara, da se poklonijo novemu vezirju. Samo trije velemožje so pokazali, da ne marajo za Huseina Gradačeviča, a ti so bili: Tuzla-kapetan, nezvesti Mahmud-aga Vidaič in sultanov privrženec Ali-aga Rizvanbegovič iz Stolca. Zadnji je dal bivšemu vezirju Morali-paši, ko se je temu posrečilo pobegniti iz Mostara, zavetišče v svojem gradu in ga je pozneje spremil do dalmatinske meje, odkoder je vezir z rodbino odpotoval v Carigrad. Davši ubeglemu vezirju svojo pomoč je željno čakal, da bi sultan poslal v Bosno novega turškega vezirja, da se mu pokloni in da ga v sili še celo podpira z oboroženo roko.

Huseina ni priznaval kot vezirja, ker si je bil Husein brez cesarskega pisma osvojil vezirsko stolico.

Takšno preziranje je peklo v duši Huseina in njegovega zvestega prijatelja Ali-pašo Vidaiča.

„Samo da dobim cesarsko pismo“, meni nekoč Husein in se obrne k pobratimu, „potem hočem videti, ali bodo upognili svoje trde tilnike ali ne!“

„A čemu čakaš na cesarski ferman, ko imaš vendar oblast v roki in ti je vsa dežela pokorna?“ pripomni jezno Ali-paša Vidaič.

„Ne, nočem se prenagliti. Moji sovražniki, ki jih imam po deželi, bi me lahko pripravili ob dobro ime, češ, da sem hujši kakor Turčin“, odgovori Husein in pomiri svojega tovariša.

Dogodki v Bosni pod Huseinom vzbude pozornost dunajskega dvora. Odkar so si bili Hrvati izbrali v Cetinju Habsburžana kot kralja hrvatskega, od tega časa je čakal dunajski dvor ugodne prilike, da osvobodi Bosno od turškega jarma; saj je bila Bosna nekdaj hrvatske države in je spadala pod hrvatsko krono, katero je sprejela habsburška vladna hiša od Hrvatov. Hrvatski zbori so večkrat opominjali dunajske cesarje kot hrvaške kralje, naj rešijo iz turških rok ponosno Bosno, v kateri živi najlepši cvet hrvatskega naroda. In res so večkrat cesarske vojske in čete hrvatskih banov (podkraljev) udarile v Bosno in se vojskovale zdaj srečno, zdaj nesrečno, a nikdar se ni posrečilo rešiti to deželo iz rok turških sultanov. Veliko boljše kakor Turki branili so se namreč mohamedanski Bošnjaki, a na čelu jim mogočni begi in kapetani.

Ko je turški car Mehmed popolnoma pobil bosanskega kralja Štefana Tomaševiča v trdnem mestu Ključu in je žalostna kraljica Katarina pobegnila iz nesrečne svoje zemlje v Rim, spoznali so bosanski velikaši, da morajo ali izseliti se iz dežele, ali pa odvreči Kristusovo

vero in se okleniti islama (mohamedanske vere), če hočejo obdržati velika svoja posestva in predpravice. Tako se je tudi zgodilo. Nekaj velikašev pobegne čez Savo, a večji del se pomohamedani in obdrži svoje predpravice. Sledeč velikaškemu vzgledu in vsled prevelikega strahu pred Turčinom preide tudi največji del preprostega ljudstva k mohamedanski veri. V kratkem času, že v prvem kolenu so bili potomci teh prevratnikov najhujši nasprotniki krščanstva in najodličnejši privrženci islama. Živa resnica je, da ni med privrženci mohamedanske vere ljudstva, ki bi strastneje ljubilo svojo vero, kakor mohamedanski Bošnjaki. „Kako je lepa turška vera!“ pravijo oni, ki se drugim zaklinjajo, a vidi se, kakšna moč in navdušenost verskega prepričanja leži v teh besedah. V Bosni, kjer sta nekdaj cveteli hrvatska zavest in hrvatska vlast, jelo se je pomalem gubiti hrvatsko ime, hrvatski živelj, a to tem bolj, ker so začeli Bošnjaki vse, kar je hrvatskega, prezirati, čim bolj so se Hrvati v borbi kristjanov proti Turčinu postavljali v prve vrste. Vendar pa še živi v bosanskih begih tuintam staro sporočilo, da so Hrvati iz starih časov in da so se pred osvojenjem Bosne po Turkih smatrali s Hrvati kakor en narod, kakor ene bratske krvi. Poleg dejstva, da so Bošnjaki prestopili k islamu in se kakor divji levi borili za to novo svojo vero, vendar niso pozabili svojih starih predpravic, vsled katerih so svobodno gospodarili v svoji deželi, neodvisni od turških cesarjev in carigrajske zbornice. Kot taki se niso smatrali za podložnike, ampak za zaveznike carigrajskega vladarja, katerega glas so slišali samo takrat, kadar jih je kot glavar mohamedancev poklical v boj za vero prerokovo. Drugače so se Bošnjaki čutili tujce napram Turkom in sultanovi vezirji v Travniku niso imeli do Bošnjakov nikake moči, nikake oblasti. Kot zastopnik sultanov je imel vezir sicer vojniško deželno upravo v svojih rokah, pa bil je pod

nadzorstvom dveh deželnih dostojanstvenikov. Eden izmed teh dveh je bil veliki sodnik, glavar bosanskih sodnikov, a drugi polkovnik (alajbeg), izbran od vseh deželskih kapetanov, ki vodijo deželsko vojsko. Še le sultan Mahmud II. si upa poskusiti, da zatre moč bosanskih velikašev. Vezirja Dželaledin in Avdurahim pokorita za nekaj časa bosanske bege, a ti se zopet iztrgajo izpod neljubega pritiska in zagrozijo pod svojim bosanskim zmajem celo samemu Carigradu. Veliki vezir sultanov jim mora potrditi vse njihove predpravice in jim dati domačina za vezirja, Huseina Gradačeviča, mladega, bogatega in junaškega kapetana posavskega.

Novi vezir začne vladati kakor neodvisni gospodar v Bosni. On in njegovi pristaši izpovedujejo javno, da je zdaj nastal konec sultanove oblasti v Bosni. In res je bilo tako. Sultanova oblast se ni dala nikjer opaziti po deželi. Na Dunaju so se vendar nekoliko brigali za to. Pred nekaj leti se je rešila Srbija in se ločila od Carigrada kot samostojna kneževina; ali se naj dopusti, da bo takšna tudi Bosna, na katero že davno prežé in katera ima zajamčiti dunajski vpliv na izhodu? Tako so govorili dvorjaniki na dunajskem dvoru in takoj se odločijo poslati nekoliko udanih ljudi v Bosno, ki naj pazijo in poročajo, kako se bo razvilo to stanje, kakršnega še dozdaj ni bilo v Bosni.

Da bi opazoval vezirjevo delovanje, pošljejo v Travnik Jurija Vidas, umirovljenega majorja huzarske polkovnije. Okoli leta 1780. se je bil Vidasov oče preselil iz Travnika na Hrvatsko in se naselil v Karlovcu, kjer je nadaljeval svoj puškarski obrt. Njegov sinček Juri je štel takrat sedem let. Ker je pozneje kazal vedno večje veselje do vojaškega stanu, dá ga oče zgodaj med vojake, med konjenike. V francoskih vojskah se je odlikoval Vidas tako, da je po bitki pri Marengu (l. 1800.) postal častnik. Koncem Napoleonovih bitk je postal

stotnik in kot tak se je pri posadki v Varaždinu spoznal z neko hrvatsko plemkinjo iz Zagorja, s katero se je oženil. V drugem letu srečnega zakona porodi mu žena hčerko Marijo, a umrje na porodu. Slabotno dete je potovalo z očetom od ene posadke do druge in živelo povsod prav po vojaški. Iz mladih nog in vedno med konjeniki je nad vse ljubila konje in je že kot mala deklica znala jezditi kakor najboljši konjenik. Okoli leta 1825, ko je nastal po Evropi mir, stopi major Vidas v pokoj in se naseli v Gospiču, samo da bo bližje svoji domovini Bosni, na katero se je sicer spominjal le kakor v sanjah, a jo toplo nosil v srcu. Zelo razveseljenega se čuti, ko dobi nalogo, naj se poda v Travnik in naj tam opazuje stanje, ki se je počelo pod Huseinom Gradačevičem. V Travniku še žive bližnji sorodniki, potomci neke tete. Njegova hči Marija, ki je zdaj dospela že v dvajseto leto, prigovarja na vso moč očetu, naj jo vzame s seboj. O novem vezirju Huseinu se je pripovedovalo toliko lepih reči, o njegovem junaštvu, lepoti in bogastvu, da je dekle, ki je bilo ognjevitih čuvstev, vroče želelo poznati tega zanimivega bosanskega junaka. Major Vidas, ki je bil vedno mehak proti svoji edinki, privoli naposled, da sme tudi ona ž njim in tako dospeta oba koncem leta 1831. v Travnik.

Dospevši v Travnik obišče major Vidas najprej svoje sorodnike, ki ga sprejmejo s staro hrvatsko gostoljubnostjo, veseleč se, da morejo svojega sorodnika po toliko letih pozdraviti pod domačo streho. Drugega dne je bila nedelja in major se odloči, da hoče ta dan počivati in še le naslednjega dne iti k vezirju, da se mu pokloni. Ljudstvo je bilo po večernicah že odšlo iz cerkve in se podalo zunaj mesta na trato, da se nekoliko pokratkočasi. Pod vezirjem Huseinom so bili kristjani popolnoma svobodni in nihče jim ni smel delati nikake krivice. Sosebno so Travničani mogli svo-

bodno izvrševati vse obrede svoje vere in svoje narodne običaje. Tako je krščanski svet vsako nedeljo po večernicah izšel iz mesta, kjer se je mladina zabavala, pevala in plesala „kolo“, a starejši ljudje so gledali od strani in se razgovarjali med seboj.

Tudi major Vidas je prišel s hčerko na polje. Da bi Marija ne bila bela vrana med črnimi v svoji moderni opravi, je oblekla bosansko narodno obleko, turške široke hlače iz modre svile in z zlatom obšiti svileni jelečič (jopič brez rokavov), opasala se s finim pasom, a na glavo si nadela lepo čepico. V obrambo pekočih solnčnih žarkov je rabila majhen solnčnik, po katerem edino se je razlikovala od drugih deklic, ki so tudi brez solnčnika bile vajene prenašati solnčno vročino. Ta obleka je tako pristojala deklici, da se je vsako oko obračalo nanjo. Starejši možje, ki so bili nekdaj majorjevi tovariši, so se zbrali okoli njega in se razgovarjali ž njim o preteklosti in o sedanjosti. Marija je stala poleg očeta, a bilo je videti, da je s celo dušo pri deklicah. Ker bi bila rada videla, kako se igra „kolo“, poprosi odrasle, naj vzpodbudé mladino k temu plesu. V kratkem času je narejen veliki krog krasnih fantov in deklet; Travanjci so znani radi svoje telesne lepote in snažnosti obleke.

Kolo se začne zibati. Fantje popevajo, devojke jim odpevajo; ples se vrši prav naglo, vendar tako lahno, da se komaj sliši topot skakajočih nog. Majorjeva hčerka je vsa očarana od prizora. Tako lepega „kola“ še ni bila videla nikdar v svojem življenju. Ta narodni ples ji je ugajal veliko bolj, kakor najsijajnejši plesi v dvoranah premožnikov in velikašev, ker je tukaj pod vedrim nebom na trati videla samo naravno, srčno in iskreno veselje, a na plesih v dvoranah je videti otrpnenje, nerodno prizadevanje in ponašanje.

Naenkrat nastane šum med starejšimi gledalci. „Nehajte, mladeniči in dekleta! Vezir prihaja!“ kličejo nekateri in ples preneha.

Vračajoč se iz mesta Viteza prihaja vezir Husein proti travniškemu predmestju Dolcu. V njegovem spremstvu sta razen dvorjanikov tudi Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič. Na svojih čilih konjih prijezdijo vsi na trato, kjer se je razveseljevalo ljudstvo. Vse sname čepice in se globoko prikloni, a mladi vezir veli, naj le naprej igrajo kolo.

„Nisem vas prišel motit, le igrajte!“ reče milostljivo.

Mladina se po teh vezirjevih besedah zopet postavi v kolo in nadaljuje priljubljeno zabavo. Mohamedanski Bošnjaki, ker sami ne igrajo kola, kakor jim prepoveduje njihova vera, gledajo prav radi to razveseljevanje. Tudi Husein Gradačevič postoji s svojim spremstvom in začne ogledovati narodno igro in svet, ki se je bil zbral. Zdajci se mu oko upre v majorjevo hčerko, ki stoji nekoliko oddaljena od svojega očeta s sestričino, mlado ženo.

„Ali je to sen ali resnica?“ izpregovori polglasno mladi vezir. „Takšna, ravno takšna je bila moja Mara!“ Nehote vzpodbode konja in postoji pred majorjevo hčerko, ki se ne začudi malo.

„Zakaj ne igraš tudi ti, lepo dekle?“ vpraša vezir ljubeznjivo in ogleduje z iskrečim pogledom krasno dekličino lice.

„Jaz sem tujka,“ odgovori Marija, pokloni se vezirju in zapre svoj solnčnik.

„Odkod si?“

„Iz Hrvatske, častiti vezir!“ odgovori dekle in se ljubko nasmeji, „tamkajle je moj oče.“ Pokaže na majorja, ki je v svoji vojaški opravi poslušal kaka dva ali tri korake zadaj ta razgovor. Čuvši, da ga je hči pokazala vezirju, stopi pred Huseina, pozdravi ga po vojaški in reče:

„Častiti vezir, jaz sem konjeniški major Juri Vidas in oče tega dekleta.“

Husein Gradačevič se razveseli, videč pred seboj avstrijskega častnika, govorečega hrvatski jezik. Kot bivši kapetan v Gradačcu je bil mnogo občeval in se sprijaznil s častniki brodske krajniške polkovnije, ki so ga spoštovali sosebno radi tega, ker je gledal na vzoren red v svoji kapetaniji.

„Kakšna usoda te je privedla semkaj, gospod major?“ vpraša prijazno Husein majorja.

„Vedi, častiti vezir,“ odgovori major, „da sem rojen v Travniku, a ko sem bil star sedem let, preselil se je moj oče odtod na Hrvatsko. Zdaj na stare dni sem želel videti svoj rojstni kraj in svoje sorodnike in tako sem prišel včeraj sem.“

„Dobro došel!“ meni Husein, „prijetno mi bo, ako me obiščeš. Tudi mi bo ljubo, ako vzameš hčerko s seboj, — seveda, če se ne boji Turčina,“ pridene kakor v šali, obrne konja, pogleda Marijo in odhiti dalje za svojim spremstvom.

„Isto lice, ista rast, isti glas, isti posmeh, isto ime — cela Mara“, govori Husein sam sebi, ko se vrača v konak. Majorjeva hči mu je bila prevzela um in srce.

Proti večeru, ko se je bila mladina dovolj poradovala, gredó ljudje domov.

Preden leže k počitku, reče major Vidas svoji hčerki: „Jutri grem obiskat vezirja. Pripravi se tudi ti, da greš z menoj, ker želi on tako. Vezir je časti vreden človek.“

„Časti vreden, ali nevaren devojkam!“ misli Marija natihoma. Husein ji nikakor noče iz glave. Tako lepega in junaškega moža še ni videla v svojem življenju. Potem pa njegova mila beseda, njegova sijajnost, v kateri prav po navadi jutrovih dežel živi in ki ga spremlja povsod, nad vse pa junaška slava, ki nosi nje-

govo ime po celem svetu! Vse to vname že itak dovolj bujno domišljijo Marijino še bolj.

Drugega dne gre okoli poldneva major Vidas v sijajni uniformi konjenikov k vezirju na obisk. S trepetajočim srcem gre Marija ž njim. Husein, čuvši, da prihaja major v konak, gre mu do stopnic nasproti in ga sprejme na najljubeznivejši način.

Svoje obiskovalce pelje Husein v veliko dvorano, katere stene so bile prevlečene z zeleno svilo in prepletene s srebrnimi listi, a tla je pokrivala velika in dragocena preproga. Posadivši očeta in hčer na svilene blazine ponudi majorju čibuk in kavo, a Mariji veli prinesti šerbeta (medice).

„Misliš li dalje časa ostati tukaj, gospod major?“ vpraša Husein.

„Nekaj tednov,“ odgovori major, „a mogoče odidem tudi prej.“

„Kaj govoré pri vas o tukajšnjih dogodkih?“ vpraša Husein po kratkem prestanku.

„Čudijo se tvojemu junaštvu, vezir,“ reče major, „a bojé se, da sultan ne bo miroval.“

„Misliš?“ meni Husein in obraz se mu stemni za hip. „Naj le poskusi srečo,“ nadaljuje gospodar in lice se mu zasveti v junaškem ponosu, „bosanski zmaj ga bo vedel pričakati.“

„Čemu pa se imenuješ zmaja bosanskega, gospod?“ se oglasi Marija z ljubkim glasom, „zmaj je vendar strupena in grda zver neusmiljenega srca — in nima s teboj prav nič sličnega. Jaz bi vedela za tebe veliko lepše ime!“ pristavi še hudomušno.

„Tedaj pa povej, ako te je volja!“ reče živo Husein in gleda dekle z žarečimi očmi.

„Ako bi bila na tvojem mestu,“ zavrne Marija s sladkim nasmehom, „hotela bi se zvati vitez iz Bosne. Kakor ni vsaka ptica sokol, tako tudi ni vsak vojnik

vitez. Ti pa si pravi vitez po zunanjosti in po svojih delih.“

„Ker ti govoriš tako, lepa gospodična,“ pritrdi Husein, ki je navdušeno poslušal Marijo, „ti torej hočem verjeti. Tukaj, major, desnico! — od danes se nočem več imenovati zmaj, ampak vitez iz Bosne.“

„Moja hči“, se oglasi zdaj major, ko je „slišala o tvoji veliki slavi, je vedno želela, da bi te mogla kdaj videti v svojem življenju. Ko sem se torej odločil, da pojdem za nekoliko časa v Travnik, ni mi dala miru in moral sem ji obljubiti, da jo vzamem s seboj.“

„Saj je tudi prav, major, da si jo vzel s seboj!“ pripomni Husein, „samo bojim se, da ji bo kmalu postal dolgčas pri nas. Tukaj ni za vašo hčerko zabave, kakršna bi ji ugajala. Ali znaš morda jezditi, gospodična?“ Pri zadnjih besedah, ki so veljale Mariji, se obrne k nji.

„Oh, seveda znam — in še kako! Da bi le hotel videti!“ reče Marija smeje.

„Ah, kaj govoriš! Gotovo se šališ!“ zavrne vezir.

„Ne — ne šali se“, se oglasi zopet major, „ona zna jezditi kakor najboljši jezdec. Od malih nog se je učila in je jezdila, dokler sem služil.“

„Če je tako“, izpregovori Husein očitno prav vesel, „tedaj bodeva vsaki dan jezdila po lepem travanjskem polju, seveda, če hočeš. V moji konjušnici je dovolj lepih konj, lahko si izbereš izmed njih, katerega hočeš.“

„Rada sprejmem tvojo ponudbo, gospod“, zahvali se Marija, „ko bi šlo po moji volji, jezdila bi lahko že danes.“

„Danes že? — Pa naj bo danes!“ reče vezir veselo. „Popoldne dam osedlati konje in pojahali bomo čez polje. Kaj ne, gospod major?“

„Vsikdar sem pripravljen za tak posel!“ odgovori stari konjenik.

Pri sklepu ostane. Po daljšem in srčnem razgovoru se poslovita major in Marija od mladega vezirja in mu obljubita, da hočeta gotovo priti popoldne.

Ko se je jelo solnce nagibati proti zatonu in je že ponehala solnčna vročina, je pojezdila iz vezirjevega konaka lepa in velika četa jezdecev. Na čelu je jezdil v blesteči opravi in na iskrem konju belcu vezir Husein. Poleg njega je sedela na krasnem arabskem vrancu Marija. Imela je na sebi tesno telesa se prilegajočo obleko iz zelene svile, a na glavi z zlatom obrobljeno čepico, raz katero je vihrala bela tenčica. Za njima je jezdil major Vidas in se razgovarjal z Ali-pašo Vidaičem, potem bega Zlatarevič in Teskeredžič in še nekaj drugih dvorjanikov. Koder so jezdili, povsod so zapuščali očarane gledalce, ki so se čudili lepoti majorjeve hčere.

„Kako krasna stvar jezdi poleg vezirja“, so menili mnogi, „v vsej Bosni bi ne našel lepše žene. Samo škoda je, da je kristjanka.“

„Neumnež, se bo pa poturčila“, zavračali so drugi, „samo če jo vezir snubi.“

„Stavim glavo, da je zaljubljen v njo“, pripomnili so tretji, „le glejte, kako jo vedno ogleduje.“

Ljudje so kimali z glavami in si mislili še kaj več.

Jezdeci so v ostrem diru prejezdili Travnik in Dolac in kmalu pustili za seboj potoka Grovnico in Grmavico. Potem so se obrnili na jug po travnikih, ki se razprostirajo ob porobju planine Štite. Krasen je bil kraj, po katerem so zdaj jezdili. Na desno se je dvigala planina z griči ob podnožju, ob griče so mejili zeleni travniki, a tamkaj dalje proti zapadu se je širilo ravno polje, ki je žarelo zrelega žita. Od planine je vel hladen vetrič in vmes se je slišalo žuborenje planinskega potoka. Prirodna krasota tako prevzame Marijino srce, da izpusti svojemu vrancu srebrno uzdo in poleti v skoku naprej.

„Ušla ti bom, vezir!“ reče smeje in se oddalji za nekaj skokov.

„Ne, ne moreš mi uiti!“ zavrne vezir, vzpodbode konja in kakor vihra pohiti za Marijo. V nekaterih trenutkih jo doide in jezdi poleg nje.

„Tebe bi dosegel in če bi moral jezditi za teboj do konca sveta“, reče Husein in motri s svetlečimi se očmi krasno dekle.

Marija samo pogleda vezirja, a ne reče nič. Tudi Husein umolkne; konju pusti uzde, nepremaknjeno zre v devojko in se očaruje na njeni lepoti. Marija jezdi brez ozira na druge vedno v skoku. Lepa njena postava se vije mično v naglem diru, prsi se dvigajo burno, a lice žari kakor ogenj v živi rudečici. Visoko nad njo plapola v zraku bela tenčica, kakor bi izzivala zadi jahajoče jezdece. Pa ti so bili zaostali daleč, ker pač niso hoteli jezditi za stavo. Husein je kakor iz sebe od zamaknjenja v devojko, ves omamljen vsled notranjih čuvstev. Tu v divni naravi se mu zdi Marija kakor planinska vila, a sam se čuti njenega pobratima, ki ga ona čuva v ljutem boju in mu pomaga v krvavi borbi. Naenkrat, ko dospeta do roba gabrove šume, se mu zasvetijo oči liki sokolu in priskočivši k Mariji, jo pograbi za roko. Dekle ustavi konja in začudena gleda vezirja.

„Bodi moja vila“, izpregovori Husein strastno in postavi svojega konja tesno poleg njenega, „in položiti ti hočem na glavo bosansko krono.“

„Kaj vendar govoriš, vezir!“ zavrne ga Marija v prijetni zmedenosti.

„Zakaj pa govoriš ti tako?“ reče živahno Husein, „ali ne vidiš, da te ljubim bolj kakor svoje življenje, kakor slavo in vse bogastvo tega sveta? Tu, zroč ti v oči, rečem: daj mi svoje srce!“

„Vitez si, osvoji si ga!“ odgovori hudomušno Marija in se mično vzravna v sedlu.

„Ne vitez — suženj tvoj hočem biti!“ reče Husein ognjevito in objame z močno roko dekle čez pas.

„Pa bodi torej suženj“, izpregovori Marija bolj tiho, „tu imaš vrv okoli vratu!“ In objame ga s svojo belo roko.

„Gospodarica moja!“ vzklikne junak ves iz sebe in pritisne dekle na svoje prsi.

V tem zarezgeta vezirjev konj in skoči naprej. Husein se ozre in vidi, da se je spremstvo že približalo gozdiču.

„Vrniva se!“ reče Mariji in oba pohitita družbi nasproti.

„Čas je, da se vrnemo domov!“ reče vezir svojemu spremstvu in požene konja naprej. Za njim jezdi družba v gosti gruči. V Dolcu se poslovi vezir od majorja in njegove hčerke in odjezdi v konak. Na celem potu ni izpregovoril z nikomur niti besedice.

„Kaj ti je, pobratim?“ ga vpraša Ali-paša Vidaič, ko je sam ž njim in vidi, da je vezir mrzlično razburjen.

„Nič mi ni“, odgovori vezir, „saj vidiš, da sem samo utrujen.“

„Tedaj pa počivaj!“ meni Ali-paša, prikima z glavo in odide iz sobe.

Husein stopi k oknu in obrne oči proti nebu, ki se je jelo svetlikati od brezštevilnih zvezdic. „Srce mi je ušlo iz oblasti“, govori kakor v sanjah sam pri sebi, „zdaj res vidim, da sem suženj — suženj srca in ljubezni!“

XII.

Dva dni pozneje je imel vezir lov na jelene v planini Vranici. Ni mu bilo toliko do lova, kakor do tega, da bi imel sestanek s svojo drago. Zato je povabil na lov tudi majorja in njegovo hčer, ki sta z veseljem spre-

jela vezirjevo povabilo. Major je namreč strastno ljubil lov, Marija pa je komaj čakala, da vidi svojega junaka. Razen majorja in Marije je povabil Husein tudi več begov s skopljačkega in travanjskega polja. Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič, nerazdružljiva prijatelja vezirjeva, sta bila seveda tudi zraven. Lovci so se podali na pot še pred zoro in so se na svojih čilih konjičih že spenjali na goro, ko se je solnce pokazalo in s svojimi žarki razžarilo vzhodno nebo. Lovci so se takoj razšli, se postavili na svoja čakališča ter izpustili pse, da gonijo.

Marija je bila na čakališču poleg svojega očeta. Radi večje varnosti in da bi se deklici ne pripetilo kaj hudega, je bil tudi vezir vedno poleg majorja. Na takšen način je imel dovolj prilike, da se nagleda ljubljenega lica, da zamenja tuintam kak strasten pogled in da izpregovori kako tiho, sladko besedo.

Lov ni bil nič kaj srečen, a nikomur ni bilo radi tega mnogo mar. Gospoda gre na lov ne toliko radi dobička, kakor zavoljo zabave. Okoli poldne se začno lovci vračati na hladno, dogovorjeno mesto v dolini, da se okrepé z jedjo in pijačo. Na prostem ognju se je na ražnju peklo nekaj mladičev in puranov. Oh, prijeten pogled za gladnega človeka!

Nekoliko od tega mesta se je sestal Ali-paša Vidaič z begom Zlatarevičem in majorjem. V pogovoru se jame družba izprehajati in se razgovarjati o današnjem lovu, le vezir in Marija zaostaneta za njimi.

„Skoraj sem trudna,“ meni Marija in sede na hrast, ki ga je bila izruvala burja ter ga položila na tla.

„Naj sedem k tebi, Marija,“ izpregovori vezir, „poleg tebe se mi zdi najlepše!“

Vezir sede poleg deklice, jo prime za nežno roko in začne govoriti. „Do tega trenutka še nisem imel prilike, da bi te vprašal, ali me ljubiš tudi ti?“

„Vprašaš?“ se začudi dekle in resno pogleda vezirja.

„Ne huduj se!“ nadaljuje vezir z mehkim glasom, „moja prva ljubezen namreč je bila zame tako nesrečna, da ne verujem več na srečo druge ljubezni.“

„Ti si že ljubil?“ vpraša dekle užaljeno, kakor bi se ji bila prigodila velika krivica.

„Da, ljubil sem devojko, krasno in milo, kakršna si ti, Marija. Ti si ji povsem podobna. Kadar vidim tebe, zdi se mi, da vidim njo, kadar slišim tebe, zdi se mi, da slišim njen glas. Ko sem videl prvikrat tebe, sem mislil na prvi mah, da je moja Mara vstala iz groba. Jaz sem si izbral tebe v prvem trenotku, izbral sem si tebe z ono hudo ljubeznijo, s katero sem plakal na grobu svoje pokojne drage.“

„Pa ne smeš me ljubiti manj, kakor si ljubil Maro!“ reče dekle in pogleda vezirju v oči.

„Ne, ne bom te manj ljubil, kakor mi je draga moja sablja!“ odgovori krepko vezir, „toda tudi ti me ne smeš ljubiti manj, kakor me je ljubila Mara!“

„Nihče na svetu ne more ljubiti bolj, kakor ljubim jaz,“ odgovori Marija in položi glavo Huseinu na ramo, da zakrije zardelo lice.

„Nihče, praviš? Povej to še enkrat!“ vzklikne radostno vezir.

„Nihče!“ reče prisrčno Marija, a vezir objame deklico kakor omamljen in ji pokrije z ognjenimi poljubi vroče lice.

Kakih dvajset korakov od tega mesta se prikaže Ali-paša Vidaič. Opazivši, kaj se godi, stopi za grmovje in zatrobi v lovski, s srebrom okovani rog.

„Že nas kličejo!“ se iztrga Marija iz vezirjevega naročja. „Pojdiva, dragi!“ reče resno in potegne s seboj vezirja, ki stopa sanjavo za njo.

Ali-paša jima pride nasproti. „Že smo mislili, da sta zašla v gostem lesu,“ reče resno. „Tvoj oče se je bal za tebe, gospodična!“ pristavi še in se obrne proti dekliči.

„Malo sem si odpočila,“ odgovori dekle v vidni zadregi.

„Požurimo se k drugim,“ meni Ali-paša in gre naprej, a za njim gresta kakor krivca oba ljubimca in ne izpregovorita nobene besedice več.

„Bil sem v skrbeh, hčerka, da bi ne bila zašla!“ sprejme major svojo hčerko, pogladiivši jo po glavi.

„Ne, dragi oče,“ odgovori deklica vnovič vsa zmedena, zaostala sem nekoliko in potem sem sedla, da si odpočijem.“

„Zastonj si se bal, major,“ vmeša se zdaj vezir, „ker sem bil jaz pri nji.“

Ali-paša pogleda vezirja izpod obrvi in se nehote nasmehne. Težko bi ne bilo pogoditi, kaj si je mislil.

Lovska družba posede na travo in začne z okusno pečenko tešiti svoj glad. Dober prigrizek, kadar se uživa na čistem, prostem zraku, pod vedrim nebom in v prijetni družbi, je redko uživanje za gladnega človeka. Vezirjevi lovci jedo s pravo slastjo pripravljeno jed, a žejo si gase s studenčno vodo iz gorskega vrelca. Pravi mohamedanec ne pije ne vina, ne žganja, sploh nikake opojne pijače, ker to prepoveduje koran, sveta knjiga prerokova.

Po solnčnem zahodu se pripravi družba za odhod proti domu. Na svojih brzih konjičih prijezdi proti mraku v Travnik.

Husein je pozabil skoraj na celi svet. Živel je zdaj samo svoji ljubezni in svoji deklici. Ni minil dan, da bi ne bil v njeni družbi prebil po več ur.

Ali-paši Vidaiču ni bilo povolji to ljubovanje. Večkrat je rekel begu Zlatareviču, da je prišla ta deklica

na vezirjevo nesrečo v Travnik. „Po deželi je toliko nereda; Huseinovi nasprotniki postajajo od dne do dne predrznejši, ker ne čutijo njegove roke, a o cesarskem fermanu ni ne sluha ne duha; on pa, kakor bi ne videl vsega tega, se opaja v ljubezni do te mlade kristjanke.“

Nekega dne reče Huseinu: „Pobratim, zapustil te bom za nekaj časa.“

„Kam si namenjen?“ ga vpraša Husein ravnodušno.

„Grem v Zvornik; srce me vleče, da bi videl svoje dete.“

„Tedaj pa idi! Po poti pa stopi v moj Gradačac in poglej, kako je tam.“ Kmalu potem se pobratima objameta in se poslovita drug od drugega.

Tretji dan po odhodu Ali-paše pride iz Dubrovnika mlad frančiškan Marijan Šunjic. Ko je bil pred dvema letoma potoval po Posavskem, se je bil spoznal in sprijaznil s Huseinom v Gradačcu, kateremu se je bil mladi frančiškan takoj priljubil vsled bistrega svojega uma in kreposti, ki so ga dičile. Pater Marijan, ki je čez dvajset let pozneje postal bosanski škof, je pohajal šole v Zagrebu, Rimu, Bolonji in na Ogrskem in je razen tega še mnogo videl in izkusil na potovanju. Z veliko radovednostjo ga je takrat poslušal Husein, kako je zanimivo pripovedoval o raznih deželah in ohranil ga je v dobrem in trajnem spominu. Umevno je torej, kako se je Husein razveselil, ko po dveh letih naenkrat mladi frančiškan stopi pred njega. Major Vidas in beg Zlatarevič sta bila isti čas v vezirjevem društvu.

„Dobro došel, pater Marijan!“ pozdravi vezir z veselim glasom frančiškana, ki se stopivši v sobo globoko pokloni odlični družbi. „Sedi semkaj k meni in začni pripovedovati, odkod prihajaš in kakšne novice prinašaš.“

Mladi redovnik sede na blazino poleg vezirja, ki ga predstavi svoji družbi.

„Torej, odkod prihajaš, pripoveduj!“ sili zopet vezir vanj.

„Iz Dubrovnika, častiti vezir!“ odgovori s prirojeno ponižnostjo pater.

„Ha, iz Dubrovnika? Ali se tam kaj sliši o Carigradu? Dubrovčani vedo vse svetovne novosti, ker plovejo s svojimi ladjami po vsem svetu.“

„Iz Carigrada ne vem nikakšnih novic,“ meni pater, „pa vem jih iz Albanije o Škodri-paši. Oh, žalostne so.“

„Kaj je s Škodro-pašo?“ se naglo obrne vezir k redovniku in kaže veliko radovednost.

„Slabo je ž njim!“ začne pripovedovati frančiškan. „Cele tri tedne se je branil v svoji trdnjavi proti vojski velikega vezirja. Ko pa se je začelo staro zidovje vsled topovih strelov rušiti v prah in je paša videl, da se ne more ubraniti prevelike sile, pomoči pa ni dobil od nikod — se je udal vezirju na besedo. Pa varal se je. Poslali so ga v Carigrad in tamkaj ga čaka ali vrv, ali dosmrtno pregnanstvo. Nekoliko hujši se je godilo njegovim ljudem. Najzvestejše Škodra-pašine pristaše je dal veliki vezir na grozoviti način usmrtiti. Dal je narediti priprave za metanje in s temi pripravami je velel metati nesrečnike ob lesene plošče, v katerih so bila nasajena ostra in koničasta rezila. Kadar je bil nesrečnež vržen ob ta rezila, je obvisel na njih in je umrl po groznih mukah.

„Strašno!“ reče major, zgražaje se nad takšno krutostjo.

„Ni pošteno ubijati junake zato, ker so bili zvesti svojemu gospodarju!“ pripomni beg Zlatarevič.

„Kje je zdaj ta krviželjni ris?“ vpraša vezir, ki mu je jeze zavrela kri.

„Ko je pokoril Škodro-pašo in njegovo stranko,“ govori pater dalje, „se je dvignil veliki vezir z vojsko

na Kosovo polje. Tam se je utaboril pri Vučitrnu in ima gotovo svoje namene.“

„Odtam lahko udari na Albanijo ali Črnogoro, a najgotovejše v Bosno,“ meni major, videvši na prvi mah važnost položaja, katerega se je bil polastil vezir.

„Ne bojim se ga!“ reče kratko Husein.

„Pa bo treba, da si oprezen, častiti vezir!“ svetuje ponižno pater. „Pričakovanega fermana še nisi dobil iz Carigrada in veliki vezir te gotovo hoče pogubiti. On je pripravljen in ima okoli sebe veliko in izvežbano vojsko, ti pa, častiti vezir, nisi pripravljen, kakor vidim, in tudi nimaš celo nobene vojske.“

„Ne brigaj se za te reči, pater Marijan!“ zavrne ga Husein ponosno. „Treba mi je samo izobesiti zeleno zastavo in vstala bo vsa Bosna naenkrat. Ali si videl, kako je bilo takrat spomladi?“

„Takrat je bilo vse navdušeno za vojno in takrat, častiti vezir, tudi še nisi imel toliko sovražnikov. Zdaj, odkar sediš na vezirski stolici, imaš jih mnogo več.“

„Kje pa so, naj se le oglasijo!“ reče skoraj divje vezir. „Hočem jim pokazati, kdo zapoveduje v deželi.“

„Bodo se že oglasili, kadar jim bo prišel pravi čas; zdaj se zatajujejo, ali na skrivnem delajo vendar le,“ opazi pater.

„Kaj naj tedaj storim? Ali naj pobijem te krtice?“

„Jaz ti v tej zadevi ne vem ničesar svetovati, častiti vezir,“ odgovori pater, „ker se ne strinja z mojim stanom, da bi se vmešaval v javne, tako važne zadeve. Opozarjam te samo, bodi oprezen napram nevarnostim, ki so zdaj še majhne, pa bi znale postati velike. Tudi bi ne videl rad, da bi moral drugemu odstopiti stolico, ki si jo zasedel, ki si bil dozdaj dober in pravičen nam kristjanom in si branil tudi našo vero in naše svetinje.“

„Hočem te ubogati in bolję paziti na svoje sovražnike,“ reče Husein in poda frančiškanu roko.

Kmalu potem se poslovita redovnik in major od vezirja, ki ostane sam in zamišljen z begom Zlatarevičem.

Prišedši na dvorišče vpraša major frančiškana: „Kako sodite, oče, kakšna še zna biti Huseinova usoda?“

„Ne nadejam se nič dobrega, gospod major,“ meni pater. „Bošnjaki so bili vedno navdušeni za boj proti sultanu, dokler niso dosegli namena in dobili svojega vezirja, pa brez fermana. Zdaj stoje reči celo drugače. Husein ima res dovolj prijateljev, a tudi dovolj sovražnikov, ki mu zavidajo njegovo visoko čast. Naj pride samo do spopada s sultanom in ne bo jih imel še polovico ne, kakor jih je imel v poslednji vojski. Dolenja Hercegovina z Ali-ago Rizvanbegovičem na čelu ne mara za Huseina in ker se boji Črnogorcev, upira svoje oči samo v Carigrad. V Podrinju in Posavini se boje Miloša, a vrhutega sta Tuzla-kapetan, ki bi sam rad postal vezir in nezvesti Mahmud-aga Vidaič pošteno skalila vodo. Slišati je tudi, da še celo sarajevski age niso zadovoljni. Le-tem ne prija spor s Carigradom, ker imajo velike trgovske zveze ž njim. Vse to ve zviti veliki vezir in zato tudi ne pošlje Huseinu cesarskega fermana. On čaka, da popolnoma dozori sadje nesloge in nevolje, in takrat mu bo Bosna sama padla v roke. Bošnjaki so si že od nekdaj najbolj škodovali sami.“

„Toda Husein ima veliko podporo pri kristjanih, ker jim je pravičen in ne pusti, da bi jih kdo zatiral ali jim delal silo. Ako pride do boja, jih more oborožiti in imel bo v njih veliko pomoč.“

„Motite se, gospod major!“ odgovori redovnik. „Resnica je, da veruje kristjan v Huseina in njegovo dobroto, ali on zopet misli, da Husein ne more ostati vedno vezir v Bosni. Pozneje bi moglo zopet za kristjane nastati staro preganjanje in zopet črni dnevi. Raditega ni kristjanom prav, če bi se bosanski begi celo otresli sultanove oblasti, kajti sultan jih je bil dozdaj

držal na uzdi in on sam je ščitil uboge kristjane proti begovim nasilstvom. Ako postanejo begi celo neodvisni od Carigrada, mogel bi za Huseinom postati bosanski vezir domač sin, beg ali kapetan, ki bi znal svoje sovernike podpirati in zatirati kristjane, ker bi se mu ne bilo treba bati nikogar. Vsled tega naziranja kristjanov sem uverjen, da bi se Husein v sili ne smel zanašati na nje."

„Vi torej mislite, da bi mu kristjani ne prišli na pomoč, če bi jih poklical?" vpraša dalje major.

„Mogoče njegovi podložniki od Posavja, ki ga iskreno ljubijo, drugi se bodo težko odzvali pozivu, najmanj pravoslavni, na katere pazijo črnogorski menihi in srbski agenti. Nesreča je, da se deli narod v Bosni na tri vere, od katerih ena, mohamedanska, gospoduje, a krščanski sta ji sužnji. Lahko je verjeti, da suženj ne more imeti prave volje in da se vojuje za svojega gospodarja le, ker ga ima v okovih."

„Če pa stoje stvari tako, tedaj bo veliki vezir kmalu gotov s Huseinom," reče major neveselo, ker je iz srca obžaloval bosanskega viteza.

Drugega dne po razgovoru s patrom Marijanom pošlje Husein v Mostar svojega polkovnika (čehajo), da tam vidi, kakšno je razmerje raje z begi in da zasliši vse pritožbe in sodi po pravici. Razentega naj pazi, kaj govori ljudstvo o novem vezirju, osobito pa, kako se obnaša stolački beg Ali-aga, znani pristaš sultanov. Husein se je bil odločil, da hoče odločno postopati z nepokorniki in jih tudi s silo naučiti spoštovati njegovo oblast. Da bo pripravljen na vse, dá v velikih množicah pripraviti streliva, smodnika in krogel. V Fojnici naroči pri kovačih več sto sabelj, ker se odtam dobivajo v celi Bosni najboljše sablje. Na skopljačko polje, kjer je imel največ pristaških begov in graščakov, pošlje svojega pobratima bega Zlatareviča, da ta opomni bege na slogo in poslušnost, ako bi jih klical vezir. Tudi v

bosansko Hrvatsko pošlje več ljudi s poročili, ker je tudi tam imel mnogo udanih prijateljev, kakor Kulenoviča, Krupo-kapetana, Delil-agiča v Cazinu, Čekiča v Sanskem mostu, vse same vrle junake, ki so mu bili prisegli zvestobo, da hočejo za njega v ogenj ali vodo, kadar bi bilo treba.

Beg Zlatarevič se vrne prvi in prinese vesele novice s skopljačkega polja. Tam je bilo vse navdušeno za Huseina in njegovo last. Tudi iz bosanske Hrvatske jamejo prihajati dobre vesti; njegovi udaniki mu obljubijo pri prvi potrebi prihiteti pod njegovo zastavo. Vezirjev čehaja (polkovnik) pa ne prinese dobrih vesti iz Hercegovine. Tam se je jel vedno bolj in bolj širiti vpliv Ali age Rizvanbegoviča, ki je odvračal ljudi od vezirja Huseina.

Nekega večera sedijo v sobi, pušeč čibuk, vezir Husein s svojim pobratimom begom Zlatarevičem in čehajo. Vitez bosanski je siten in nevesel in raz lice mu je čitati, da so mu burne misli prevzele um. Zdajci izpregovori:

„Vidim, da tako ne gre dalje. Moji nasprotniki vedo dobro, da nisem krvoločnež in grešijo na račun moje dobrotljivosti. Ali jaz jim bom pokazal, da znam biti tudi zlokoben. Stolački beg me izziva. Naj le! Kadar me bo klical, hočem se mu odzvati in ga poučiti, kdo je gospodar v tej zemlji. Kadar pride pobratim Ali-paša, se obrnem takoj nad Stolac.“

„Skopljači komaj čakajo, da jih pozoveš na boj proti stolačkemu svojeglavnežu!“ reče beg Zlatarevič.

„Ako pokoriš njega, svetli gospodar“, izpregovori udano polkovnik, „potem je vsa Hercegovina za tebe. On deluje najbolj proti tebi in ne preneha poučevati nevedne ljudi, da bo v Bosno kmalu prišel iz Carigrada novi vezir, kateremu se boš ti moral umakniti.“

„Pri moji veri, ne bo prišel“, zarohni Husein, „a če pride, pričakal ga bom na bojnem polju, kakor pristoja vitezu iz Bosne.“

Komaj izgovori Husein te besede, že vstopi v sobo Ali-paša Vidaič. Husein skoči ves vesel z blazine in ognjevito objame željno pričakovanega pobratima: „Dobro došel, Ali, komaj sem te že pričakoval!“

„Požuril sem se, da se čim preje vrnem v Travnik“, reče Ali-paša, „ker se med nami in okoli nas začenjajo resne stvari. Dnevi počitka so minili in sovražnik trka na duri.“

Husein dá z očmi čehaji znamenje, naj odide. Ostavši sam z begom Zlatarevičem in Ali-pašo vpraša slednjega: „Kaj je? Pripoveduj!“

„Neljube reči sem našel, pobratim, kamorkoli sem prišel“, začne pripovedovati Ali-paša. „V Posavini odpada razen tvoje kapetanije in Altomanovičevega rodu vse od tebe. Tako je tudi v Podrinju. Zavidni Tuzla-kapetan in nezvesti moj bratranec Mahmud-aga sta odvrnila od tebe vse bege in grajščake, češ, da ne boš imel dolgega obstanka, ker bo kmalu sultan udaril nad tebe in te pregnal odtod. V Sarajevu je vse nezadovoljno, kar se peča s trgovino. Age že glasno govoré, da jim tvoj spor s Carigradom oškoduje trgovino s tem mestom in da hočejo novemu vezirju odpreti mestna vrata, kadar bo prišel.“

„Glej poredneže!“ vzklikne Husein jezno. „Nedavno so me še slušali kakor svojega rešitelja, a zdaj me zapuščajo in izdajajo.“

„Žalibog, da je tako; pa poslušaj zdaj najvažnejše. Pred dvema dnevoma je dobil molah (sodnik) sarajevski od velikega vezirja Rešid-paše pismo, v katerem ga le-ta opominja, naj odpade od tebe in se pokori sultanu, ker se premiče nad te trideset tisoč mož močna sultanova vojska, ki jo vodi Kara Mahmud-paša, noseč s seboj cesarski ferman, po katerem je on mesto tebe imenovan vezirjem bosanskim.“

Vsi trije molče nekaj časa.

„Prevarili so torej mene in vas!“ izpregovori Husein prvi po molku. „To je osmanska zvestoba!“

„Nezvesti so bolj kakor kristijani“, reče beg Zlatarevič, ki kar kipi same jeze.

„Kaj pa pravi sodnik?“ vpraša vezir Ali-pašo.

„On ti poroča“, odgovori Ali-paša, „da naj ti ne upade pogum in da zberi vojsko. Upa namreč, da premagamo sultanovo vojsko, ako smo složni. Treba je, da takoj greš v Sarajevo in kaznuješ puntarje, ki delajo proti tvoji oblasti.“

„Torej na vojno!“ zakliče odločno Husein. „Svobodno! Vitez iz Bosne je vedno pripravljen bojevati se. Jutri zjutraj“, pri teh besedah se obrne proti begu Zlatareviču, „pošlji čehajo na skopljačko polje in v bosansko krajino, da pozove naše brate k orožju. Ti sam pojdi v mojo kapetanijo in zberi moje junake, a na povratku dvigni vse ljudi okrog Viteza in pripelji jih semkaj v Travnik.“

„A jaz?“ vpraša Ali-paša Vidaič.

„Ti pojdeš v Sarajevo! Vzemi s seboj mojih sto mož, polovi puntarje in sodnik jih naj sodi, kakor zaslužijo. Jaz bom prišel takoj za teboj, kakor hitro bo zbrane le nekoliko vojske.“

Zjutraj se zgodi, kakor je bil odredil Husein. Čehaja se poda na skopljačko polje, beg Zlatarevič pohiti v Posavino, Ali-paša pa se obrne s sto možmi v Sarajevo, da tam kaznuje upornike.

Husein ostane sam, da čaka čete, ki se imajo od vseh strani zbrati okoli njegove zastave.

Tretjega dne svojega samovanja pojezdi v društvu z majorjem in njegovo hčerko ter s patrom Marijanom na Gučjo goro. Ko se vračajo nazaj proti domu, pritira Husein svojega konja po možnosti blizu Marijinega vranca in začne ž njo potihoma govoriti:

„Še nekaj dni, ljuba, in potem bom moral v vojsko.“

„Slišala sem že in dovolj sem že jokala radi tega.“

„Čemu jočeš?“

„Ker se bomo ločili takrat, ko pojdeš v vojsko; jaz in oče se vrneva domov.“

„Ne, ti ne smeš nikamor!“ reče krepko Husein. „Ti moraš postati moja žena, Marija!“

„Tvoja žena?“ ponovi dekle in se nehote strese. „Ti pozabiš, da sem kristjanka.“

„Vem“, odgovori Husein, „vse sem dobro premislil. Ostani še naprej kristjanka. Ne zahtevam od tebe, da bi menjala svojo vero in tega tudi ne zahteva naša mohamedanska vera, ampak samo to, da naju zaveže sodnik.“

Zapeljive so bile dekletu te vezirjeve besede.

„Ti mi torej še dalje pripuščaš mojo vero?“ vpraša Marija.

„Ker vidim, da mi ni življenja brez tebe. Kaj ne, Marija, ti hočeš ostati pri meni?“

„Govori z mojim očetom!“ odvrne Marija, kar je bilo slišati, kakor bi sama že bila privolila.

„Naj govorim z očetom? Ali če on ne pritrdi?“

„Kadar bo slišal, da se ne protiviš moji veri, gotovo se ne bo upiral. On me neizrečeno ljubi.“

„Dobro, tedaj bom govoril“, reče Husein in pri tem je ostalo.

Vrnivši se v Travnik povabi vezir majorja s seboj v konak. Marija ostane v Dolcu pri sorodnikih, dočim se je pater Marijan podal v stanovanje dolačkega župnika, kateremu je bil prišel za dalje časa pomagat v pastirski službi.

Major se močno začudi, ko ga prosi vezir, naj mu da hčer za ženo.

„Privoli, major!“ prosi Husein, „ker se ljubiva tako iskreno. Saj ji pustim vero in vse njene svetinje, samo da bodeva drug drugega.“

„Potrpi nekoliko“, prigovarja major, ker mu je prišla reč tako nenadno, da si je ni mogel dovolj naglo razmisliti, „ker nisem pričakoval kaj takega. Prej se moram nekoliko razmisliti in jutri ti hočem povedati svoj odlok.“

„Pričakujem te torej jutri!“ reče vezir in se poslovi od majorja, ki gre kakor omamljen proti domu. Nevedé, kako je prispel semkaj, znajde se pred župnikovo hišo v Dolcu. Brž stopi noter in zahteva patra Marijana.

„Kaj je, gospod major?“ vpraša frančiškan in odvede majorja v sobo. „Zelo razburjeni ste.“

„Ni dobra reč, oče Marijan!“ reče major in pove svojo tajnost mlademu frančiškanu, od katerega se je nadejal najboljšega sveta, najboljše pomoči.

„Vezirjeva želja se ne sme izpolniti in vi morate še danes zapustiti Travnik“, nasvetuje pater Marijan po kratkem premišljevanju. „Tak dogodek bi rodil tukaj med krščanskim ljudstvom veliko pohujšanje in tem večje, če bi svet izvedel, da ste kaj takega pripustili vi, častnik dunajskega cesarja, katerega smatra ljudstvo kot zaščitnika kristjanov v Bosni.“

„Pripravljen sem oditi“, se oglasi major. „Sploh se v deželi pripravljajo resni dogodki, ki jih je bolje gledati od strani.“

„Povejte takoj hčerki svoj odlok“, nadaljuje redovnik, „in pripravite jo na odhod.“

„Prosim vas, pojdite tudi vi z menoj, oče; to bo bolje pomagalo“, prosi major, ki je poznal svojo slabost proti svojemu otroku.

„Drage volje!“ obljubi frančiškan in oba se podasta v majorjevo stanovanje.

Marija je bila na vrtu sama, priložnost torej najlepša za razgovor.

„Marija“, reče major z negotovim glasom, „zvedel sem o tvoji tajnosti. Vezir me je prosil za tvojo roko,

ali, dete moje, jaz ne smem nikdar privoliti.“ Zadnje besede izgovori slabi oče komaj in komaj.

„Ne —?“ vpraša Marija s tresočim glasom in solze se ji prikažejo v lepem očesu.

„Ne, gospodična“, se oglasi pater Marijan, videč, da major ne more govoriti dalje. „Ako bi šli z vezirjem, morali bi se odreči naši sveti veri, v kateri ste rojeni. Ko bi slišalo ljudstvo kaj takega, preklinjalo bi vas do desetega kolena (rodu).“

„Pa vezir mi dopušča, da smem ostati še nadalje pri svoji veri“, reče Marija s poudarkom.

„To ti ne more koristiti“, pripomni pater mirno in resno. „Po naši veri se ne morete na takšen način smatrati kot postavno poročena žena. Le pomislite, kako bi na višjih mestih zamerili vašemu očetu in mogoče bi bilo, da bi mu ta vaš korak še celo škodoval . . .“

Marija dvigne glavo in jo zopet povesi.

„Toda vedite še nekaj“, nadaljuje pater Marijan. „Škodovali bi tudi vezirju samemu. Njegovi sovražniki bi komaj dočakali, da bi mogli razglasiti: oženil se je s kristjanko in pravi Turčin naj mu veruje? . . .“

„Kaj naj tedaj storim?“ vpraša dekle in se prime za glavo.

„Najbolje je, da takoj odpotujete in pozabite na vezirja!“

„Nikdar!“ zakliče Marija mučno, „ne grem odtod.“

„Vi govorite tako“, pravi frančiškan, „pa ne veste, da odide vaš oče že danes zvečer? Kjer je on, tam je gotovo tudi vaše mesto. Recite, ali ni tako?“

„Oh, oče“, zajoče deklica, „jaz moram umreti.“

„Hčerka, Marija! Spametuj se, ne zahtevaj, da bi moral prerano leči v grob!“ zajeclja major nepopisljivo ginjen.

„Vem, da zdaj mnogo trpite“, izpregovori frančiškan z blagim glasom, „pa čas vam bo zacelil to rano.

Kmalu bodete našli lek v svoji sveti veri, v pokoju svojega dobrega očeta — pa treba je kmalu zapustiti to mesto, treba se je kmalu vrniti na svoj pravi dom.“

„Ubogaj, dete, imej usmiljenje z mojo starostjo; ali morda hočeš, da se ločiva za vedno?“ govori major.

Marija jame tiho jokati in bije hud boj v sebi. Naenkrat poda roko očetu:

„Tu imaš roko, hočem iti s teboj! Grem, pa tukaj ostane pokopano moje srce, ostane pokopana moja sreča. Beživa odtod!“ Brž se obrne in pobegne iz vrta, major in frančiškan pa hitita za njo.

„Vsa je iz sebe!“ reče major.

„Pomirila se bo,“ odgovori frančiškan, „samo ko bo ločena od njega. Do Livna dobite konje in spremstvo, a od Livna naprej pa naša priporočila za daljni pot. Treba bo naglo potovati celo noč, ker bi vas znal kdo zasledovati. Danes večer se še vidimo.“

Major napiše pismo Huseinu, v katerem mu naznanjo svojo odločitev radi hčerke in svoje odpotovanje. Prizna mu, kako mu je žal, da se mora tako posloviti od njega, ali ni drugače mogoče. Svojim sorodnikom pove, da mora še to noč na pot, ker ga nek važen dogodek sili k temu. Ako bi vezir vprašal po njem, takrat mu naj dado napisano pismo, a sicer naj prej nikomur nič ne povedo o njegovem odpotovanju. Vsi sorodniki so žalostni zaradi majorjevega odhoda; ženske pomagajo Mariji spravljat njene stvari in do večera je vse gotovo. Marija cel čas molči in le v sili izpregovori kako besedico. Od časa do časa si obriše solze z lica. Oče nima moči, da bi jo tolažil, sorodniki pa so bili mnenja, da se joče radi slovesa in tolažili so jo z zopetnim snidenjem.

Ko je mrak objel zemljo in je šlo že vse k počitku, pride pater Marijan s konji in spremljevalci.

„Pojdimo v imenu božjem!“ opomni major. Brž se poslovi od sorodnikov, proseč jih, naj ga kmalu obiščejo na Hrvatskem. Tudi Marija se vsa ginjena poslovi od dobrih ljudi. Zdaj sedejo major, Marija in dva zvesta spremljevalca na konje.

„Ostanite z Bogom, gospodična,“ reče frančiškan pristopivši k Mariji, „Bog vam bo poplačal vaše zatajevanje.“ Nato poda roko majorju in mu želi božjo pomoč in srečno pot. Major vspodbode konja in jezdeci polete iz dvorišča.

Po stranskih potih obidejo Travnik in dospevši na veliko cesto, ki drži proti Dolenjem Vakufu, pohite z veliko naglico naprej. Marija se še enkrat ozre na Travnik in solze ji zalijejo oči. V duhu vzame slovo od svojega dragega, ki ga ji ni prisodila usoda.

Zjutraj pričakuje Husein z veliko nestrpnostjo majorja, da izve, kako se je odločil. Pride poldne, približa se večer, a majorja ni od nobene strani. V Dolac pošlje zdaj slugo, naj povabi majorja v konak; mesto majorja pa pride sluga in prinese njegovo pismo in vest, da je pričakovani odpotoval že sinoči.

Tresoč se od hude razburjenosti odpre Husein pismo in začne čitati. Potem skoči kakor divji na noge. „Ha, on mi jo je odpeljal, ali počakaj, ne boš je . . . jaz te še dojdem . . . . . konja mi dajte, konja!“ vpije vezir kakor blazen. Sluge pohite v konjušnico in mu pripeljejo belca. „Za menoj!“ vzklikne vezir in skoči na konja. Nekaj slug se tudi spravi na konje in pohiti za vezirjem, ki je v skoku poletel iz mesta naravnost proti zapadu.

Zadel je isto smer, proti kateri je bil odpotoval major. Ves Travnik se razburi zaradi tega, pa nihče ne ve, kaj se je zgodilo.

Kakor bi ga bil prinesel vihar, dospe vezir čez nekaj časa do vasi Bučič. Tukaj mora ustaviti konja,

ker sreča veliko četo konjenikov, ki sta jo na njegov poziv peljala v Travnik bega Vilič in Granič.

„Ali sta srečala kje na potu majorja?“ vpraša Husein vodji, „jaz ga namreč zasledujem!“

„Nisva, častiti vezir!“ odgovori beg Vilič, „a kaj je storil?“

„Ugrabil mi je srečo, blago, vse!“ govori Husein ves iz sebe. „Oh, ko bi ga mogel doseči!“

Bega Vilič in Granič se spogledata ter si takoj mislita, da se tiče tu majorjeve hčerke, kajti med begi na skopljačkem polju ni bila nikaka tajnost, da ljubi vezir Marijo.

„Udaj se, pusti majorja, častiti vezir!“ reče beg Vilič. „Ako ga nismo videli mi, tedaj ga gotovo ne dosežeš več!“

„Prišli smo na tvoj poziv, gospod,“ pristavi beg Granič, „zapoveduj nam!“

Husein pobesi glavo na prsi. Hipoma obrne konja in reče ljudem: „Pojdite za menoj!“ Na čelu čete prijezdi v Travnik.

Ljudje so bili zdaj uverjeni, da je vezir jezdil le tem konjenikom nasproti.

Ko je Husein sam v svoji sobi, dvigne k ustnim zlati roč svoje sablje, dediščine slavnih in vitežkih svojih pradedov in ga poljubi. „Samo tebe še imam, zvesta moja,“ vzdihne žalostno in solza mu kane na moško lice, „ako se mi izneveriš tudi ti, hočem leči v grob!“

XIII.

V Sarajevu je naredil red Ali-paša Vidaič s sarajevskim sodnikom. Na stotine nezadovoljnežev je dal vreči v temne ječe in jih vkovati v težke okove. Da bi pa Huseinovim nasprotnikom dal več strahu, je za-

povedal nekaterim vodjam vstašev z mečem posekati glave in jih natakniti očitno na mestnem obzidju. Strah in trepet se polasti sarajevskih ag in v gručah se jamejo podajati pred neizprosljivega Ali-pašo, proseč ga milosti in prisegajoč zvestobo domačemu vezirju Huseinu Gradačeviču. Na tihem pa širijo na vse strani strašilne vesti, na kakšen način je uganjal v imenu vezirja njegov pobratim Ali-paša Vidaič razne grozovitosti; tako povečajo še bolj nevoljo Huseinovih sovražnikov in le-ti ga proglase še večjim trinogom, kakor sta bila vezirja Dželaledin in Avdurahim. To je mnogo škodovalo Huseinu, ker so na takšne vesti mnogi begi, ki so bili dozdaj neodločni, odpali od Huseina in niso hoteli nič več slišati o njem.

Ko je Ali-paša Vidaič pokoril vezirjeve nasprotnike, naznani Huseinu v Travnik, naj se takoj obrne z vojsko proti Sarajevu in odtod proti novemu vezirju Kara Mahmudu. Husein ni imel okrog sebe več kakor dva tisoč ljudi. To so bile čete, ki so mu jih bili pripeljali zvesti begi s skopljačkega polja in udani prijatelji bosanske Hrvatske. Tudi neustrašljivi Krupa-kapetan ni izostal to pot. Zdaj je predobro uvidel Husein, kako je v ljubovanju potratil najdražji čas, ki bi ga bil moral uporabiti za utrjenje svoje vezirske oblasti v Bosni in za pripravo bojne sile, s katero bi se mu ne bilo treba bati nobene turške vojske. Seveda je bilo zdaj vse prepozno. Ni mu bilo preostajalo drugega, kakor iti na vojsko tako, kakor je bil pripravljen. Neka temna slutnja mu je nadvladovala dušo in mu pričala, da ga je ta ljubezen, ki mu je zastrupila duševni mir in srečo, privedla do roba propasti, v katero bo strmoglavil slej ali prej. Pa raditega se ni hudoval nad Marijo; uboga deva ni bila nič kriva na vsem, ampak kriv je bil on sam, ker je pripustil, da mu je nebrzdana ljubezen popolnoma prevzela srce.

Husein, videvši, da ne pride iz zahodne Bosne več bojevnikov, se poda iz Travnika z dva tisoč možmi v Sarajevo. Odločil se je, da hoče tukaj pričakati ostale svoje prijatelje, o katerih je bil uverjen, da pridejo prav gotovo. Tudi beg Zlatarevič je imel še priti s Huseinovimi Posavci in s svojimi ljudmi od okolice Viteza, kjer so gospodovali Zlatareviči.

Prišedši v Sarajevo objame ves ginjen Ali-pašo in reče:

„Evo me, prišel sem, ali dozdeva se mi, da se nimam nadejati dobrega. Koliko nas je bilo, ko smo spomladi korakali nad Carigrad, in koliko nas je zdaj!“

„Ne obupuj,“ ga tolaži Ali-paša in hrabri svojega pobratima. „Prišla bo še gotovo večja pomoč.“

„Imam malo upanja!“ odgovori žalostno Husein. „Zamudil sem bil lepo dobo, da bi si utrdil svojo oblast in zavaroval našo svobodo. Bil sem slab in poslušal sem bolj glas srca nego um. Toda ti si bil pri meni, videl si vse, pa me vendar nisi hotel spametovati . . . Saj me razumeš, pobratim?“

„Da, da, razumem te!“ potrdi Ali-paša in prime Huseina za roko. „Ali pozabi na to; bilo je in minilo. Bil si zaljubljen golob nekaj časa, a zdaj bodi zopet sokol, kakor si bil prej.“

„Hočem, Ali, kakor mi je sablja moja!“ reče Husein s krepkim glasom. „Pridejal sem si ime viteza in pokazati hočem, da znam kot vitez tudi poginiti.“

Iz Sarajeva pozove Husein bege drugič k orožju. Brzi konjeniki ponesejo na vse strani razglas viteza iz Bosne, s katerim opominja vse, da je zdaj čas vstati za vero in svobodo. „Našli se bodo takšni,“ tako je končal vezir svoj razglas, „ki me nočejo slušati niti zdaj, ko je sovražnik pred durmi! Pa gorje jim! Ne bodo jim izostali črni dnevi in lastni njihovi otroci jim bodo preklinjali kosti v grobu. In če prav ostanem sam,

hočem vendar iti in bom šel v boj z ono malo peščico svojih prijateljev, ki so mi ostali zvesti, a ničvredneži naj se svobodno smejijo doma in gledajo, kako umirajo častiti in hrabri junaki za svojo domovino."

V istem času je novi vezir Kara Mahmud že dospel do meje južne Bosne. Da bi ga nekoliko zaviral, mu pošlje Husein nasproti osem sto najboljših junakov pod poveljstvom Alaj-bega Todoroviča. Ta četa zasede mesto Banjsko, ne daleč od Mitrovice, kjer se odloči pričakovati Kara Mustafovo vojsko.

Ne traja dolgo in petnajsttisoč vezirjevih vojakov obleže Banjsko in pozove Alaj-bega Todoroviča, naj se uda. Ta seveda noče nič slišati o predaji in vezirjeva vojska udari z vso močjo na oblegane Huseinove vojnike. Kakor levi se branijo junaki več dni, dokler naposled ne podležejo preveliki sili. Vezirjeva vojska si osvoji mesto, ko je padel junaški vodja Alaj-beg Todorovič. Kar ostane braniteljev, pošlje vezir v Carigrad, kjer jih vržejo v ječe onih nesrečnežev, ki so obsojeni na galere.

Brez ovire prodira zdaj Kara Mahmud naprej proti severu. Prišedši do Prepolja mora ostati z vojsko pri mostu, ki vodi čez reko Limo. Prehod čez reko je branil Hadži Muj-aga, mohamedanec iz Prepolja s poldrugim tisoč ljudmi in dvema topovoma. Prej je bil po stanu sicer trgovec, a pod Huseinom je postal hrabri četovodja in najodločnejši branitelj starih navad. Kara Mahmud se razjezi nad drznostjo Muj-agino in zapove, da se ima za vsako ceno doseči prehod čez most. Njegovi topovi mečejo smrtonosne kroglje v Muj-agino četo in podirajo kakor snope njegove junake, a Arnavti in vojaki sipljejo kakor toča gosto svinčenke iz svojih pušk na nasprotnika. Toda ta se drži junaški in odbija z gostim svojim ognjem iz pušk in dveh topov celo vezirjevo vojsko. Kara Mahmud se razjezi, videč, da ne

more s svojim ognjem razpršiti malo kopo ljudi in zapove vojakom, da si morajo v naskoku osvojiti prelaz čez reko. Z nastavljenimi bajoneti in z divjim bojnim krikom se zakadi vojaštvo na most. Bošnjaki jih sprejmejo z najhujšim ognjem, s katerim le morejo, ali ves trud jim je zaman. Izvežbana vojska, ne meneč se za smrt, stopa naprej, ker ji tako zapoveduje beseda poveljnikov. Kmalu se sprimejo vojaki s prsi ob prsi z Bošnjaki. Nastane grozno klanje. Bajonet in nož nadaljujeta sama uporno brambo. Pa kdo se naj ustavlja premoči? Več tisoč vezirjevih vojakov se pretisne čez reko in obkoli Bošnjake od vseh strani. Branitelji izgube vso nado in vso hrabrost. Kdor le more, gleda, da se reši, le nekaj sto hrabrih ostane okoli Hadži Muj-age in se brani obupno. Zastonj jim je vsa hrabrost! Vezirjeva vojska jih obda tako tesno, da ni mogoče nobenemu uiti. Ko vidi to vodja Bošnjakov, hoče rešiti življenje svojim tovarišem in položi orožje. Hadži Muj-aga in sto in sto njegovih najhrabrejših postanejo sužnji vezirja Kara Mahmud-paše.

Turčini, dobivši v svoje roke nesrečnega Muj-ago, ga vržejo na osla, tako da je bil z licem obrnjen proti živinčetovemu repu in ga vodijo po mestu, kateremu je bil do zdaj poglavar. Ves utrujen vsled hude muke prosi nesrečni vodja: „Ali ni nobenega Turčina, ki bi me ubil in me rešil te sramote?“ Dobi pa kot odgovor besede: „Tukaj ni nobenega Turčina, vi Bošnjaki ste sami pravi Turki!“

Kara Mahmud je osvojil Prepolje in tukaj se odloči, da počiva njegova vojska en dan in krene potem proti Sarajevu, da se sprime z vitezom iz Bosne.

Hadži Muj-agini ljudje, ki so se bili rešili z begom, prinesó Huseinu poročilo o napredovanju Kara Mahmud-paše in o nesrečnem boju pri Prepolju. O usodi Alajbega Todoroviča je bil Husein že prej obveščen. Vitez

iz Bosne uvidi takoj, da je zdaj škrajni čas iti nasproti novemu vezirju. V zadnjem času se še zbere okoli njega znamenita vojska, broječa kakih dvajset tisoč mož. Zadnji razglas bosanskega viteza je tako podregnil bege in grajščake, da so krdeloma prihiteli pod njegovo zastavo. Največ jih je s seboj pripeljal beg Zlatarevič; imel jih je okoli pet tisoč mož, samih čvrstih bojevnikov. Bili so to junaki iz Huseinove kapetanije in iz okolice mesta Viteza. Veliki del te vojske so tvorili krščanski podaniki, katere so begi siloma oborožili in privedli s seboj; seveda so bili med njimi tudi taki, ki so prostovoljno prosili za orožje in se radovoljno podali pod zastavo priljubljenega viteza. Osobito so se odlikovali raje (kristjani) iz okolice Gradačca, Huseinovi podložniki, ki so po številu tri tisoč mož prihiteli v tabor Huseinov pod vodstvom Marijana Reliča, znanega junaka iz spomladanske vojske. Prišedši domov se je bil Relič kmalu oženil z Jurko, svojo zaročenko, no, in komaj mine mesec dni, že pride v Posavino Huseinov razglas. Marijan je bil takoj pripravljen oditi. Opasal si je sabljo Morali-paše, s katero ga je bil Husein obdaroval v Travniku, vzel je v roko zvesto puško, poljubil mlado ženo in jo priporočil ljubemu Bogu in sorodnikom ter je šel od vasi do vasi, da zbere kristjane za vojno v prid dobrega deželnega gospodarja. Menihi frančiškani so mu šli povsod na roko, poučujoč svoje ljudi, da smejo svobodno iti v boj za Huseina, ki je vedno varoval njihove cerkve in njihovo vero. Tako je Marijan zbral okrog sebe okoli tri tisoč ljudi in jih pripeljal v Huseinov tabor. Vitez iz Bosne se silno razveseli, ko vidi hrabrega moža in zveste svoje Posavce, z radostnim licem pozdravljajoče svojega gospodarja.

„Hvala ti, junak,“ reče Husein mlademu četovodji in mu poda roko; „kmalu smo se zopet snidli; toda Bog ve, ali nam bo sreča zdaj tudi tako mila, kakor

nam je bila v prvi vojni.“ Zadnje besede pristavi z resnim licem.

„Na vse smo pripravljeni, gospod!“ odgovori srčno četovodja Marijan, „za tebe se hočemo vsi boriti hrabro in če tudi poginemo vsi.“

Husein se obrne ginjen k okoli stoječim begom in jim reče tiho: „Koliko bi se naši edinoverci mogli naučiti od te uboge raje! On mi je resnično udan zato, ker sem bil vedno pravičen proti kristjanom in vendar ni to nikdar toliko, kolikor sem storil za mohamedanče, ko sem stavil za nje svoje življenje in svoje imetje, za njihovo vero in svobodo.“

Dobivši vest o porazu Muj-aginem in napredovanju Kara Mahmud-paše proti Sarajevu, zapove Husein takoj drugega dne, da ima vsa vojska kreniti na planino Vjtez, pet milj oddaljeno od Sarajeva.

„Tam hočemo pričakati Osmane,“ reče Husein vodjam svoje vojske. „Ako mi je usojeno poginiti, naj se zgodi naj tej planini, ki je nam Bošnjakom sveta. Za viteza iz Bosne se ne more najti lepšega groba v celi domovini.“

Vodje so ginjeni po teh Huseinovih besedah. Bolelo jih je, da so se mogli v Bosni najti zavidneži in sebičneži, ki so komaj pričakovali propast viteza iz Bosne, a on je vendar imel tako plemenito in junaško srce. „Ohrabri se, vezir, naše zaupanje!“ prigovarjajo mu vodje. „Besedo ti damo, da te nočemo zapustiti nikjer!“

„Poznam vas, junaki . . . hajdimo!“ odgovori jim Husein in zajaše svojega belca. Vodje se brž razprše na vse strani k svojim četam, postavijo jih v red in jih peljejo proti planini Vitez. Že je jela noč legati na zemljo, ko dospejo tja.

Husein se utabori na porobju planine Vitez in zapove v boljšo obrambo narediti obkope. Petega dne po utaborjenju se začnejo prikazovati prednje straže

Kara Mahmudove vojske: močan oddelek konjenikov. Kmalu za stražo prične dohajati glavna sila turške vojske. Naprej korakajo Arnavti, za njimi pa vojaki. Bilo je ravno okoli poldneva. Husein da takoj udarjati na bobne v znamenje, naj bo vojska pripravljena. Obe četi prideta si na streljaj blizu in se začneta pozdravljati z gostim streljanjem iz pušk. Pomalem pride vedno več in več vojske v ogenj, dokler se naposled vsa vojska kakor od ene tako tudi od druge strani ne požene v bitko. Ljuta borba nastane. Huseinova vojska ima vrlo ugodno stališče posebno za obrambo, a vrhutega še tudi dobre utrdbe. Ni šala osvojiti si tako stališče, toda Kara Mahmudovi Arnavti so kakor ustvarjeni za kaj takega. Žilavi, gibčni, čez potrebo srčni in zviti so, neprecenljivi kot vojaki, kadar se le hočejo boriti; a mnogokrat se je bilo že zgodilo, da so sredi boja preskočili k sovražniku ali pa zapustili svoje vodje. Danes so se držali imenitno. V naskoku se poženejo nad Bošnjake, ki jih hrabro pričakajo in jih nemilo pobijajo raz svoje utrdbe. „Udajte se!“ kličejo glasno arnavtski vodje Bošnjakom, „vezir vas bo pomilostil, ne umirajte zastonj!“ Pa Bošnjaki se ne brigajo za klice in venomer trosijo na napadovalce svinčenke iz pušk in topov. Husein Gradačevič, Ali-paša Vidaič in Krupa-kapitan so zdaj pri enem, zdaj pri drugem oddelku in bodre svoje pogumne junake na borbo. Na levem krilu Huseinove vojske, na južnem oddelku, kjer so stali Sarajevčani in podrinjski begi, tam začne boj očividno pešati. Arnavti so bili že iz začetka ujeli nekaj sarajevskih ag in jih privedli pred vezirja Kara Mahmuda, pa takoj jim je zopet dal svobodo. Prekanjeni vezir je dal po teh ljudeh razširiti vest, da ne bo storil nikomur nič žalega, ki se bo udal ali pa nehal bojevati; poudarjal je tudi, da ni za Huseina rešitve, ker je vezirjeva vojska še enkrat močnejša od Huseinove. Na te vesti uklonijo podrinjski begi glave,

boječ se za življenje in imetje, a sarajevski age pričakajo komaj izgovora, češ, da se ne morejo dalje boriti uspešno. Streljaje v zrak začne se levo krilo po malem umikati, a Arnavti začnó v isti smeri napredovati. Izvežbano Huseinovo oko takoj zapazi umikanje. Hitro poleti s svojim konjem tja in dvigne sabljo. „Stojte, ničvredneži!“ zagrmi s silnim glasom. „Ali je takšna vaša zvestoba, ki ste mi jo prisegli?“

„Nič ne pomaga, gospod!“ odgovarjajo tresoči se malodušneži, „sila je prevelika.“

„Naprej!“ zagrmi znovič Husein in zamahne s sabljo, „jaz vas hočem voditi!“ In potisne čete naprej. Toda Arnavti vidijo, da ljudje nimajo volje do boja in jih potisnejo zopet nazaj. Husein začne jeze škripati z zobmi. Zapove torej, naj mu takoj prideta na pomoč Krupa-kapitan s svojimi hrvatskimi junaki in Ali-paša Vidaič s svojimi Posavci. Kakor divji zmaji se ti zakade v Arnavte in jih vržejo z brega v dolino. Tu se ustavijo Arnavti in se začno uporno boriti. Kara Mahmud podpre Arnavte z nekaj tisoč svojih ljudi in zdaj nastane na levem krilu in v središču krvava, odločilna bitka. Poleg prasketanja pušk pokajo še topovi, da se trese zemlja. Vso okolico objame gost dim, iz katerega se kakor iz peklenskega brezdna glasé obupni bojni klici in stok ter klicanje na pomoč ranjencev in umirajočih bojevnikov. Na mnogih mestih je prišlo do spopada z nožem in tamkaj se je bratil z nožem tudi bajonet. Tu je bila bojna slika najgrozovitejša: dokler niso eni ali drugi poginili, tako dolgo niso nasprotniki odjenjali. Husein in Ali-paša Vidaič sta bila povsod, kjer je bila nevarnost največja. Vitez iz Bosne je bil ves črn od strelnega prahu, da ga skoraj ni bilo poznati. Jezdeč v najhujši toči svinčenih zrn je ostal neranjen in je zapovedoval svoji vojski; človek bi mislil, da ga višja roka čuva v teh nevarnostih. Proti večeru

zapove, da se naj v naskoku udari na Turčine. Močno se oglase bobni in piščalke, a bosanska vojska se kakor besna zakadi v vrste vezirjevih bojevnikov. Ti mirno pričakajo ljuti napad, a se ne dajo premakniti z mesta. Husein in drugi vodje spodbujajo svojce. Ako bi se bila vsa bosanska vojska borila složno, bila bi popolnoma pobila Karo Mahmud-pašo; pa sarajevski in podrinjski begi so se borili proti svoji volji in tako so oslabili tudi moč drugih. Kakor ti so bili tudi pravoslavni kristjani, ki so jih begi oborožili s silo; raje (kristjani) niso imeli prave volje boriti se za last svojih gospodarjev. Edini raje od Gradačca, ki so bili rimskokatoliškega izpovedanja, so se držali junaško pod svojim vodjem Marijanom Reličem. Husein videvši, da skoraj polovico vojske ne mara za boj in da z ostalo polovico ne bo mogel potisniti vezirja v beg, zapove, naj se opusti naskakovanje. Pomalem poneha streljanje topov, prasketanje pušk, potihne bojni krik in dim se poleže, a nad bojiščem se razkrije vedro nebo, na katerem se že svetlikajo prve zvezdice. Bil je večer. Obe vojski prenehata z bojem kakor po dogovoru in ostaneta vsaka na svojem mestu. Stražni ognji zaplamte v velikem številu, a okoli njih se pripravljajo bojevniki k počitku.

Husein da sklicati svoje četovodje. Silno zlovoljen je in žalosten. „Vidim," začne govoriti zbranim, „da s to vojsko ne smem zopet pričeti naskakovanja na Kara Mahmudove čete. Naše vojske se polovica noče boriti, a osmanska vojska, ki je večja od naše, bojuje se vsa in še dobro se bojuje. Povejte, kaj naj storim?"

„Kaznovati moraš ničvredneže in izdajalce!" zakliče Krupa kapetan.

„Prepozno je zdaj!" odgovori Husein.

„Tedaj pa razglasi v vojski, da naj vsak svobodno zapusti bojišče, kdor nima volje boriti se pošteno," svetuje beg Zlatarevič.

„To bi ne bilo modro,“ izpregovori beg Kulenovič, „ker bi to še ojačilo Mahmud-pašo; jaz mislim tako, da pustimo to mesto in pričakajmo Turčine pred Sarajevom. Tam se lahko oslanjamo na mesto in v sili imamo še trdnjavo.“

Vodjam se dozdeva, da je ta nasvet še najboljši. Tudi Huseinu se zdi dober. Ob zori se dvigne bosanska vojska in začne počasi in v redu korakati proti Sarajevu. Kara Mahmud jo pusti mirno oditi in ne vé, kaj naj bi mislil o njenem kretanju. Da se umika bosanska vojska, ne gre mu v pamet. Počasi krene tudi vezir za Huseinom, da bi obnovil neskončano vojno.

Sarajevo se silno vznemiri vsled Huseinovega povratka. Ljudstvo je bilo prej celó zagotovljeno, da bo Husein premagal Osmane kakor spomladi. Zaradi njegovega nevspeha popade nekatere žalost, druge strah, a mnogo je tudi takih, ki se vesele napredovanja Kara Mahmud-pašinega. Povrh pa začno nezadovoljneži v vojski vedno bolj in bolj kazati svojo nevoljo. Naslanjaje se na Huseinove sovražnike v mestu začno nekateri takoj glasno govoriti, da je zdaj vsemu konec in da bi bila prava neumnost upirati se še dalje onemu, kar bo prišlo gotovo.

Husein se dela, kakor bi ne slišal ničesar, a v duši ga peče nezvestoba in podlost svojih deželanov. Kara Mahmud dospe za Huseinom drugega dne pred Sarajevo. Vitez iz Bosne zbere okoli sebe zveste svoje vodje bege in jim reče: „Na vas se zanašam, bratje! Še enkrat se hočem pogledati z Mahmud-pašo in naj bo že, kakor hočeta Bog in sreča junaška. Ako bom videl, da ne moremo zmagati, se hočem ali preriti skozi sovražnika ali pa poginiti; živ mu nočem priti v roke.“ Nato objame vodje, kakor bi se hotel za vedno posloviti od njih. Junakom tekó vsled ginjenosti solze po licih, a v duhu se zaklinjajo Bogu, da nočejo zapustiti

svojega junaškega poveljnika in naj se krši nad njimi nebo.

Husein ne čaka na Turčine, ampak se prvi navali na nje. Z gromovitim krikom začno Bošnjaki boj. V prvih vrstah jezdi Husein in ne posluša opominjanja svojih prijateljev, ki ga zaklinjajo, naj ne gre slepo v smrt. Ali-paša se niti za korak ne oddalji od svojega pobratima, beg Zlatarevič istotako. Videvši ta vzgled se zbere okrog Huseina kakih dve sto begov in kapetanov, da gredo prvi v odločilno bitko. Bosanska vojska je bila vsa očarana nad viteštvom svojih vodij in kakor slepa je šla za njimi v ogenj in za zmago. Junaki z Viteza planine pokažejo tudi danes, da so res pravi junaki, dočim se izdajalci in ničvredneži ustavljajo danes še bolj, kakor zadnjič. Mirnih rok gledajo tisoči teh odpadnikov, kako njihovi bratje prelivajo kri in žrtvujejo življenje. Husein ne mara za nje, ampak vzpodbuja svoje zveste in jih v zelo ljutih navalih zaganja v vrste Kara Mahmudove vojske. Lepo sarajevsko polje se je spremenilo v nemilo bojišče. Osmani niso mislili, da bo naskok tako hud. Z nepremagljivo in neodjenljivo močjo potiskajo Bošnjaki Mahmudove čete, trgajo in kosajo njihove vrste in jih v oddelkih gonijo po bojnem polju. Na višinah iznad Sarajeva stoje tisoči in tisoči ljudi in gledajo krvavi boj. V klice svojih bratov se mešajo njihovi vzkliki, s katerimi bodre junake, naj vztrajajo v borbi proti Turčinom. Ako je bil krik na višinah, bil je tem hujši na bojišču. Pod Huseinom pade konj. Zvesti njegov belec, ki ga je bil nosil na tolikih bojiščih, se zruši pod Huseinom zadet od svinčenke v čelo. Huseina zaboli srce, ko vidi, kako poginja zvesto živinče. Toda nima časa žalovati za njim. Kmalu sedi na drugem konju, ki mu ga pripeljejo in držeč dvignjeno sabljo hiti naprej. Na tisoče zrn sliši žvižgati mimo ušes, a on sedi zdrav in neranjen na konju. Zelena suknja,

vihrajoča v zraku, je vsa prestreljena, a nobeno zrno ne zadene njegovega telesa. Kara Mahmud zarohni od jeze, ko mora gledati, kako mala Huseinova vojska preganja njegovo veliko večjo in izvežbano armado. Da bi ohrabril vojake, popelje sam nekaj svojih bataljonov v boj. Vse zastonj! Bošnjaki ne poznajo danes sile, ki bi ji ne bili v premoči; tako jih ohrabri brezmerna hrabrost svojega poveljnika Huseina Gradačeviča. Osem konj ubijejo pod njim, a on se ne ustraši, ampak vedno hujši naskakuje. „Gotovo je začaran," govoré Mahmudovi vojaki kakor tudi Bošnjaki, videč čudo junaške sreče Huseinove.

Njegovi sovražniki, ki gledajo začetkoma, kako liki sokolu razganja turške čete, začno povešati glave in tiho govoriti med sabo: „Napačno bo za nas; vse kaže, da bo Husein potolkel Osmane." Tudi Kara Mahmud izgubi upanje in se začne posvetovati z višjimi svojimi podpoveljniki, kako bi se naj umaknil s svojo vojsko.

Nenadoma pa, kakor bi bila vzrastla iz zemlje, se pokaže nova četa na levi strani bosanske vojske. Velik nered nastane v njenih vrstah, ker se ni bil nihče nadejal kaj takšnega. Ali-aga Rizvanbegovič, ta zakleti sovražnik Huseinov in stari pristaš sultanov, prihrumi s šest tisoč možmi nad bosansko vojsko. Večina njegovih čet so bili sami hercegovaški kristjani, v katerih je znal v največji meri razjariti srd in prirojeno mržnjo napram begom in kapitanom. Kakor krvoločni risi se poženo kristjani na Huseinovo vojsko. Ko to vidi Kara Mahmud, se zopet ohrabri in se na čelu svojcev navali z vso močjo na nasprotnika. Od dveh strani stisnejo zdaj viteza iz Bosne. Desno krilo Kara Mahmudpašino se jame naglo širiti proti severozapadu, ni manjkalo mnogo in vezir bi bil obkolil bosansko vojsko.

„Slabo je za nas, pobratim!" reče Ali-paša Vidaič Huseinu. „Vse nam je pokvaril sovražni Ali-aga."

„Naj mu zamrje rod, odpadniku!“ zakolne Husein v veliki duševni jezi. „Ta dan je poslednji dan naše svobode!“

„Udariva, Husein! Zmagali bomo!“ začne vzpodbujati Ali-paša svojega prijatelja.

„Pusti!“ odgovori tužno Husein, „o zmagi ni govora. Vidiš, kako pojenjujejo naše čete. Ne preostaja nam drugega, kakor pretolči se skozi sovražnikove čete.“

„Rešimo se v trdnjavo!“ svetuje Ali-paša še v zadnjem trenutku.

„Pa nimamo dovolj hrane, da bi se mogli dalje časa uspešno držati in nimamo dovolj prijateljev v Sarajevu!“ pripomni Husein in naglo pristavi: „Naznani vojski, naj vsi složno udarijo na to stran, kamor jim hočem jaz trebiti pot.“

Husein zbere okoli sebe svoje Posavce pod Marijanom Reličem in obdan skoraj od vseh vodij svoje vojske udari urno in z vso močjo na desno turško krilo, da si skozi tisto naredi pot za umikanje. Vsa vojska šine navdušena za njim. Od vseh strani padajo svinčenke kakor toča, a ne briga se vitez iz Bosne mnogo za nje. Na ognjevitih svojih konjih pretrga bosanska konjenica vrste turških vojakov, a za petami ji sledi pehota, ki brani odprto cesto z britkimi handžarji. Po hudi enourni borbi se je izvila Huseinova vojska iz objema, s katerim jo je bil opasal Kara Mahmud v družbi s stolačkim Ali-ago. Mnogo junakov pade med potom, a nekaj, toda le samo težko ranjenih pade sovražniku v roke. Novi bosanski vezir si ne upa zasledovati Huseina, ker je imel tokrat veliko večje izgube, kakor prvič pri planini Vitezu.

Na bojnem polju se snideta Ali-aga stolački in vezir Kara Mahmud. Milostljivo objame vezir ponosnega ago, ki se globoko prikloni sultanovemu namestniku.

„Ti si mi danes rešil bojno srečo,“ reče Kara Mahmud, cesarska nagrada ti ne bo izostala.“

Še istega dne vkoraka vezir z Ali-ago Rizvanbegovičem v Sarajevo. Pred mestom ga pričakajo Huseinovi odpadniki in ga pozdravijo kot novega, postavnega gospodarja v deželi. Z očividnim preziranjem, ker je navadno rad preziral vsakega, odgovori jim Kara Mahmud nekaj besed na ta pozdrav in gre dalje. Pri vhodu v mesto ga ustavi poslanstvo najodličnejših Sarajevčanov, ki ga, spustivši se na kolena, iskreno prosi, naj prizanese mestu in ne da trpeti grozovitosti, češ, Sarajevčani so že komaj pričakovali njegovega prihoda. „Nič se ne bojte,“ odgovori vezir, „nihče vam ne bo škodoval; če si znam vzdržati red v svoji vojski, upam, da bom tudi tukaj naredil skoraj red.“

In res ni vezirjeva vojska delala nikakih nasilnosti po mestu, kakor je bilo to običajno pri prejšnjih osvojenjih. Sarajevčani so bili radi tega nezmerno zadovoljni; toda kmalu so jeli povešati glave, ko so videli, da ne dela vezir nikakih priprav za odhod iz Sarajeva. Po stari navadi je smel bosanski vezir na pohodu po deželi bivati samo štiriindvajset ur v Sarajevu, ker je že od starih časov bila Banjaluka, potem pa Travnik stolica vezirja bosanskega, a Sarajevo je bilo nekaka ljudovlada, ki je imela svoje posebne predpravice sarajevske. Ker je dobro vedel, da se brez Sarajeva ne da gospodovati v Bosni, dá si sezidati v Gorici pri Sarajevu svoj konak in vojašnico za vojake. Sarajevčani so zdaj vedeli, da je prišel konec njihove svobode. Od tega časa je Sarajevo ostalo mesto bosanskih vezirjev.

To je bil prvi plod domače nesloge — lastnina tujčeva! —

Prebivši se skozi Mahmudovo vojsko zbere Husein ostanke svojih čet pri Kiseljaku. In zbere okrog sebe kapitane in bege in jim reče: „Stare Bosne ni več! Z

današnjim dnevom je izdahnila. Tujec bo odzdaj svojevoljno vladal po deželi, a bosanski sinovi bodo nosili njegov jarem. Nesloga nas je pritirala v propast, toda vi ste bili prijatelji sloge in moja najboljša podpora. Hvala vam, bratje! Jaz vas ne potrebujem več. Vrnite se domov in čakajte potrpežljivo, kaj nam bo prinesel čas. Za mene si ne bodite v skrbeh; jaz bom to, kar bo hotel Bog. Kjerkoli bom, povsod vas bom hranil v najmilejšem spominu!"

Vitez iz Bosne razpusti svojo vojsko. Plakajoč se poslove od njega zvesti tovariši njegove slave in nesreče. „Z Bogom, zmaj, z Bogom, vitez naš!" orilo je od vseh strani in okrog šest tisoč mož bosanske vojske se je razšlo hipoma od Kiseljaka na vse strani Bosne.

Pri Huseinu ostanejo samo njegovi Posavci in Marijan Relič s svojimi kristjani. Okrog dvesto najodličnejših begov in kapetanov, ki so bili ž njim že prvi v boju proti Carigradu, noče se ločiti od njega. Prisegajoč, da ga hočejo spremljati na konec sveta, obljubljajo mu, da hočejo ž njim deliti vse težave in nadloge. Med njimi so bili Ali-paša Vidaič, beg Zlatarevič, nadsodnik (molah) sarajevski in Krupa-kapetan. Zastonj jim je prigovarjal Husein, naj opuste svojo namero, oni ostanejo vendar pri njem.

„Saj veste, da mi ni ostati v tej zemlji," govori jim Husein, „odločil sem se pobegniti čez Savo in se podati pod varstvo avstrijskega cesarja."

„Vsi gremo s tabo!" odgovarjajo begi, „tam na avstrijskih tleh je tudi za nas primerno mesto."

„Tedaj pa pojdite," prikima Husein, „če nočete drugače."

V štirih dneh prispejo vsi v Gradačac. Velika množica ljudstva se je bila zbrala, da pričaka bosanskega viteza in njegove bojevnike. Vsak, kdor je bil prišel, je imel v vojski kakega sorodnika ali prijateija, na ka-

terega povratek se je veselil. Z veliko spoštljivostjo in iskreno udanostjo pozdravlja ljudstvo brez razlike vere Huseina, ki množici na vse strani ljubeznjivo odzdravlja z roko. Ljudstvo se pomeša med bojevnike. Tu objema oče svojega sina, brat sestro, mož svojo ženo, tam zopet je otročad obstopila svojega očeta in ga vlekla iz vrst oborožencev, vprašajoč ga, kaj ji je prinesel iz vojne. Bila je to vesela slika povratka iz bojev. Pa tamkaj vidiš tudi temno žalost in omedlevanje, da te boli srce. Matere, žene in otroci jočejo in ihtijo, da bi ganilo kamen. Tamkaj objokuje ena sina, druga moža in na stotine otrok plače za očetom, ki jim je bil do zdaj skrbel za hrano in jih branil hudega. Husein, imajoč že od narave mehko srce, ne more gledati in poslušati to žalost in povešenih oči pohiti skozi množico v svoje dvorane. Tik pred pragom vzdrami ga moški glas: „Bog te spremljaj, gospod!“ Husein se ozre in vidi Marijana Reliča, svojega hrabrega četovodjo, ki drži za roko mlado in krasno ženo. Bila je Jurka.

„Hvala ti, junak! Bodi srečen s svojo ženo, a v sreči se večkrat spominjajta tudi mene.“ To rekši izvleče izza pasa polno mošnjo zlatov in jo stisne Jurki v roko. „Tukaj sprejmi od mene doto. Z Bogom!“ Naglo odjezdi na dvorišče.

Drugega dne je odpotoval Husein z Ali-pašo Vidaičem v Vinkovce k polkovniku brodskega regimenta, da si izprosi dovoljenje za prehod preko Save v Slavonijo.

V Posavino je dospela vest, da je vezir poslal za Huseinom močan oddelek svoje vojske. Bil je zanj skrajni čas, da pobegne. Husein vzame s seboj mnogo svojega blaga in vse dragocenosti in spremljan od dvesto begov zapusti z bolnim srcem Gradačac in stare dvore svojih prednikov. Pri Županji se prepelje v Slavonijo.

Ravno je zašlo solnce, ko je stopil na drugi breg. Še enkrat se ogleda v smeri svojega rojstnega kraja in vidi v daljavi njegove planine. Solze mu zalijejo oči in z roko zamahnivši proti onim krajem, se obrne k Ali-paši Vidaiču, rekoč: „Zdi se mi, da se po tem potu ne bom nikdar več vrnil.“

Njegova slutnja se je vresničila.

XIV.

Po prehodu čez Savo se obrne Husein preko Djakovega v Osek. V manjšem mestu mu ni bilo mogoče ostati radi velike družbe, ki ga je radovoljno spremljala v pregnanstvo. V Djakovu se Husein pokloni takratnemu bosanskemu škofu Pavlu Sučiču, ki bosanskega junaka skupaj z njegovimi spremljevavci pogosti prav imenitno. Drugega dne dospe Husein v Osek in se javi pri poveljniku trdnjave, oddavši mu priporočilno pismo od djakovskega škofa.

„Dobro, dobro,“ reče prav prijazno stari general, ko je prečital pismo svojega dobrega znanca, „dal bom tebi in tvojemu spremstvu stanovanje v naši vojašnici in takoj hočem pisati cesarju na Dunaj, kaj se ima zgoditi nadalje.“

„Jaz se s svojimi tovariši zatekam pod varstvo tvojega cesarja!“ reče Husein generalu.

„Ne boj se,“ odgovori poveljnik, „naša država je širna, tudi za tebe se bo našlo pripravno mesto.“

„Samo ne daleč od Bosne, general!“ prosi Husein, „tamkaj je še moje imetje, ki bi je lahko upravljal iz bližine.“

„Ne morem ti nič obljubiti, ker to ni v moji oblasti. Potrpi nekoliko!“ zavrne zapovednik.

Huseinu se odkaže stanovanje v vojašnici blizu mestnih vrat, ki vodijo v novo mesto. Z njim sta stanovala še Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič. Ostalim se odkažejo stanovanja v Podravini, ulici dolenjega mesta Oseka. Beguni so bili popolnoma svobodni, razen da se niso smeli brez polkovnikove vednosti nikamor oddaljiti od Oseka; le pojahati so smeli večkrat na svojih brzih konjih na prosto. Spremljan od svojih sijajno oboroženih junakov, katerih konji lepe arabske pasme so nosili srebrno in zlato opravo, je izjahal Husein večkrat vpričo zamaknjenih gledalcev iz trdnjave in kakor vihra pohitel za Dravo ali pa udaril po cesti proti Djakovu, srečen v mislih, da se v tej smeri približuje svoji domovini.

To je bila edina zabava Huseinova in njegovih tovarišev, sicer pa je po cele dni žalosten pušil tobak iz čibuka. Niti razgovor o nekdanjih bojih ga ni veselil, o njegovih nekdanjih bojih, ki so imeli tako srečen začetek in tako slab konec. Iz Bosne, ki je osobito v prejšnjih časih imela veliko trgovinsko zvezo z Osekom, je prišel večkrat kdo Huseinovih znancev, ki ga je obiskal in mu pripovedoval o najnovejših dogodkih v Bosni. Na ta način je Husein izvedel vse, kar se je bilo zgodilo v rodni deželi po njegovem begu preko Save.

Mnogo begov in kapetanov, ki so bili prej privrženci Huseinovi, se je zaprlo po bitki pri Sarajevu v svoje trdne gradove, misleč, da se bodo odtod ložje pobotali z vezirjem Kara Mahmudom in obdržali svojo lastnino. Toda varali so se. Kara Mahmud pokori drugega za drugim z vojaško silo, pošlje jih naprej v svoj tabor in odtod v Carigrad; od tam se ni vrnil nobeden več. Na njihovo mesto so prišli tuji mohamedani, ki jih je vezir po svoji volji nameščal ali odstavljal. Ali-aga Rizvanbegovič, dedni beg stolački, je bil za svoje za-

sluge za sultana sijajno odlikovan. Imenovan je bil za hercegovaškega pašo in tako je dobil ponosni Ali-aga oblast nad celim okrajem, kar si je bil že toliko želel in zdaj vendar dosegel. Sarajevčani, ki so si bili najbolj želeli novega vezirja, so dobili skoraj najhujše plačilo. Ker niso marali, da se je Kara Mahmud naselil v Gorici skupaj s svojo vojsko, so ga začeli najprej prositi, naj zapusti Sarajevo in prestavi svojo vezirsko stolico v Travnik, kjer so imeli že odnekdaj bosanski vezirji svoj sedež. Ko niso prošnje nič pomagale, začno meščani vezirju pretiti, ali tudi to ni nič zaleglo. Tedaj se pa age razjezé, zbero se in več tisoč skupaj udarijo na vezirja in njegovo vojsko; pa imeli so nesrečne čase, ker vezir jih nemilo pobije in odzdaj jih še bolj hudo stlači pod svoj jarem.

„Takšno plačilo so si zaslužili za svoje odpadništvo!“ reče Husein. „Zdihovali so za Turčini in zdaj so jih dobili na vrat.“

Beguncem, posebno Huseinu, začne vedno bolj presedati življenje v tujini. Nihče ne ve, kako neznosno je mohamedanskemu Bošnjaku živeti izven svoje domačije, a osobito v takem kraju, kjer nima sovernikov. Tak kraj se mu zdi hujši od puščave, ondi mu je vse mrzko in odurno. Nima pravega miru, kakršnega ljubi vsak jutrčan, nima junaškega prijateljstva, vspodbujajočega mu dušo, nima tihe sreče haremske, ki ga ublažuje; a nad vse ga boli, da nima priložnosti izvrševati svete navade svoje vere, ki ga napolnjuje z navdušenostjo.

Huseina prevladuje velika otožnost. Očividno jame hujšati. Najrajši je sam in nobenega razgovora ne ljubi. „Oh, ko bila vsaj ona pri meni!“ je vzdihoval večkrat. „Vse bi ložje prenašal, — ali kje je ona, kje je?“

Nekega dne, ko so ga mučili ti bolni spomini na domovje in spomini na neprisojeno mu ljubo, se odpro duri in v sobo stopi velik in močan redovnik. Lepo za-

vihane brke pričajo, da je bosanski duhovnik. Bil je to pater Ilija Starčevič, župnik iz bosanske Posavine, stari Huseinov znanec.

Ko zagleda Husein svojega rojaka, se mu razvedri lice od velike radosti. Pozdravi patra najljubeznivejše, posadi ga k sebi na blazino in ga po stari navadi vpraša: „Kaj je novega v Bosni?“

„Gotovo je tudi tukaj znano,“ začne pripovedovati pater, „da je bil Ali-Namik, paša skadrski, potolčen, ko ga je veliki vezir Rešid poslal v Črnogoro.“

„Slišal sem to,“ odgovori Husein.

„Veliki vezir je potem hotel obnoviti vojno s Črnogoro,“ nadaljuje frančiškan, „toda istočasno pride iz Carigrada vest, da se je spuntal misirski paša Ibrahim, in veliki vezir dobi od sultana nalog, naj se takoj obrne proti Misiru, a Črnogoro naj pusti za zdaj pri miru.“

„Lepi dogodki za Bošnjake, lepe priložnosti, ako bi bili složni,“ si misli natihoma Husein.

„Torej krene veliki vezir iz Macedonije v Carigrad,“ pripomni frančiškan, „odkoder hoče potem iti proti Misiru. Zdaj je ugodna prilika, da bo kmalu pokorjen misirski paša, kajti vezirju so, kar tiče Evrope, strani celo varne. Črnagora je izmučena vsled zadnjih napadov, Albanezi so ugnani, Bošnjaki istotako. Da se povsem reši vsake skrbi, razglasi veliki vezir pred svojim odhodom iz Macedonije, da so pomiloščeni vsi beguni, ki so se bili zadnja leta bojevali proti sultanu.

„Vsi pomiloščeni?“ vpraša naglo Husein in se vsled nove nade ves izpremeni v lice.

„Da, vsi razen tebe, častiti vezir, in tvojega pobratima Ali-paše Vidaiča. Za vaju se pričakuje sultanov ferman (pismo) iz Carigrada. Tisti Kara Fejsija, mladi vodja navadnih cestnih roparjev, ki je toliko zakrivil in oropal mesto Sofijo, se sme vrniti v domovino, samo vidva sta izvzeta.“

Husein upre oči v tla in ne reče nič.

„Upaj v dobro“, tolaži frančiškan Huseina, videč, kako nemilo ga je dirnila usodna vest. „Sultan je milostljiv in kmalu se boš vrnil v svoj rojstni kraj.“

„Misli na Škodro-pašo; ravnotako se bo zgodilo tudi meni“, odgovori Husein.

„Kaj je s Škodro-pašo?“ vprašan frančiškan.

„Gotovo ga je sultan počastil z gajtanom (vrvica, s katero se mora obesiti sam), ali ga pa poslal v prognanstvo“, odgovori Husein, „ker ni ničesar slišati o njem.“

„Ti torej ne veš, kaj je s Škodro-pašo, gospod?“ se začudi frančiškan. „Naj ti povem! Ko so ga z družino odvedli v Carigrad, je mislil svet, da je izgubljen. Ali sultan se mu je izkazal milostljivega. Odkazal mu je Carigrad in okolico v prebivanje in mu nakazal sto tisoč grošev letnega dohodka.“

„In vendar živi v prognanstvu!“ pripomni Husein.

„Seveda, toda živi vsaj lahko lepo in stanu primerno“, odgovori pater Ilija.

„Brez Bosne ne poznam pravega življenja“, reče Husein in umolkne.

„Na potu sem na Dunaj, gospod“, nadaljuje po kratkem prestanku redovnik. „V zadevah našega frančiškanskega reda bom stopil pred cesarjev obraz. Imaš li kakšno prošnjo do njega?“

„Drugega ne prosim, kakor da mene in moje tovariše proti naši volji ne izroči Turčinom. To je vse, česar prosim!“ Pater na to vstane in se ljubeznjivo poslovi od Huseina.

Nekoliko dni pozneje dobi poveljnik trdnjave službeno poročilo, da so vsi bosanski beguni, živeči v Oseku, pomiloščeni razen Huseina in Ali-paše Vidaiča in da se svobodno morejo vrniti v svojo domovino. Poveljnik pokliče begune pred se in jim prečita ta raz-

glas. Bošnjaki se silno razvesele pomiloščenja, a žalosti jih dejstvo, da sta izvzeta njihova prvaka.

„Hočemo še počakati“, odgovoré poveljniku, „da pride sultanovo pismo, ki bo odločilo o vezirju in Ali-paši. Potem se bomo še le obrnili na to ali ono stran.“

Tako se zgodi. Beguni ostanejo vsi v Oseku in pričakujejo sultanovega pisma za Huseina in Ali-pašo.

Pride konec predpusta leta 1832. Grofovska obitelj Pejačevičev priredi na svojem dvoru v Retfali, tik Oseka, sijajen maškaradni ples. Vse, kar je bilo odličnejših rodbin, se je zbralo iz Oseka in okolice k tej zabavi. Prišli so grofi Elci in Hueni, baron Prandau in stari hrvatski plemiči Adamoviči, Mihaljeviči, Delimaniči in Jankoviči Granički. Razen plemstva je bil navzoč tudi škof djakovački in poveljnik osečke trdnjave z nekaterimi višjimi častniki.

Plesna dvorana je bila bujno okinčana s kitami iz zelenja in svežega cvetja. Ob oglih in kotih so bile nastavljene okoli umetnih vodometov tujezemske cvetlice. S stropa so visele dragocene svetilke, katerih mnogoštevilne lučice so odsevale iz kristalnih ogledal, visečih ob stenah.

V dvorani je pisana, zanimiva družba. Tu vodi rdeč domino (maškara) za roko živahno Ogrkinjo s kratkimi rokavi, iz katerih se blesté bele, rejene roke. Tam je španski grand (gospod) vjel mlado ženo iz osečke okolice, pa jo krepko drži za roko. Mogoče da ji govori o ljubezni, ker si ona same sramežljivosti prikriva oči in gleda, kako bi mu ušla. Dalje zopet je ustavil star kapucin mlado vrtnarico in ji pridiguje o nečimurnosti sveta, a ona se mu hudomušno smeje in se brzo poslavlja od njega, sosebno ko vidi, kako jo razprostrtih rok k sebi vabi bogato opravljeni poljski šlahčič (plemenitaš). V sredi dvorane se je postavil velik Trenkov pandur v rdečem plašču, držeč v roki malo

dete iz sladkorja. Okoli njega se je zbralo mnogo družbe, moške in ženske, da mu odvzame dete; pa radi tega se pandur tako razjezi, da odgrizne revnemu detetu glavo. Okoli gospodov in gospa, ki so brez krink opazovali te prizore, se giblje krotek barantavec in ponuja svojo pisano robo v razprodajo. Osobito je nadležen mladim gospem, ki ga ne morejo odpraviti drugače, kakor da mu ponudijo roke v poljub. Kamor pogledaš z očesom, povsod najdeš kaj posebnega, nenavadnega in zabavnega. Vsi časi, vsi narodi in stanovi, kakor bi lahko rekel, so zastopani v tej mešani družbi. Prijatelje in čestilce lepega spola je bodla najbolj v oči visokorasla, lepa Bosanka v svoji narodni opravi. Njena velika, krepka postava in njeno mikavno kretanje je omamilo mnogo gledalcev. Kakor se je dalo po svežem, rdečem obradku soditi, ki ga je zakrivala krinka, je moralo biti lice res divno. To so pričale tudi žive oči, ki so se kakor žareče oglje svetile izza krinke. Potem pa še ti majhni nožici v rumenem, s srebrom obšitem obuvalu! Človek se jim mora čuditi, kako morejo nositi to veliko čudo ženske krasote.

Povabljeni gosti so bili bržčas že vsi skupaj in vse je že mislilo na ples. Zdaj pa se odpro duri in v sobano stopi v sijajni opravi Husein Gradačevič, spremljan od svojih najboljših prijateljev Ali-paše Vidaiča in bega Zlatareviča. Stopivši v dvorano postoji nekoliko, hoteč se razgledati. Bil je veličasten in mičen videti. Izpod velikega belega turbana s srebrno čelenko (odlikovalno znamenje za hrabrost) mu je blestelo bledo lice.

Na celi postavi je videti, kakor bi bival največji mir v njem in ako bi ne imel tako živih in ostrih oči, ki so svedočile o veliki njegovi junaški duši, bi človek mislil, da mu je lice izklesano iz brezčutnega marmorja.

Po dvorani nastane šepet in vse upre oči v njega. Hišni gospodar pristopi k vezirju, ki se je ves svetil v

zlatu in srebru, in ga srčno pozdravi, kakor tudi njegova tovariša. Istočasno se Huseinu približa moder domino, vodeč za roko lepo Bosanko. Husein obstoji kakor okamenel. Razprostre roki proti nji in že odpre usta, kakor bi hotel nekaj izpregovoriti, ali v istem trenutku se oprime Bosanka ramen svojega spremljevalca in vzklikne: „Joj, drži me!“

„Ona je — njen glas!“ vzklikne vezir ves iz sebe proti Ali-paši in hoče naprej. Ali-paša ga ustavi: „Obvladaj se, pobratim! Kaj bo govoril svet!“

Modri domino vzame hitro Bosanki krinko z obraza, vzdigne jo na roke in jo ponese proti durim, da jo spravi na prosto, na sveži zrak. Vse se razburi. Ko so ponesli nezavestno Bosanko izpred Huseina, pogleda ji ta v obraz, pograbi krčevito Ali-pašo za roko in mu reče glasno: „Ona je!“ Komaj se drži na nogah.

„Moram govoriti ž njo!“ jeclja Husein s tresočim glasom.

„Opusti to, pobratim!“ prigovarja mu Ali-paša in ga skuša pomiriti. „Osramotil boš sebe in njo! Kdo ve, če ni že omožena!“

„Ne govori tako — sicer zbesnim!“ zavrne Husein in strese Ali-pašo za ramo.

V obči zmešnjavi nihče ne opazi Huseinove razburjenosti. Kmalu se vrne hišni gospodar, ki je bil šel za nezavestno maškaro, da preskrbi vse potrebno, in pristopi k Huseinu: „Mladi gospej je postalo naenkrat slabo,“ reče grof, „a zdaj ji je že bolje in odpeljala se je s svojim možem domov!“

„Ali je že omožena?“ vpraša Husein grofa tako živo, da ga ta začuden pogleda.

„Ali jo poznaš, vezir?“ vpraša grof.

„Poznam jo . . . da, poznam!“ odgovori Husein s tresočim glasom.

„Lanskega leta je bila z očetom v Travniku,“ pripomni Ali-paša. „Ali s kom se je omožila?“ vpraša takoj dalje.

„Omožila se je s svojim bratrancem, konjeniškim kapetanom (stotnikom), z onim, ki jo je ponesel iz dvorane,“ odgovori grof. „Kakor sem slišal, ga ni vzela iz ljubezni, ampak njeni sorodniki so želeli, naj se vzameta, da se zopet zjedinijo stara posestva te rodovine.“

Huseinu se vije srce same neizrečene žalosti. „Torej sem jo izgubil za vedno!“ misli si in težak vzdih se mu izvije iz prs.

„Kako dolgo je že omožena?“ vpraša Ali-paša grofa.

„Danes je ravno osem dni. Konjeniški oddelek, v katerem služi kapetan Plasaj, njen mož, biva tukaj le mimogrede in odrine že jutri proti Pečuhu.“

„Že jutri!“ pripomni Ali-paša in pogleda po strani Huseina, ali ta molči, kakor bi bil iz kamna.

Zdaj zasvira godba škotski ples in maškare začnejo ples. Husein gleda nekaj časa brez vsakega zanimanja to zabavo, potem se priporoči grofu in odide domov. Ko je sam v sobi, vzdihne globoko, kakor bi hotel odvaliti velik kamen od srca in izpregovori sam sebi: „Šla je za drugim, torej me ne ljubi več . . . ali kolikrat se je prej zaklinjala, da hoče ljubiti samo mene, ljubiti mene do groba!“ Srce mu vzkipi, ko se spominja tega. „Ha, nezvesta!“ zavpije in se udari s pestjo ob čelo. Hoče izustiti grdo kletev, a se vendar premaga. „Ne, ne, nočem preklinjati,“ reče tiho, „morda pa ni ona kriva . . . morda me pa še liubi! . . .“

Konjeniška četa, v kateri je služil kapetan Plasaj, mož Marijin, je odšla z ranim jutrom. Husein je tako izgubil vso nado, da bi mogel še kdaj videti Marijo. Hudo ga je to bolelo. Da bi bil mogel le eno besedico, eno tolažilno besedico čuti iz njenih ust! Ali še tega ne!

Čez kakšnih deset dni dobi Husein pismo iz Pečuha. Srce mu zaigra v radosti, ko prebere podpis. Pismo je bilo od Marije.

„Moj dragi! Od najinega zadnjega svidenja gotovo veš, da sem omožena. Ne jezi se raditega nad mano. Šla sem v zakon s svojim sorodnikom, ker je bila to želja naše rodbine. Dala sem mu sicer roko, a srca mu nisem mogla dati, ker je srce ostalo pri tebi in hoče biti tvoje do groba.

Marija.“

„Ona me še vedno ljubi!“ vzklikne Husein poljubivši dragoceni list. „Zdaj sem miren, — zdaj ne zahtevam nič več.“

To pismo je bilo odzdaj zanj največja tolažba. Kadar so ga mučile najhujše notranje bolečine, vzel je v roke malo pismo, prečital je in takoj mu je odleglo. Kakor čudotvorno svetinjico je čuval to pismo in je nosil vedno v žepu nad srcem: bilo mu je najblažji spomin na blažene dni sladke ljubezni.

Vedno enakomerno in v neprestanem pričakovanju daljne usode so minili meseci in dnevi Huseinu in njegovim prijateljem begunom. Približala se je jesen leta 1832. Nekega dne meseca listopada pride poveljnik osečke trdnjave k Huseinu in ga obvesti, da je zanj in za Ali-pašo dospel v Zemun sultanov ferman, in da morata iti oba tja, da slišita sultanovo pismo.

Med upanjem in strahom se poda Husein na pot v Zemun. Spremljajo ga vsi prijatelji, ki se poslove na dosedanjem mestu, ne misleč se vrniti nazaj. Bil je krasen jesenski dan, ko je Husein na čelu svoji vitezov jezdil v Zemun, a solnce je žgalo kakor poleti.

Držeč solnčnik nad glavo je ponosno jezdil bosanski vitez na konju arabcu, ki je bil ves pokrit s srebrom in zlatom in ki sta ga peljala dve slugi na

desni in levi strani. Kamor je prišel, povsod je postajalo ljudstvo in se čudilo sijaju, kakršen je v navadi samo v jutrovih deželah. Pred stanovanjem avstrijskega brigadirja, kjer se je imel prečitati sultanov ferman, razjaše Husein konja. Ali-paša Vidaič in Krupa-kapitan, ki nista nehala v njem spoštovati bosanskega vezirja, spremita ga za roko v sobo. V dvorani sta že čakala brigadir in sultanov poslanec — Morali-paša, tisti, ki so ga bili Bošnjaki ujeli v Travniku in ki jim je bil pobegnil v Mostaru. Iz njegovih ust morata glavna vodje bosanske vstaje slišati sultanov odlok. Sultanov ferman se je glasil zelo strogo. Odvzel je Huseinu in Ali-paši časti in imetje; samo življenje jima je bilo zajamčeno: poleg vsega pa bi morala še v Carigrad, da se jima tam odkaže mesto nadaljnega prebivanja. Naslonjen na svojega pobratima posluša Husein s tužnim srcem nemilo razsodbo in ker vidi uničene vse svoje nade, se ne more zdržati solz, ki mu silijo v oči. „Oj Bosna, domovina sladka!“ zavpije nesrečni junak, „zakaj sem te moral tužen zapustiti, zakaj nisem rajši umrl v tebi, v tvojem milem krilu!“

Huseinovi tovariši so vsi ginjeni vsled žalosti svojega nekdanjega poveljnika. Poznavši njegova čustva in njegovo ljubezen do domovja so bili uverjeni, da ne more zunaj Bosne živeti v pregnanstvu. Ali-paša je bil tudi potrt. Kazen sultanova se mu je zdela prehuda, a vendar se je še nadejal, da ga hoče morda sultan vendarle pomilostiti, če bi uvaževal njegovo privrženost v prejšnjih časih.

Samo štiriindvajset ur sta imela Husein in Ali-paša časa za premislek. Brigadir jima naznani, da avstrijska vlada ne more pripustiti, da bi živela ob bosanski meji, ker bi njuna bližina bila lahko nov povod k nemirom v Bosni. Ako se nočeta pokoriti sultanovemu fermanu in nočeta v Carigrad, tedaj se mora po odredbi du-

najske vlade nastaniti na nekem donavskem otoku blizu trdnjave Komorn.

Husein se globoko zamisli. Vedel je, da ga kakor ob Donavi tako tudi na Bosporu čaka pregnanstvo, daleč od milega domovja. Ali-paša ga začne tolažiti z nado na poznejše pomiloščenje. „Pojdiva v Carigrad, pobratim," govori Huseinu, „mogoče je, da se nama ne zgodi slabše, kakor Škodri-paši!"

Husein se nenadoma odloči. Ginjen do solz objame vse svoje zveste tovariše v slavi in nesreči, poljubi jih in se poslovi od njih. Ko se vračajo le-ti svobodni v svojo domovino, se poda on s pobratimom Ali-pašo v Beligrad. Pokori se fermanu.

Med onimi, ki so se bili vrnili v Bosno, je bil tudi beg Zlatarevič. Ko je Morali-paša prečital sultanov ferman, pristopi k begu Zlatareviču in mu reče: „Ako bi me ne bil rešil, godilo bi se ti ravnotako, kakor tema dvema. Vrnil sem ti milo za drago." Beg Zlatarevič se mu zahvali in ga prosi, naj izroči pozdrave na ženo in Zejno.

„Veselilo ju bo, ko bosta slišali o tebi," reče Morali-paša. „Zejna se je spomladi omožila; mogoče te to zanima!" pripomni še paša smejé.

Beg Zlatarevič takoj razume smeh. A novica o Zejnini možitvi ga ne vznemiri prav nič. Že davno je bil premagal čustva do prekanjene Turkinje.

* *
*

Husein Gradačevič in Ali-paša Vidaič se podasta kmalu iz Belgrada v Carigrad. Ali-paša, kakor se je bil nadejal, tudi doseže popolno pomiloščenje in se vrne v Bosno. Huseinu ne gre po sreči. Sultan ga sprejme milostljivo in mu ponudi veliko vojaško čast pri svojih vojakih, ako hoče priznati reforme in obleči vojaško

obleko. Vrla duša Huseinova odbije te sijajne ponudbe. On noče biti svojim rojakom podel vzgled sebičnega ničvredneža in se izneveriti načelom, za katere jih je bil peljal v sveti boj. Odločen pristaš starih verskih šeg in svobode svoje domovine se poda rajši v pregnanstvo, kakor bi se osramotil. Sultan ga prežene v Trapecunt, kjer Husein čez nekaj mesecev umrje poln težkih muk in z velikimi duševnimi bolestmi. Bil je star takrat 30 let.

Tako je končal plemeniti, a po usodi nemilo preganjani Husein-kapitan.

Pripomba.

Da vidijo dragi čitatelji, koliko istinitih dogodkov najdejo v tej povesti, priobčujemo tukaj glavne zgodovinske črtice iz življenja kapitana Huseina:

Husein-kapitan Gradačevič se je bil rodil v Gradačcu leta 1802 po očetu Osmanu iz stare bosanske plemenite rodovine. Oče Osman, katerega ime živi v spominu v narodnih pesmih, je bil na glasu radi svojega pravičoljubja in ni poznal razlike med mohamedani in kristjani. Njegov sin mu je bil v tej lastnosti povsem enak, a v junaštvu ga je še nadkriljeval.

Prvikrat se je javno bojeval Husein leta 1829, ko je premagal Ali-pašo Vidaiča v njegovem trdnem gradu Zvorniku. Ali-paša je bil istega leta imenovan za pašo v Srebrenici, a ko je šel zasedat to trdnjavo, je našel v nji že drugega gospodarja — Memič-ago. Ali-paša ga ni mogel pregnati, vrnil se je torej v Zvornik; ali ko pride domov, najde mestna vrata zaprta. Med njegovo odsotnostjo se je bil proglasil eden njegovih sorodnikov, Mahmud-aga, dober prijatelj Memič-age, kot gospodarja zvorničkega. Ali-paša se mora poslužiti sile, ako si hoče osvojiti svojo lastnino. S pomočjo svojih prijateljev, ki jih je imel v mestu, dospe v mesto in zdaj se prične huda borba po ulicah in hišah. Ni manjkalo več mnogo in Ali-paša bi bil pregnal iz mesta svojega protivnika, pa v zadnjem trenotku prihiti njegov sovražnik kapitan iz Gradačca, ki složno z Mahmudom udari na Ali-pašo. Ker se ne more ustavljati preveliki

sili, se zapre Ali-paša v svoj grad in tukaj se brani z nekaterimi zvestimi možmi. Še le ko mu začne goreti gornje nadstropje nad glavo, uvidi, da se mora udati. Pri sebi ni imel drugega, kakor svojega triletnega sina in bojnega konja arabca. Sinka poda enemu svojih ljudi in mu reče, naj ga ponese Mahmudu, a ta naj stori ž njim, kar ga je volja. Mahmud vzame dete za svoje. Ali-paša sam pa se uda Huseinu. Mesto verig in sramote, s katerimi je mislil Ali-paša da ga bo sprejel sovražnik Husein, ga le-ta objame kot svojega pobratima. Od takrat sta ostala oba nerazdružljiva prijatelja, ki sta kakor prava dva brata delila dobro ali hudo.

Sultanovo svetovalstvo, ki je bilo skovalo vse te zapletke, prizna odkrito svoje namere. Zdaj se začne Husein zvati in podpisovati s ponosnim imenom „Zmaj iz Bosne“. Bošnjaki pa stavijo vanj vse nade in pričakujejo od njega velikih del. Začetek leta 1831 je kazal najlepšo priliko. Sultan Mahmud II., hoteč tudi v Bosni uvesti svoje reforme, zapove bosanskemu vezirju Morali-paši, naj se oblači v vojaško opravo, kar ta tudi stori. Bošnjaki smatrajo to početje za zaničevanje starih šeg in se protivijo sultanu. Spomladi leta 1831 se jih dvigne več tisoč pod poveljstvom Huseina nad vezirja v Travniku, katerega res premaga in vjame. Pred njihovimi očmi mora vezir sleči vojaško opravo in se obleči v narodno obleko bosanskih vezirjev. Kakor bi bil grešil proti veri pradedov, se mora javno pokoriti in moliti. Potem mora spremljati vojsko, ki je računala, da bo nevedno ljudstvo trumoma pristopalo v vojsko, ako vidi pri njej vezirja samega. Med tem pa se vezirju posreči pobegniti v času, ko se je obhajal ramazan (veliki mohamedanski post). Ali-aga Rizvanbegovič v Stolcu, stari pristaš sultanov in njegovih preosnov, sprejme ga gostoljubno in mu pomore pri begu v Dalmacijo, odkoder je vezir odpotoval v Carigrad.

Bošnjaki se med tem od vseh strani zberejo pod Huseinovo zastavo in se odločijo iti naravnost v Carigrad in vpeljati zopet stari red po deželi. Istočasno krene tudi mladi skadarski Mustafa-paša Bušatlija (po Albancih Škodra-paša imenovan) na bojno polje s 40.000 možmi, ki so bili sami izbrani junaki.

Srbski knez Miloš, prijatelj sultanov, piše Huseinu pismo, naj odstopi od vojne proti sultanu in da hoče on posredovati med njima. Husein takoj odbije vsako posredovanje in napiše Milošu list, ki se v povesti doslovno pripoveduje, sam pa se obrne z vojsko proti jugu. Ta zmagovita vojska si osvoji Banjsko in Pečim, a okoli Lipana pobije veliki del vojske velikega vezirja Rešida. Ta se zboji, da bi se znalo slabo goditi sultanu in začne se botati z Bošnjaki. Ti zahtevajo, da se mora po deželi zopet vpeljati stari red, da mora biti domačin bosanski vezir in da se mora zdaj postaviti na to mesto Husein Gradačevič. Veliki vezir takoj obljubi vse, rekoč, da bo cesarjevo potrdilo prišlo pozneje. Bošnjaki zaupajo velikemu vezirju in se vrnejo domov, polni slave in bogatega plena. Prekanjeni vezir pa je bil med tem, ko se je pogajal z Bošnjaki, že vrgel med nje seme nesloge. Tako je dal na primer razumeti tuzlanskemu kapitanu, že bolj priletnemu možu, da bi njemu bolje pristojala vezirska čast kakor mlademu Huseinu. Ta kapitan je bil tudi prvi, ki se je odkršil od bosanske vojske, ko je bila ta še složna v Macedoniji in jel rovati proti novemu bosanskemu vezirju Huseinu, ko je ta zasedel vezirsko stolico v Travniku in začel vladati kakor neodvisen gospodar, uredivši si popolni dvor z vsemi dostojanstveniki. Razen tuzlanskega kapitana imel je Husein hudega sovražnika v stolačkem Ali-agi, a pozneje so se mu začeli upirati tudi še sarajevski age, ki so v trgovini občutili znatno škodo vsled prekinjenih trgovskih zvez s Carigradom.

Zdaj dobi Husein glas, da gre proti njemu od sultana imenovani vezir Bosne Kara Mahmud-paša s 30.000 Arnavti in izvežbanimi vojaki. Husein more samo okoli 25.000 mož postaviti mu nasproti. Njegova nesreča je bila, da je imel v tej vojski mnogo ljudi, ki niso kazali volje do boja. Utaboril se je ob planini Vitez in tukaj je dočakal vezirja Kara Mahmud-pašo. Vojski se sprimeta, ali Mahmud-paša se ne da pregnati. Še enkrat se odloči Husein meriti se s Turčini. Pred Sarajevom jih pričaka in tukaj se vname huda bitka. Husein sam se bori kakor pravi bosanski vitez; to ime si je bil pridejal, ko je postal bosanski vezir. Osem konj mu ubijejo tega dne pod njim, tako je preziral smrt. Kara Mahmud že začne misliti na umikanje, ko nepričakovano stopi stolački Ali-aga s svojimi hercegovaškimi kristjani na bojišče in popade Bošnjake od strani. Husein videvši, da ni več pomoči, se prebije skozi sovražne vrste z dvesto najodličnejšimi begi in kapitani ter pribeži v Slavonijo, v Osek.

Tu preživi eno leto in čaka na sultanov odlok (ferman), ki ima odločiti njegovo usodo. Ferman sultanov pride in se Huseinu prečita v Zemunu. Glasil se je tako, kakor se čita koncem te povesti. Oropan časti in imetja umrje viteški Husein-kapitan v pregnanstvu v Trapecuntu. Bil je v najlepši dobi svojih let. Z njim je umrl pravi narodni bosanski junak, nesrečna žrtev krutega Turčina.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000509171